

Jolanta Ambrosewicz-Jacobs

TOLERANCJA

JAK UCZYĆ SIEBIE I INNYCH

TOLERANCJA

JAK UCZYĆ SIEBIE I INNYCH

Biblioteka Willi Decjusza

Jolanta Ambrosewicz-Jacobs

TOLERANCJA

JAK UCZYĆ SIEBIE I INNYCH

WYDANIE DRUGIE

© Copyright by Stowarzyszenie Willa Decjusza, Kraków 2003
wydanie II, Kraków 2004
opublikowane dzięki pomocy Ambasady Brytyjskiej w Warszawie

redakcja:

Danuta Glondys
Margerita Krasnowolska
Anna Motyczka

tłumaczenie:

Margerita i Piotr Krasnowolscy

koordynator wydania:

Jadwiga Figiel

Opisy organizacji pozarządowych są fragmentem
Przewodnika Internetowego Edukacja na Rzecz Tolerancji
przygotowanego przez Katedrę Europeistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego
we współpracy z OBWE (OSCE/ODIHR).

Przewodnik redaguje zespół w składzie: Jolanta Ambrosewicz-Jacobs,
Magdalena Góra, Marek Jarosz, Paweł Kubicki, Anna Motyczka,
Paweł Walinowicz.

Opisy organizacji przygotowują studenci Katedry Europeistyki UJ.

Adres Przewodnika: <http://tolerance.research.uj.edu.pl>

ISBN: 83-88292-78-1

projekt strony tytułowej, skład, lamanie:

Fabryka Grafiki s.c.

druk:

Drukarnia Leyko, Kraków

British Embassy, Warsaw
From the Ambassador Charles Crawford

Dużą część mojej kariery dyplomatycznej spędziłem w krajach gdzie rzeczywistość społeczna i polityczna była zdominowana przez nietolerancję. U schyłku apartheidu w RPA w latach 1987 - 1991 byłem świadkiem końcowych lat tego ogromnego, a w ostatecznym rozrachunku skazanego na niepowodzenie, eksperymentu ideologicznego, który uzależniał nadawanie praw politycznych od koloru skóry czy stopnia skrętu włosów. W powojennej Bośni i Hercegowinie i później w post-miloszewiczowskiej Serbii i Czarnogórze widziałem jak społeczeństwa europejskie próbują odrodzić się po latach gwałtownych represji ukierunkowanych, tym razem, na określanie praw politycznych w ramach tylko jednej etnicznej tożsamości. Koszty, jakie poniosła ludzkość z powodu tych prymitywnych, marnotrawnych i niesprawiedliwych filozofii są dziś nie do oszacowania.

Obecnie jesteśmy świadkami rozwijającego się ogromnego światowego dramatu: w jaki sposób pogodzić różne tradycje religijne jeśli całkiem niewielka liczba ekstremistów może siać spustoszenie w imię religii?

My, Europejczycy, musimy być światowymi liderami w zwalczaniu nietolerancji. Wystarczająco długo ją praktykowaliśmy. Od niepamiętnych czasów największymi wrogami Europejczyków byli inni Europejczycy. Rozprzestrzeraliśmy nasze wojny po całym globie. Druga Wojna Światowa wprowadziła nowy wymiar szaleństwa – ludobójstwo. Rany pozostałe po wiekach okrucieństwa goją się powoli. Polskę czekają niedługo dwa ważne wydarzenia: w sierpniu tego roku przypada 60-ta rocznica wybuchu Powstania Warszawskiego, w styczniu 2005 roku obchodząc będziemy 60-tą rocznicę wyzwolenia obozu w Oświęcimiu.

Po Drugiej Wojnie Światowej, Europa wraz ze Stanami Zjednoczonym stworzyła nowe, unikalne mechanizmy inteligentnej współpracy. W ciągu ostatnich kilku lat doprowadziliśmy do rozszerzenia NATO i Unii Europejskiej o Polskę i inne kraje europejskie, które stanowczo za długo pozbawione były możliwości bycia częścią tej wspólnoty. Taka długofalowa polityka okazała się

ogromnym sukcesem. Świat odetchnął teraz z ulgą, szaleni Europejczycy nie demolują już wszystkiego po drodze.

Tolerancja jest podstawą współczesnej europejskiej ideologii. Tolerancja dla różnorodności. Tolerancja okazywana mniejszościom przez większość – i odwrotnie.

Tolerancja to przede wszystkim samokontrola, powstrzymanie instynktów i uprzedzeń, dzielenie się z innymi wolnością i tym co ona oferuje. Wymaga to rozwiązań, zarówno prawnych jak i innych, które będą wspierać pozytywne działania otwartych umysłów a piętnować to co złe. Oznacza także popieranie rozsądnej współpracy pomiędzy ludźmi, którzy niekoniecznie lubią się nawzajem. Współczesna gospodarka wolnorynkowa jest tego doskonałym przykładem – umożliwiając ludziom współpracę poprzez dokonywanie ich własnych wyborów jest naszym najlepszym mechanizmem obronnym przeciwko nietolerancji i ekstremizmowi. Zarówno apartheid w RPA, jak i Jugosławia Tity upadły w dużej części dlatego, że ignorowały ten prosty argument.

Ambasada Brytyjska w Warszawie od wielu lat wspiera projekty wspomagające mniejszości etniczne w Polsce. Nasza obecna współpraca z Wydziałem Mniejszości Narodowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych ma na celu wsparcie mniejszości romskiej w pozyskiwaniu środków unijnych tak, aby ta grupa społeczna mogła w pełni korzystać z członkostwa w Unii Europejskiej.

Podsumowując, najlepszym argumentem przemawiającym za tolerancją jest odpowiedzenie sobie na pytanie: jaka jest jej alternatywa i co ona za sobą niesie?

Charles Crawford

Ambasador Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej

Warszawa, lipiec 2004

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	9
Podziękowania	11
Wstęp	11
Cele publikacji	12
Organizacja publikacji	14
Dobór materiałów	15
Tolerancja	17
Rys historyczny	19
Tolerancja. Uwagi ogólne	21
Prawa człowieka	25
Międzynarodowe instrumenty służące ochronie tolerancji	26
Nietolerancja	29
Stereotypy	31
Upředzenia	36
Co pomagają przewyciężyć negatywne stereotypy i upředzenia?	43
Ksenofobia	45
Dyskryminacja	48
Tożsamość	50
Etniczność	54
Etnocentryzm	55
Rasizm	57
Nacjonalizm	61
Antysemityzm	62
Płeć uwarunkowana kulturowo (<i>gender</i>)	64
Kultura	66
Komunikacja międzykulturowa	68
Kompetencje międzykulturowe	70
Edukacja wielokulturowa i/lub międzykulturowa	71
Edukacja antyrasistowska	79
Wnioski	80

Aneks	83
Wybór i planowanie ćwiczeń – wskazówki praktyczne	85
Bibliografia	87
Organizacje pozarządowe – wybór	92

W P R O W A D Z E N I E

PODZIĘKOWANIA

Do działań mających na celu przygotowanie publikacji poruszającej tematykę uprzedzeń, rasizmu, ksenofobii i dyskryminacji oraz dotyczącej problematyki międzykulturowości i wielokulturowości pobudziła mnie konferencja poświęcona tolerancji, zorganizowana we wrześniu 2003 roku w Krakowie przez Stowarzyszenie Willa Decjusza. Stypendium Romana Wasilewskiego w Clare Hall Uniwersytetu w Cambridge, przyznane przez British Council w lecie 2003 roku pozwoliło mi przygotować wczesną wersję podręcznika¹. Jestem bardzo wdzięczna wymienionym organizacjom i pracującym w nich osobom, za ich zaangażowanie i wysiłek włożony w powstanie niniejszej książki.

WSTĘP

Książka ta powstała w dobie zmian politycznych, gospodarczych i społecznych, związanych ze wstąpieniem Polski do struktur Unii Europejskiej, a także w przededniu zmian demograficznych. Przechodząca gwałtowne zmiany Polska, co warto tu wspomnieć, nie jest samotną wyspą. W Europie, jak i w pozostałej części otaczającego nas świata, procesy globalizacji zachodzą równoległe z intensywnym poszukiwaniem tożsamości, czasem znajduje to niestety wyraz w aktach przemocy na tle nacjonalistycznym oraz etnicznym i/lub religijnym. Publikacja ta porusza kwestie ważne dla tych, dla których życie i uczenie się w różnych zakątkach Europy nie będzie niczym niezwykłym. Po poszerzeniu Unii Europejskiej przekraczanie granic politycznych stanie się łatwiejsze – trudniejsze natomiast może się okazać przekraczanie granic kulturowych. Proces ten będzie wymagał nauczenia się porozumiewania z Innymi, rozumianego nie tylko w kategoriach nauki języków obcych. Warunkiem koniecznym tego procesu stanie się pozytywne nastawienie do rozmaitych społeczności, trzeba będzie również przyswoić sobie umiejętność rozumienia ich zachowania. Przydatna okaże się także umiejętność radzenia sobie z istniejącymi – choć często utajonymi zjawiskami – rasizmem, ksenofobią, dyskryminacją i nacjonalizmem, zauważalnymi nie tylko w naszym kraju.

¹Fragmety książki zostały opublikowane w języku angielskim jako część pakietu edukacyjnego *Towards a Culture of Tolerance and Peace* (współautor Emmanuel Agius) przez International Bureau for Children's Rights w Montrealu.

Wielu badaczy zwraca uwagę na fakt, iż w ciągu ostatnich dwudziestu lat dyskusje, debaty, strategie oraz działania mające zaradzić rasizmowi, ksenofobii oraz dyskryminacji na tle etnicznym i/lub religijnym, zostały poważnie zaniedbane na poziomie narodu, państwa oraz lokalnych organów samorządowych. W ciągu dwóch minionych dziesięcioleci zmniejszyły się też środki na zwalczanie rasizmu, ksenofobii i dyskryminacji. Pomimo zjednoczenia Unii Europejskiej, coraz mocniej dochodzą do głosu głębokie podziały na wąskie grupy narodowościowe, co podsyca ksenofobię i rasizm, prowadzi do wyłączenia imigrantów, uciekinierów i osób starających się o azyl. Podejście przyjęte w niniejszej książce zakłada za Jagdishem S. Gundarą (2000), że rasizmowi i ksenofobii można sprostać jedynie poprzez osiągnięcie porozumienia, którego celem jest dążenie do rozwoju otwartego społeczeństwa, zawartego między mniejszościami i rządami. W społeczeństwie tym ważną rolę musi odgrywać nauczanie zapewniające równość we wszystkich jej formach. Zanim wszyscy będziemy cieszyć się z głębokiej demokracji i równości, powinniśmy działać na rzecz propagowania szacunku dla ludzi różnego pochodzenia – jest to działanie, którego wciąż nam brak. Mam nadzieję, iż niniejsza publikacja może mieć pewien udział w inicjowaniu tego typu aktywności.

CELE PUBLIKACJI

Książka ta powstała, aby przedstawić szeroki plan tego, co nazywamy edukacją dla tolerancji, oraz przybliżyć liczne pojęcia, przydatne w praktykowaniu wielokulturowości i międzykulturowości podczas warsztatów organizowanych przez organizacje pozarządowe, szkoły czy instytucje zajmujące się czasem wolnym młodzieży. Adresatami publikacji są zwłaszcza osoby aktywnie angażujące się w prace organizacji pozarządowych, ponieważ to one często prowadzą szkolenia dla nauczycieli i studentów oraz uczniów szkół średnich. Uważa się, iż edukacja może poprawić spójność oraz stabilność społeczeństwa obywatelskiego przez – jak pisze Jagdish S. Gundara (2000) – „przekształcanie pojęcia indywidualnych tożsamości w tożsamość wielokulturową, a także poprzez rozwijanie wspólnego i powszechnego systemu wartości i kultury publicznej”.

Książka zawiera informacje o pojęciach i terminach z takich dziedzin edukacji, jak: prawa człowieka, edukacja antyrasistowska, wychowanie społeczne

i obywatelskie, edukacja wielokulturowa/międzykulturowa, edukacja na rzecz demokracji i sprawiedliwości społecznej czy też, szeroko rzecz ujmując, edukacja dla tolerancji. Wyzwaniem było tutaj połączenie kilku dziedzin, które – mimo różnic w podejściu – często zazębiają się w warstwie poruszanej przez nie tematyki. Ucząc siebie i innych powinniśmy jednak pamiętać o tym, że podczas gdy my niepokoiimy się o jakość edukacji, ponad 125 milionów dzieci w mniej zamożnych krajach nie ma dostępu nawet do jej najbardziej podstawowych form.

Książka ta stara się wyjść poza dotychczas stosowane strategie nauczania wielokulturowego kładące nacisk na wzajemne wzbogacanie i zrozumienie, a także strategie zwracające uwagę bądź na różnice i promowanie tolerancji dla tych różnic, bądź właśnie na cechy wspólne i tworzenie poczucia przynależności. I choć w dalszej części przedstawiam różne strategie tak, aby trenerzy mogli dokonać własnego wyboru, to jednak preferuję strategię obroną przez Gitę Steiner Khamsi (1996), a mianowicie zwracanie się do poszczególnych osób, a nie do „przedstawicieli konkretnej grupy etnicznej, narodowości czy rasy”. Należy mieć jednak świadomość, iż kryteria rasy, narodowości i pochodzenia etnicznego wykorzystuje się, niestety, do sankcjonowania nierówności politycznej, społecznej i gospodarczej – w książce do tego problemu odnosi się zarówno teoretyczna analiza tych pojęć, jak i zalecane ćwiczenia praktyczne.

Powstaniu książki przyswiewiało kilka założeń. Jednym z nich jest fakt, że edukacja może mieć pozytywny wpływ na nasz stosunek do osób mających inne korzenie kulturowe, bądź pochodzących z grup etnicznych czy religijnych innych od naszej. Edukacja ta rozpoczyna się w domu, kontynuujemy ją w szkołach i w szerszym kontekście społecznym, np. poprzez programy organizacji pozarządowych (NGO) i międzynarodowych organizacji rządowych (IGO), w instytucjach pozaszkolnych, centrach młodzieżowych, itp. Kolejne założenie tej publikacji mówi, iż każdy z nas jest odpowiedzialny za podejmowanie działań zmierzających do demokratyzacji społeczeństwa, w którym obywatele nie tylko będą tolerować różnorodność, ale wręcz ją cenić. Co więcej, warunkiem tego, by edukacja wielokulturowa/międzykulturowa prowadziła do akceptacji innej kultury, jest poczucie własnej tożsamości kulturowej oraz wysoki poziom samooceny.

Konkretne cele bezpośrednie niniejszej książki obejmują:

- pomoc w zrozumieniu uprzedzeń własnych i cudzych,
- identyfikację czynników prowadzących do konfliktów między grupami,
- poprawę zrozumienia natury i dynamiki uprzedzeń i dyskryminacji oraz ich groźnych konsekwencji dla poszczególnych ludzi i ich grup,
- pomoc w odkryciu własnych negatywnych stereotypów i uprzedzeń oraz w walce z nimi, będącej pierwszym krokiem do zmiany świata,
- przybliżenie metod niwelujących uprzedzenia oraz technik prowadzących do lepszego porozumienia między grupami,
- uświadomienie sobie faktu, że przejście odpowiedzialności za walkę z uprzedzeniami wśród naszych najbliższych wesprze wzajemne zrozumienie oraz pokój między grupami,
- pokonanie etnocentryzmu (wpływu percepcji własnej kultury na odbiór innych kultur oraz Innych) i stworzenie postawy otwartości wobec tego, co nieznanne i obce,
- nabycie umiejętności empatii wobec innych kultur (postawienie się na miejscu innej osoby),
- nabycie umiejętności komunikacji międzykulturowej,
- rozwinięcie środków współpracy w społeczeństwie wielokulturowym.

ORGANIZACJA PUBLIKACJI

W procesie nauczania i uczenia się często nie zwracamy uwagi na to, jak ważna jest osobowość trenera/nauczyciela, atmosfera w sali, a także nastawienie odbiorców. Interakcja między prowadzącym i uczestnikiem jest bardzo istotna. Każdy rozdział publikacji rozpoczyna rozważania nad teoretycznymi koncepcjami, mającymi zasadnicze znaczenie dla pojęcia tolerancji. Ta część niniejszej publikacji ma pomóc osobom odpowiedzialnym za tworzenie polityki edukacyjnej, prowadzącym szkolenia, liderom organizacji pozarządowych, nauczycielom, wykładowcom, uczniom i studentom zdefiniować i wyjaśnić terminologię związaną z problemem braku tolerancji w społeczeństwie. Mam nadzieję, że rozumienie takich pojęć jak rasizm czy uprzedzenia doprowadzi do podjęcia konkretnych działań przeciwdziałających temu, co obecnie ma miejsce w naszych społeczeństwach. Ponieważ powstało już wiele dobrych książek

o prawach człowieka, podejście to zostało tu jedynie zarysowane – w przeciwieństwie do poszerzonej części dotyczącej wciąż słabo w Polsce znanego ujęcia międzykulturowego. Problematyka umiejętności rozwiązywania konfliktów w nauczaniu, to temat niezwykle ważny w coraz bardziej zróżnicowanym świecie, nie został tu jednak poruszony, gdyż wymaga poświęcenia mu osobnej publikacji.

W kolejnej części rozdziałów znajdują się ćwiczenia praktyczne, przydatne, miejmy nadzieję, m.in. podczas warsztatów organizacji pozarządowych lub w klasach szkolnych. Proponowane tu ćwiczenia można dowolnie adaptować do konkretnych warunków praktycznych i kontekstu nauczania/uczenia – dlatego właśnie nie sugeruję czasu trwania ćwiczeń ani przydatnych w ich realizacji materiałów – mogą się one różnić w zależności od potrzeb grupy.

Ostatnia część poszczególnych rozdziałów zawiera pomysły do wykorzystania przez Czytelnika w domu, w pracy, w szkole a także w szerszym kontekście społecznym. Pomysły zapisane wielkimi literami pokazują, jak można przyczynić się do budowania tolerancji w swoim najbliższym otoczeniu.

Każdy fragment publikacji można wykorzystywać odrębnie lub w połączeniu z innymi, w zależności od kontekstu, w jakim będą stosowane. Nie jest konieczne, aby trener lub uczeń zapoznawał się z poszczególnymi rozdziałami czy częściami w obrębie rozdziałów w kolejności przedstawionej w niniejszym opracowaniu. Aneks zawiera wskazówki przy doborze i projektowaniu ćwiczeń, format ćwiczeń (zaadaptowanych lub własnych), listę technik stosowanych w przedsięwzięciach związanych z nauczaniem tolerancji, wskazówki dla uczestników warsztatów piszących dziennik reakcji na ćwiczenia i bibliografię.

DOBÓR MATERIAŁÓW

Wśród wybranych materiałów znajdują się ćwiczenia indywidualne i grupowe, symulacje, gry, studia przypadków i ćwiczenia typu *role play* (odgrywanie ról). W publikacji zebrano również ćwiczenia odwołujące się do osobistego doświadczenia – po to, aby odnieść się do stereotypów, uprzedzeń, ksenofobii, rasizmu, antysemityzmu, dyskryminacji, a także aby spojrzeć na to, w jaki sposób wpływają one na nasze życie. Nie ma odgórnie zalecanych ram czasowych przy

wykonywaniu poszczególnych ćwiczeń – wiele zależy od kontekstu (od 45-minutowych zajęć w klasie, po prawie nieograniczone czasowo spotkania warsztatowe). Dołożono starań, aby docenieni zostali autorzy ćwiczeń wykorzystujących doświadczenie uczestników zajęć. Niestety, część z nich stworzyli autorzy anonimowi, a przynajmniej jako takie wykorzystuje się je podczas wielu warsztatów. Wiele innych ćwiczeń zostało przekształconych przez trenerów tak, że w niektórych przypadkach trudno było dotrzeć do autorów. Dlatego też w bibliografii umieszczonej na końcu niniejszej książki podano źródła, w których znaleziono większość spośród zastosowanych tu ćwiczeń i symulacji. Dla przejrzystości tekstu, nie umieszczano źródła pod każdym z ćwiczeń. Zachęcam trenerów, by sami dokonywali ich dalszej, twórczej adaptacji. W wielu wypadkach trudno było powiązać ćwiczenia o charakterze eksperymentalnym z jakąś konkretną teorią, mam jednak nadzieję, że zebrane materiały zainspirują, zachęcą i wesprą wszystkich tych, którym bliski jest rozwój postaw niedyskryminacji, zwłaszcza wśród młodych ludzi oraz wśród tych, którzy dbają o kształtowanie własnego procesu rozwoju postaw tolerancji.

Mam też nadzieję, że niniejsza książka dostarczy nie tylko wiedzy i doświadczenia młodym ludziom, ale przyczyni się również do współpracy działaczy organizacji pozarządowych (NGO), międzynarodowych organizacji rządowych (IGO), nauczycieli szkolnych oraz twórczych trenerów. Będę wdzięczna za wszelkie komentarze dotyczące krótko- i długofalowych efektów ćwiczeń przedstawionych w niniejszej publikacji.

TOLERANCJA

T O L E R A N C J A

RYS HISTORYCZNY

Problem leży w tym, że podczas nadchodzącego tysiąclecia (dokładniej nie umiem tego określić, ponieważ nie jestem prorokiem) Europa stanie się kontynentem wielorasowym lub – jeśli kto woli – „bardzo kolorowym”. Stanie się tak, bez względu na to, czy wam się to podoba, czy nie.

Umberto Eco

Na Ziemi żyje od około 3000 do 7000 różnych grup etnicznych i narodowych. Większość z nich stara się uzyskać pewną formę autonomii, a niektóre walczą wręcz o odrębną państwowość. Rozpatrzenie choćby ułamka ich żądań mogłoby zaognić konflikty, doprowadzić do masowych migracji i wojen. Większość napięć między ludźmi, wspólnotami ludzkimi i państwami wyrasta z uprzedzeń i braku tolerancji. Brak tolerancji jest zagrożeniem dla stabilności i pokoju. Modernizacja, ubóstwo oraz słaby rozwój instytucji politycznych to czynniki powiązane ze sobą. Mogą one doprowadzić do niepokoju, którego przyczynę często upatruje się w Innych – istnieje przecież w tym wypadku wiadomy cel: etniczni i religijni Obcy. W wielu konfliktach manipuluje się religią, wykorzystując uczucia religijne. W innych dla podtrzymania jedności grupy podsyca się poczucie tożsamości – środek ten często jest nadużywany po to, by usprawiedliwić wybuchy wrogości i przemocy: między katolikami a protestantami w Irlandii Północnej, Tamilami i Syngalezami, Cypryjczykami greckimi i tureckimi, Albańczykami i Serbami, Ormianami i Azerami, Flamandami i Walończykami, Wietnamczykami i Kambodżanami, Sikhami i innymi mieszkańcami Indii, czy wreszcie między Izraelczykami i Palestyńczykami. Pewne grupy etniczne są marginalizowane w świeżo powstałych państwach czy regionach: Serbowie w Chorwacji, Bośni i Hercegowinie, Albańczycy w Kosowie, Ormianie w Nagornym Karabachu czy Azerowie w Nachiczewanie.

Problemy mniejszości etnicznych i narodowych, tożsamości narodowych i kulturowych od czasów II wojny światowej nie objawiały się w takim nasileniu – aż do przełomu lat 1989/1990. Przejście od centralnie planowanej gospodarki do gospodarki rynkowej stworzyło warunki dla odradzania się wrogich postaw etnicznych, a także licznych konfliktów. Podziały między Wschodem i Zachodem czy Północą i Południem to największe zagrożenia europejskiego

i światowego bezpieczeństwa. Interwencje wojskowe i/lub rezolucje instytucji międzynarodowych nie zawsze przynoszą zadowalające efekty.

Bardzo ważne jest uświadomienie sobie, iż poczucie tożsamości indywidualnej, łącznie z poczuciem tożsamości grupowej, jest nieodzowne dla każdego człowieka. Wielu wierzy, iż raz uzyskana tożsamość pozostaje z nami na zawsze – powodem takiego stanu rzeczy ma być przyjsście na świat w danym kraju. Jednak tożsamość – i to zarówno grupowa, jak i indywidualna – nie jest czymś niezmiennym; to proces przyjmowania norm, które uważamy za ważne oraz odrzucania wartości i norm uznawanych za niewłaściwe bądź przestarzałe. Nie zdajemy sobie często sprawy, że tworzenie tożsamości może stać się przyczyną wąsko rozumianej wierności hermetycznemu kodeksowi norm i wartości, a to z kolei może doprowadzić do szowinizmu, dogmatyzmu i totalitaryzmu. Z drugiej jednak strony, świadomość własnej tożsamości uwalnia nas od rozmaitych obaw, niepewności, frustracji oraz poczucia zagubienia. Również strachem można manipulować, wywoływać różnego rodzaju poczucie niebezpieczeństwa i używać go do powstrzymywania racjonalnego myślenia.

Charakterystyczną cechą wspólnot ludzkich jest tendencja do definiowania swoich tożsamości przez odróżnianie się od Innych. Jest to tendencja naturalna, jej skutki mogą być pozytywne, jak jest to w przypadku szacunku dla różnorodności, a także negatywne, gdy do głosu dochodzi wrogość i nienawiść. Drugi wariant pojawia się, gdy jedna z grup uważa się za lepszą od innej/innych, sądząc na przykład, iż to właśnie ona została wybrana przez Boga, historię czy los. Historia jednak uczy, że żadna grupa, religia, ideologia czy kultura nie posiada monopolu na prawdę, piękno i dobro. Nie istnieje ani religia ani kultura, która byłaby lepsza, ważniejsza czy też prawdziwsza. A są ich przecież tysiące. Nie ma lepszych nacji ani grup etnicznych. Istnieją tylko różnorodne nacje i grupy etniczne. Jeśli przyjrzeć się im bliżej, zauważymy, że wiele religii i kultur łączy te same wartości i zasady. Prawdą jest również to, że religie niosą ze sobą zarzewie konfliktów – wywodzi się ono z jednostronnych i dogmatycznych interpretacji nauczania religii. Krucjaty, Inkwizycja, Święte Wojny, a także ekspedycje kolonialne to tylko garść dostępnych przykładów...

Nowoczesnej Europy nie zbudowały „czyste” etnicznie plemiona. Rodziła się ona przez wieki, z migracji ludów wzdłuż i wszerz całego kontynentu.

Nadmiernie dbając o „czyste” etnicznie i kulturowo tożsamości, możemy doprowadzić do fanatyzmu, nienawiści, przemocy i wojen.

W dzisiejszym świecie otacza nas różnorodność etniczna, religijna i społeczna. Z jednej strony dostrzegamy tendencję do łączenia się państw i narodów w ponadnarodowe organizmy; z drugiej istnieje tendencja wydzielenia się poszczególnych narodów z państw, w których niegdyś żyły. Zaledwie 10% spośród istniejących przeszło 200 państw to państwa monoetniczne. Proszę sobie wyobrazić, że ludzie porozumiewają się aż w 6000 językach! (Williams, 1996). W samym Londynie mówi się 300 językami (Gundara, 2000). Na stosunkowo niewielkiej przestrzeni Europy różnorodność zawsze była wyzwaniem. Jak ludzie radzili sobie z różnorodnością? W bardziej i mniej mrocznej przeszłości – przez asymilację (tj. wymuszoną integrację), ale również niestety przez czystki etniczne i ludobójstwo. Jak widać, etniczny pluralizm daje wolność, nie promuje jednak integracji. Integracja społeczna z poszanowaniem różnorodności – obecna w modelach wielokulturowości i międzykulturowości – wydaje się najbardziej pożądanym rozwiązaniem.

TOLERANCJA. UWAGI OGÓLNE

Wszyscy musimy nauczyć się żyć w postmodernistycznym świecie, wśród różnorodności kultur etnicznych, gwałtownych zmian społecznych oraz masowych migracji. Alternatywne pokojowe rozwiązanie po prostu nie istnieje.

A. H. Richmond

Samo słowo „tolerancja” istniało już w czasach starożytnych, jednak tolerancja stała się problemem w XVI wieku z powodu wojen religijnych. W tamtych czasach nawoływanie do tolerancji oznaczało odstępianie od przesładozań z powodu przekonań i praktyk religijnych. Tolerancyjny system polityczny to system niczego nie narzucający, do jego zaistnienia potrzebne było jednakże stworzenie aktów prawnych. Tolerancja nie ogranicza się tylko do prawodawstwa. Wiąże się ona również z nastawieniami, odczuciami oraz zachowaniem. Kwintesencją tolerancji jest prawo człowieka do postępowania zgodnie z wyrażanymi przez niego przekonaniem, nawet jeśli nie podobają się one innym. Bycie tolerancyjnym oznacza nie wywieranie na nikogo presji w ce-

lu zmiany jego przekonań, szacunek dla odmiennych, a nawet przeciwnych opinii i zwyczajów oraz wolność od uprzedzeń.

Tolerancja pojawia się, gdy szanuje się „inność” Innych. Pojmujemy ją więc jako gotowość jednostek do zaakceptowania prawa każdego człowieka do bycia innym. Tolerancja oznacza szacunek dla opinii Innych bez wydawania osądów. Wartość tę wyrażają raczej poszczególni ludzie, a nie państwo. Państwo jednak ze swojej strony powinno podjąć kroki w celu zapewnienie szacunku wszystkim obywatelom, powinno wspierać tolerancyjne postawy, gdyż przyczyniają się one do utrzymania pokoju i bezpieczeństwa.

Co kryje się pod tym słowem? Jego łaciński źródłosłów, *tolero*, oznacza „wspierać”, „utrzymywać” i „chronić”, ale także „wytrzymywać”, „znosić” i „cierpieć”. Słowa „tolerancja” używa się na wiele sposobów.

Z punktu widzenia grup, które są tolerowane, zasada tolerancji jest problematyczna. Bardziej odpowiedni byłby tu termin „akceptacja”. Większość ludzi chciałaby, aby ich uważano za tolerancyjnych, ale mało kto chciałby być zaledwie tolerowany. Tolerancyjne postawy są atrybutem jednostki, nie państwa, jednak to społeczność bądź państwo są właśnie odpowiedzialne za praktyczny wymiar tolerancji, to znaczy za to, by nikogo nie prześladowano z powodu jej braku. Od czasów upadku komunizmu toczy się w Polsce ożywiona dyskusja publiczna, związana z odradzaniem tolerancji jako idei porządkującej zróżnicowany świat. Wyrażenie to jest także przydatne w dysputach publicznych i w staraniach promujących tę ideę. Poprzez techniki badania opinii publicznej możemy uzyskać zaledwie jej wyraz werbalny; prawdziwą tolerancję należałoby badać w starannie stworzonych warunkach eksperymentalnych lub poprzez wnikliwą obserwację sytuacji rzeczywistych. Najbardziej jednak dla badaczy przydatnym wskaźnikiem pomiaru są liczne przejawy jej przeciwieństwa – nietolerancji.

Stawanie się bardziej tolerancyjnym oznacza poznawanie nowych sposobów myślenia i odczuwania, nowych zachowań. Jest to proces trudny i wysoce indywidualny. Aby rozwijać postawy tolerancji, potrzebujemy pomocy. Uprzedzenie w nastawieniach i zachowaniu często bierze się ze strachu, poczucia zagrożenia oraz z gniewu – uczuć, których od czasu do czasu każdy z nas doświadcza. Gdy je sobie uświadomimy, możemy tym samym zdać sobie sprawę

z własnych racjonalizacji i rozpocząć świadomą pracę nad rozwijaniem nawyków tolerancji.

Tolerancję definiowali na wiele sposobów filozofowie, teolodzy, prawnicy, socjologowie oraz psychologowie. Ile razy człowiek staje przed Innością (odrębnością), tyle razy może doświadczyć tolerancji. Można ćwiczyć tolerancję jako akceptację odrębności Innych oraz przyjęcie odpowiedzialności za samych siebie. Akceptacja Innych to nie to samo co, na przykład, pełna akceptacja agresywnych i dyskryminujących postaw innych ludzi, akceptacja wypowiedzi przepełnionych nienawiścią czy też przemocy.

Problem tolerancji ma podstawowe znaczenie dla każdego człowieka, każdej rodziny oraz każdego państwa i jest obecnie tematem wielu debat. Tutaj jednak skupimy się głównie na poziomie interpersonalnym po to, by zrozumieć, dlaczego ludzie wyrażają postawy tolerancji lub nie. Dlaczego tak trudno jest zaakceptować Innych, nawet gdy nie czynią nam żadnej krzywdy, a tylko są inni? Dzieje się tak dlatego, gdyż często są oni odzwierciedleniem tej części nas samych, której w sobie nie lubimy i nie akceptujemy. Mechanizm ten trudno jest jednak każdemu u siebie dostrzec.

Kiedy ktoś „odłącza” niechciane części samego siebie, nie potrafi też przyznać, że dokonuje projekcji tych części na Innych. Dlaczego branie odpowiedzialności za własne opinie, uczucia i zachowania jest więc tak ważne w procesie budowania tolerancji? Dlatego, że tylko wówczas, gdy stajemy przed własnymi negatywnymi stereotypami i uprzedzeniami, od których nikt z nas nie jest wolny, możemy lepiej zrozumieć relacje łączące nas z Innymi. Pierwszym krokiem jest uznanie, iż to my mamy przekonania o Innych i wyrażamy w stosunku do Innych swoje uczucia, oraz że tworzy je każdy z nas, a nie Inni. Nie inni ludzie nas denerwują, niepokoją bądź też powodują, że człowiek zachowuje się gwałtownie – te uczucia rodzą się w każdym z nas z osobna. Istnieje wiele powodów, dla których ludzie tak się zachowują. Ponieważ nikomu nie jest łatwo spojrzeć na źródło własnych uczuć i zachowań, przypisujemy zwykle reakcje innym, jakby to oni właśnie byli powodem naszej złości, niepokoju czy przemocy. Mówmy: „jestem wściekły” w miejsce „on/ona mnie denerwuje”. Być tolerancyjnym to wzięcie odpowiedzialności za własną wściekłość, a nie

poszukiwanie kozła ofiarnego. To bardzo proste, a jednak w codziennej praktyce niezmiernie trudne.

Ćwiczenie 1

Opisz przypadek, gdy wydałeś błędną opinię o kimś innym. Na czym oparłeś swoją pierwotną opinię? Co spowodowało, że odkryłeś błąd? Jak się wtedy czułeś?

Celem tego zadania jest przyjęcie faktu, że można błędnie osądzać innych, podobnie jak i inni mogą błędnie osądzać nas. Najważniejsze jest, by iść dalej, kwestionować własne opinie, pozwolić innym, by nas poznali i pozwolili sobie na poznanie innych.

Byłoby nam łatwiej wziąć odpowiedzialność za wszystkie swoje uczucia, gdybyśmy zgodzili się, iż nie ma uczuć dobrych i złych, a istnieją jedynie dobre i złe sposoby ich wyrażania oraz dobre i złe reakcje powodowane tymi emocjami. Czasem nasze opinie są błędne. Nie zmienimy ich jednak, jeśli boimy się kontaktu z innymi ludźmi.

- ▼ POSTARAJ SIĘ ROZMAWIAĆ Z LUDŹMI NALEŻĄCYMI DO INNYCH GRUP ETNICZNYCH I KULTUROWYCH, IMIGRANTAMI ORAZ STARAJĄCYMI SIĘ O AZYL.
- ▼ POSTARAJ SIĘ BRAĆ UDZIAŁ W UROCZYŚCZOŚCIACH RELIGIJNYCH W MIEJSCU SWOJEGO ZAMIESZKANIA WRAZ Z PRZEDSTAWICIEŁAMI INNYCH RELIGII.
- ▼ PAMIĘTAJ, ŻE TOLERANCJA MA SWOJE GRANICE WÓWCZAS, GDY OPINIE LUB ZACHOWANIA SĄ DYSKRYMINUJĄCE I NARUSZAJĄ PODSTAWOWE PRAWA INNYCH LUDZI.

Podsumowując, można powiedzieć, że tolerancja to aktywna postawa szacunku, akceptacji oraz doceniania różnorodności kulturowej świata i odnosi się ona do jednostek, grup i państw. Tolerancja jest ściśle związana z uznaniem uniwersalnych praw człowieka i fundamentalnych wolności innych ludzi, nie jest jednak tożsama z tolerancją wobec niesprawiedliwości społecznej. Stosując zasady tolerancji trzeba zwracać uwagę na osoby i grupy najbardziej bezbronne i chronić je przed marginalizacją i wykluczeniem społecznym.

PRAWA CZŁOWIEKA

Nie watp nigdy, że niewielka grupa myślących, zaangażowanych obywateli może zmieni świat, albowiem do tej pory jedynie im sie to udawało.

Margaret Mead

Słowo „prawo” to słowo-parasol, ktore chroni człowieka i poszerza zakres podejmowanych przez niego decyzji (przez prawo do głosu). Prawa człowieka opierają sie na ideach filozofów Oświecenia. W ramach kategorii praw możemy wymieniu:

- Prawa polityczne i obywatelskie – sa „pierwszą generacj” praw chroniących obywateli przed nadużyciami panstwa i zostały sformułowane przeszło 200 lat temu w czasie Rewolucji Francuskiej i powstania Stanów Zjednoczonych Ameryki. Ich celem było chronienie życia i godności ludzi, zagwarantowanie wolności myśli, działania, wyboru oraz uczestnictwa w politycznym życiu społeczeństwa. Sama idea praw człowieka spotkała sie z szeroką aprobat dopiero po II wojnie światowej, po szoku, jakiego dozna świat na wieść o zbrodniach popelnionych przez nazistów. Odkryto wówczas, iż w systematyczny sposob wymordowano 6 milionów ydw – ludzie chcieli wiec byłe pewni, że ten rozdział historii już sie nigdy nie powtórzy. Przedstawiciele Narodów Zjednoczonych stworzyi Powszechną Deklaracj Praw Człowieka, w ktorej zamieszczono wszystkie prawa przysługujące ludziom bez wzgledu na ich płeć, ras, język, narodowość, wiek oraz przekonania religijne i polityczne.
- Prawa społeczne i gospodarcze – mowi sie o nich, iż sa „drugą generacj” praw. Powstały w XIX wieku dzieki ruchowi socjalistycznemu i były reakcj na kapitalistyczny wyzysk klasy robotniczej i ludów skolonizowanych. Prawa te opierają sie na interwencjach panstwa, mających na celu zapewnienie ludziom bezpieczeństwa społecznego i gospodarczego, odpowiedniego standardu życia, zatrudnienia, zdrowia i edukacji.
- Prawa kulturowe, prawo do rodowiska naturalnego i prawo do rozwoju – czyli „trzecia generacja” praw – pojawiły sie do niedawno, w czasach postkolonialnych.

Tworzenie bardziej tolerancyjnego społeczeństwa wymaga od panstwa wysiłku zwiazanego z egzekwowaniem prawa i zapewnienia rownych szans

ekonomicznych i społecznych wszystkich ludzi. Po to, aby zapewnić równość, państwa powinny ratyfikować istniejące międzynarodowe konwencje praw człowieka i – tam, gdzie to konieczne – tworzyć nowe prawodawstwo.

Ćwiczenie 2

Wybierz któreś z praw i wyjaśnij, dlaczego jest ono ważne.

Ćwiczenie 3

Napisz esej lub opowiadanie o znaczeniu praw człowieka.

Ćwiczenie 4

Czy jesteś w stanie wymienić trzy prawa, które na tym etapie Twojego życia są dla Ciebie najważniejsze?

Celem dydaktycznym powyższych ćwiczeń jest przypomnienie sobie tego, co już wiesz na temat praw człowieka i uświadomienie sobie tego, czego o nich jeszcze chcesz się dowiedzieć.

MIĘDZYNARODOWE INSTRUMENTY SŁUŻĄCE OCHRONIE TOLERANCJI

Stwórzcie społeczeństwo, w którym człowiek będzie więcej wart niż rzeczy.

arcybiskup Desmond Tutu

Preambuła Karty Narodów Zjednoczonych zawiera klauzulę będącą dowodem na determinację, z jaką działano przy wprowadzaniu w czyn idei tolerancji i życia w pokoju. Umieszczenie tej klauzuli w Karcie nie było przypadkiem. W ciągu 5600 lat naszej historii, można naliczyć przeszło 14 600 wojen, co daje średnio 2,6 wojny rocznie. Po doświadczeniach z ekstremalnym nacjonalizmem XIX wieku i horrorze II wojny światowej, zapobieganie nietolerancji, dyskryminacji i rasizmowi uznano za warunek konieczny do utrzymania pokoju. Stworzono nowe ramy współpracy międzynarodowej. Uznanie zasady tolerancji miało ogromne znaczenie przy efektywnej ochronie praw człowieka i jego fundamentalnych wolności. Nauka o tym, jak żyć twórczo w zróżnicowanym świecie, stała się kwestią kluczową; podobnie istotne stały się działania mające na celu pokojowe rozwiązywanie konfliktów. Stąd właśnie dążenia do pokoju

poprzez edukację, zgodnie z zasadami wyłożonymi w Karcie Narodów Zjednoczonych.

Podstawowe instrumenty służące ochronie praw człowieka i – co za tym idzie – skupiające się na kwestii tolerancji obejmują:

- Kartę Narodów Zjednoczonych (1945) oraz Powszechną Deklarację Praw Człowieka (1948), głoszące zasady niedyskryminacji. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka nie jest traktatem mającym moc wiążącą dokumentu prawnego, mimo to ujmuje prawa obywatelskie, polityczne, ekonomiczne i społeczne i ma wpływ na konstytucje i prawa wielu państw,
- Konwencję w Sprawie Zapobiegania i Karania Zbrodni Ludobójstwa, przyjętą w roku 1948 oraz Międzynarodową Konwencję Praw Obywatelskich i Politycznych (1966) i Międzynarodową Konwencję Praw Ekonomicznych, Społecznych i Kulturalnych (1966), które stanowią zbiór międzynarodowych traktatów prawnych.

Wśród instrumentów dotyczących tolerancji i będących jednocześnie szczególną formą ochrony znajdują się:

- Międzynarodowa Konwencja w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej (1965), wdrażająca w stosunku do wszystkich ludzi zasadę równości i niedyskryminacji,
- Deklaracja Praw Osób Umysłowo Upośledzonych (1971),
- Deklaracja w Sprawach Ras i Uprzedzeń Rasowych, będąca zestawem uniwersalnych zasad; przygotowana i przyjęta przez UNESCO w 1978 roku,
- Konwencja w Sprawie Eliminacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet (1979),
- Deklaracja Eliminacji Wszelkich Przejawów Nietolerancji i Dyskryminacji z Powodów Przekonań Religijnych lub Innych (1981), gdzie stwierdza się, że nikt nie będzie dyskryminowany z powodów przekonań religijnych lub innych,
- Konwencja Praw Dziecka (1989), w której niedyskryminacja dzieci jest podstawową zasadą,
- Międzynarodowa Konwencja o Ochronie Praw Wszystkich Imigrantów Pracujących i Członków ich Rodzin (Konwencja Praw Imigrantów, 1990),

powtarzająca postanowienia istniejących praw, ujętych w innych Konwencjach.

Wśród dokumentów Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), następujące dokumenty w sposób szczególny odnoszą się do wolności religii i przekonań:

- Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (Helsinki, 1975),
 - Dokument Końcowy Madryckiego Spotkania Reprezentantów Państw Uczestniczących w Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (1983),
 - Dokument Końcowy Wiedeńskiego Spotkania Reprezentantów Państw Uczestniczących w Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (1989),
 - Dokument Kopenhaskiego Spotkania Reprezentantów Państw Uczestniczących w Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (1990), Karta Paryska dla Nowej Europy (1990),
 - Dokument Moskiewskiego Spotkania Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w Sprawie Ludzkiego Wymiaru (1991),
 - Budapeszteński Dokument na Rzecz Prawdziwego Partnerstwa w Nowej Erze (1994),
 - Karta Bezpieczeństwa Europejskiego (Istanbul, 1999).
- Dokumenty Rady Europy obejmują:
- Europejską Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (1950),
 - Protokół Nr 1 do Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (1952),
 - Konwencję Ramową o Ochronie Mniejszości Narodowych (1995).
- Dokumenty Unii Europejskiej obejmują:
- Traktat Założycielski Wspólnoty Europejskiej (1957),
 - Kartę Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2000).

Pomimo wprowadzania rozmaitych międzynarodowych i krajowych instrumentów prawnych, nietolerancja i dyskryminacja w różnych częściach świata wciąż występuje. Od II wojny światowej, w wielu krajach, także wśród młodzie-

ży szkolnej obserwuje się różnorodne formy nietolerancji religijnej, rasowej i etnicznej.

Ćwiczenie 5

Omówcie w grupach, jak wdraża się w życie deklarację Narodów Zjednoczonych, dokumenty Rady Europy i Unii Europejskiej? Co osiągnięto, a co wciąż jest kwestią sporną?

Celem edukacyjnym tego ćwiczenia jest zapoznanie się z dokumentami dotyczącymi praw człowieka i ze sposobami wprowadzania ich w życie.

▼ ZASTANÓW SIĘ, JAK TWORZY SIĘ, WPROWADZA W ŻYCIE I EGZEKWUJE PRAWA I ZASADY.

NIETOLERANCJA

To, co różni się między sobą, trwa w zgodności; na harmonię składają się konflikty między tym, co sprzeczne: na przykład lira i luk.

Heraklit

Niejednokrotnie brak tolerancji przypisuje się niechęci do pogodzenia się z prawem człowieka do odchodzenia od kultury dominującej; niechęć ta rodzi się z braku szacunku dla Innych. Często wszystko zaczyna się na płaszczyźnie języka – redukuje się człowieka do funkcji, wyraża opinię definiującą osobę w kategoriach rasy, koloru skóry, płci czy też religii. Wśród przyczyn nietolerancji leżą uprzedzenia, poczucie wyższości oraz chęć znalezienia kozła ofiarnego, którego można byłoby oskarżyć o przyczynę problemów ekonomicznych czy kłopotów społecznych. Chcąc budować światowy pokój, na początku należy budować pokój w sobie i stawić czoła swoim własnym uprzedzeniom, a dopiero później tworzyć głębszy szacunek dla innych osób i współczucie dla tych, którzy pozostają poza naszym bezpośrednim otoczeniem.

Określenie „tolerancja” rodzi wiele niełatwych pytań. Czy wolno nam tolerować ruchy nietolerancji politycznej, religijnej lub totalitaryzm, których celem jest zniszczenie tolerancji? Prawo ma znaczenie zasadnicze, ale najważniejsze wydaje się stosowanie tolerancji w praktyce – możemy zacząć od stawienia czoła potencjalnemu brakowi tolerancji w każdym z nas.

Do problemów nietolerancji odnoszą się także rządy państw w swoich strategiach zgłaszanych podczas konferencji OBWE. Obejmują one:

- zmiany w prawodawstwie i świadomości społecznej,
- promocję spójności społecznej,
- wsparcie mniejszości,
- zajęcie się uprzedzeniami większości,
- rozwój narodowych planów działania mających na celu zwalczanie nietolerancji (takie plany mają jedynie nieliczne kraje OBWE).

Ćwiczenie 6

Opisz kogoś, kogo rzeczywiście nie lubisz: jego (jej) osobowość, zachowanie i wygląd. Czego najbardziej nie lubisz w tej osobie? A teraz opisz siebie jako osobę, która kogoś rzeczywiście nie lubi. Jak wyglądasz? Jak się wyrażasz? A jak się czujesz?

To ćwiczenie pozwala nam zdystansować się od swoich emocji, gdy mamy negatywne uczucia wobec Innych. Dzięki dystansowi lepiej uświadamiamy sobie własne zachowania, towarzyszące doświadczaniu negatywnych emocji.

Ćwiczenie 7

Omówcie w grupach:

- Jak nietolerancja wyrażała się w historii Twojego kraju?
- Jakie są niektóre z przyczyn leżących u podstaw braku tolerancji?
- Jak nietolerancja narusza podstawowe zasady funkcjonowania Twojego kraju?
- Jakie przykłady braku tolerancji w swoim środowisku możesz przypomnieć sobie dzisiaj?

Celem dydaktycznym powyższych ćwiczeń jest przedstawienie uczestnikom przyczyn, sposobów wyrażania i skutków braku tolerancji.

- ▼ NIE TOLERUJ DYSKRYMINACJI JĘZYKOWEJ, GDY PRZYSŁUCHUJESZ SIĘ DYSKUSJOM ZWIĄZANYM Z MNIEJSZOŚCIAMI ETNICZNYMI, RELIGIJNYMI BĄDŹ KULTUROWYMI, UCHODźCAMI I EMIGRANTAMI.
- ▼ PODDAJ ANALIZIE WŁASNE UPRZEDZENIA I PRACUJ NAD ICH PRZEZWYCIEŻANIEM.

▼ WYPOWIADAJ SIĘ PRZECIWKO NIENAWIŚCI I NIESPRAWIEDLIWOŚCI.

▼ BĄDŹ DOBRYM PRZYKŁADEM DLA RODZINY I PRZYJACIÓŁ.

Negatywne stereotypy i uprzedzenia można uznać za problem postawy jednostki, z drugiej jednak strony są one częścią wielu kultur na świecie, podporządkowanych segregacji i decyzjom dotyczącym zamieszkania i warunków życia mniejszości. Powinno się je poddać wnikliwej analizie, ponieważ są wysoce szkodliwe i przeciwdziałają spójności społecznej. Dalej przyjrzymy się pojęciom stereotypów i uprzedzeń, ich funkcjom i sposobom zmniejszenia ich wpływu na życie nas samych i naszego środowiska.

▼ WALKA Z BRAKIEM TOLERANCJI WYMAGA:

- PRAWA,
- ROZWIĄZAŃ LOKALNYCH,
- OŚWIATY,
- DOSTĘPU DO INFORMACJI,
- ŚWIADOMOŚCI POSZCZEGÓLNYCH LUDZI.

STEREOTYPY

Każde działanie poprzedza myśl.

Ralph Waldo Emerson

Uprzedzenia karmią się negatywnymi stereotypami dotyczącymi jednostek lub grup. Samo słowo pochodzi z greki: *stereós* – solidny, twardy, skamieniały, *týpos* – wzór, forma. Pojęcie stereotypu wprowadził do nauk społecznych amerykański dziennikarz Walter Lippman w roku 1922, w swojej często cytowanej pracy *Public Opinion (Opinia publiczna)*. Lippman założył, że stereotypy – „obrazy w naszych głowach” i jednocześnie zjawiska przynajmniej częściowo określane przez czynniki kulturowe – są konieczne dla uproszczenia złożonej rzeczywistości. Stereotypy to nadmierne generalizacje (i jako takie są często błędne z powodu zbytnich uproszczeń) na temat rzeczywistości i innych ludzi, opierające się raczej na założeniach i niedoinformowaniu, a nie na faktach. Stereotypy nie biorą pod uwagę wielkiej różnorodności ludzi należących do danej grupy. Nie biorą też pod uwagę okoliczności, które w danym momencie towa-

rzyszą człowiekowi. Co gorsza, negatywne stereotypy mogą prowadzić do uprzedzeń i zachowań dyskryminujących.

Stereotypy mogą stać się tak zakorzenione, że ludzie zaczną przyjmować je bez kwestionowania. Stereotypy społeczne czynią ludzi ślepych na różnice między poszczególnymi jednostkami, co prowadzi do ignorowania niepowtarzalności i wyjątkowości konkretnych osób. Stereotypy są zbiorami przekonania dotyczących pewnej grupy i poprzez uogólnienie przeniesionych na wszystkich jej członków.

Stereotypy poznajemy już jako dzieci, gdy słuchamy komentarzy swoich rodziców, nauczycieli i rówieśników – przejmując ich opinie, obserwując ich zachowanie, oglądając telewizję, słuchając muzyki, czytając podręczniki, a także komiksy. Stereotypy ułatwiają nam życie, ponieważ nie wymagają od nas wysiłku intelektualnego. Dzięki nim świat wydaje się łatwiejszy, bardziej zrozumiały i możemy się w nim czuć bezpieczniej.

Od lat sześćdziesiątych obserwuje się tendencję do traktowania stereotypów jako normalnych procesów kategoryzacji, kładących nacisk na arbitralne cechy pewnych kategorii społecznych. Stereotypy, podobnie jak dowolne inne kategorie, przechowujemy w swojej pamięci długotrwałej, w formie reprezentacji kognitywnych nazywanych schematami. Uruchamiamy je automatycznie i nieświadomie, prawie bez wysiłku. Samo korzystanie ze stereotypów nie jest patologiczne; patologia może tkwić w ich treści. Sprawę jeszcze bardziej komplikuje fakt, że pomimo tego, iż uczono nas nie stosowania w życiu negatywnych stereotypów i uprzedzeń, mogą one wciąż kierować naszymi zachowaniami – nawet jeśli zaprzeczamy faktowi, iż (świadomie) poddajemy Innych stereotypizacji. Dlatego też trudno jest osiągnąć cel wielu ćwiczeń – uświadomienie sobie własnych stereotypów i uprzedzeń. Nie możemy też ludzię się, że jedno lub kilka ćwiczeń natychmiast skoryguje z dawna wyuczone negatywne stereotypy i długotrwałe uprzedzenia. Ćwiczenia mogą jednak odkryć część z nich – jeśli pozwolimy sobie na ich spontaniczne uwolnienie lub na chwilę zastanowienia nad nimi. Uświadomienie sobie stereotypów, którymi się posługujemy pociąga za sobą krok kolejny: nauczenie się zarządzania nimi. Opisane poniżej ćwiczenia pozwolą nam doświadczyć tego, jak kategoryzujemy Innych i jak Inni kategoryzują nas.

Ćwiczenie 8

Wszyscy kategoryzujemy ludzi. Wypisz typy ludzi, lecz nie konkretne osoby, które podzieliłbyś na następujące kategorie:

- ludzi, którzy działają Tobie na nerwy,
- ludzi, których unikasz,
- ludzi, których boisz się z powodu ich zachowań.

Ćwiczenie to pozwala nam przekonać się o tym, jak łatwo umieszczamy ludzi, których się boimy w pewnych kategoriach. Albowiem kategorie są wygodne i dzięki nim oszczędzamy czas na przetwarzanie informacji.

Tradycyjnie stereotypy postrzegano jako coś szczególnie sztywnego i odpornego na zmiany. Dzisiaj nie wszyscy naukowcy podzielają ten pogląd. Uważa się, iż stereotypy służą wielu różnym funkcjom: nadmiernemu upraszczaniu złożonej rzeczywistości oraz kategoryzacji przy ograniczonych zasobach informacji.

Główne funkcje stereotypów to:

- dostosowywanie (dostarczanie poczucia poznawczej kontroli sytuacji społecznych),
- obrona i redukcja lęku (poprawa samooceny, zwłaszcza gdy pozytywny stereotyp samego siebie poddajemy konfrontacji z negatywnym stereotypem Innych),
- wskazywanie różnic między grupami dominującymi i mniejszościowymi,
- obrona wartości grupy własnej przed przejściem „cudzych” wartości (grupa własna składa się z ludzi stojących najbliżej człowieka, osób, wśród których czujemy się bezpiecznie i komfortowo; natomiast grupa obca składa się z ludzi wyłączonych z kręgu grupy własnej, osób, którym się nie ufa i/lub których się unika),
- ukierunkowanie agresji i usprawiedliwianie wykorzystania przemocy wobec Innych,
- upewnianie się, że będziemy zdolni przewidzieć zachowanie ludzi,
- komunikacja,
- manipulacja,
- polityka, propaganda.

Ćwiczenie 9

Wytnij ilustracje z przykładami stereotypów z komiksów, gazet i czasopism i zakwestionuj je. Pracujcie w grupach, omawiając wybrane przez siebie stereotypy.

Celem edukacyjnym tego ćwiczenia jest uświadomienie sobie stereotypów funkcjonujących w różnych kulturach oraz sposobu, w jaki wyraża się je i kształtuje w mediach.

Im mniej mamy o kimś informacji, tym większa jest szansa, że będziemy reagować aktywizując stereotypy. Stereotypy dotyczące poszczególnych grup etnicznych, kulturowych bądź religijnych są powszechnie znane członkom społeczeństwa i często mogą wpływać na ich zachowanie. Posługujemy się nimi, bo chcemy poradzić sobie z niepewnością w świecie. Chcemy też uczynić świat bardziej przewidywalnym, a stereotypy umożliwiają nam zebranie dużej ilości informacji w krótkim czasie.

Ludzie są w stanie podtrzymywać sprzeczne ze sobą stereotypowe opinie o innych grupach, podobnie jak potrafią dopasować każdego członka grupy, którego napotkają do tej czy innej kategorii. Jeśli ktoś nie pasuje do żadnej kategorii, zostanie od razu określony jako wyjątek, jako „inny”, dzięki czemu ujęcie stereotypowe pozostanie nienaruszone.

Ćwiczenie 10

Aby zademonstrować rolę, jaką stereotypizacja odgrywa w naszym życiu i jak można ją przełamać, możemy wziąć udział w następującym ćwiczeniu. W grze tej może uczestniczyć od 4 do 20 osób. Na jej przeprowadzenie potrzebujemy około 30 minut a na omówienie około 45 minut.

Stojąc wraz z innymi w kręgu przedstaw się krótko. Wybierz sobie jakąś swoją tożsamość, którą uznasz za ważną. Wypisz wybraną przez siebie tożsamość (np. kobieta, matka, naukowiec, Polak) na kawałku kartki. Przyklej ją w widocznym miejscu do ubrania. Chodź ze swoją kartką po sali. Zobacz, jak wielka różnorodność występuje w sali. Pomyśl o stereotypie wiążącym się z Twoją tożsamością. Zapisz go na innej kartce i przyklej ją do ubrania.

Rozdzielcie się na małe grupy i porozmawiajcie o swoich stereotypach. Jak się w tej chwili czujecie? Jaki wpływ ma stereotyp na Twoje życie?

Pytanie do całej grupy: czy znacie kogoś, kto wykracza poza wybrane stereotypy? Opisz tę osobę i wyjaśnij, w jaki sposób przelamuje ona ten stereotyp. Jeśli ktoś w grupie jest w stanie wykazać błędność stereotypu, osoba posiadająca kartkę, na której został on zapisany zdejmuje ją. Jeśli nikt nie potrafi zanegować danego stereotypu, kartka zostaje. Uwaga! Podczas tej symulacji u uczestników może wystąpić poczucie zranienia i wściekłości.

Odpowiedz teraz na następujące pytania:

- Jak Ci się podoba ta gra? Co czułeś w trakcie gry?
- Jak Ci się podobało pozbycie się swojego stereotypu?
- Jak się czułeś przyczepiając swój stereotyp do siebie?
- Jakie są funkcje stereotypów?
- Jak można przelamywać bądź neutralizować stereotypy?

Celem edukacyjnym tego ćwiczenia jest uświadomienie sobie własnych stereotypów.

Co możemy zrobić, aby ograniczyć stereotypy w swoim życiu?

- najpierw rozpocząć pracę nad sobą samym,
- uświadomić sobie swój dyskomfort lub strach w towarzystwie pewnych typów ludzi,
- uświadomić sobie swoją tendencję poddawania Innych ocenie,
- przeanalizować, czy włączasz ludzi z innych grup w zakres swoich działań,
- koncentrować się na każdym człowieku jako odrębnej istocie,
- stać się bardziej świadomym istnienia stereotypów i tego, w jaki sposób zakłócają one naszą zdolność do postrzegania i kontaktów z ludźmi,
- pamiętać, że wewnątrz grupy istnieje więcej podziałów niż pomiędzy grupami,
- uznać, że jesteśmy członkami wielu grup, oraz że żadna z nich nie jest w stanie do końca wyjaśnić ani zdefiniować tego, kim jesteśmy,
- nauczyć się spoglądać na rzeczywistość z perspektywy Innych,
- zastanowić się, jak moglibyśmy dowiedzieć się więcej o kulturze, historii i przeszłości ludzi, którzy się od nas różnią,

- wypowiadać się przeciwko stereotypizacji i reagować nań, poza przypadkami, gdy mogłoby to grozić naszemu bezpieczeństwu.

Stereotypy krystalizują się również dzięki białym plamom i zniekształceniom historii, zwłaszcza w opowiadaniach ustnych i podręcznikach publikowanych przez dany naród. Większość bohaterów historycznych to wojownicy i zwycięzcy należący do grup dominujących. Jak spostrzegł Gundara (2000): „bohaterów czasów pokoju i ich zwycięstwa ujmuje się tu zdecydowanie rzadziej. Trzeba się nad nimi skupić, by historię można było wykorzystać do rozbrajania, a nie do ponownego zbrojenia”. Okrucieństwa własnych armii są w większości przypadków umniejszane, natomiast akty barbarzyństwa, których dopuszczał się wróg trafiają na karty książek. Dla przykładu: opisy okrucieństw, które popełnili Japończycy podczas II wojny światowej usunięto z japońskich podręczników.

UPRZEDZENIA

Wielu ludzi uważa, że myśli, a tak naprawdę to tylko porządkuje swoje uprzedzenia.

William James

Nie ma wojny bez uprzedzeń. Często dzieje się tak, że kolor, rasa i religia stają się częściowo powodem uprzedzeń. Ciekawych słów do ich określania używa się w języku angielskim. *Prejudice* pochodzi z łacińskiego *prae* (przed) oraz *judicium* (osąd). Terminu „uprzedzenie” często używa się zamiennie z określeniem „uprzedzenie w nastawieniu” (ang. *bias*), które definiuje się jako negatywne nastawienie emocjonalne do pewnych grup i ich członków, oparte na stereotypach. Wszelkie uprzedzenia dają nam poczucie kontrolowania rzeczywistości. Dzięki nim możemy opisywać świat w rzekomo spójny sposób. Zaspokajają one nasze poczucie bezpieczeństwa. Kiedy myślimy o Innych, powinniśmy zdawać sobie sprawę z tego, że nie reagujemy na to, co rzeczywiste, ale na to, co stanowi zaledwie nasz obraz rzeczywistości.

Upredzenia definiuje się jako negatywne postawy, uczucia bądź zachowania skierowane na członków danej grupy z powodu ich przynależności do tej

grupy. Część badaczy uważa, że najważniejszą rolę warunkującą uprzedzenia odgrywają kwestie związane z osobowością, inni natomiast uznają za ważniejsze czynniki sytuacyjne i społeczno-ekonomiczne. Nie istnieje żadna w pełni wyczerpująca teoria, która zmonopolizowałaby wszystkie możliwości wyjaśnień. Historycy sprzeciwiają się pogładowi psychologizującemu, ponieważ pomija on szerszy kontekst życia człowieka, nie wyjaśnia też, dlaczego pewni ludzie wypierają agresję, a inni nie. Podobnie jak historycy, również socjologzy i antropologzy zwracają uwagę na kontekst społeczny i tradycję. Z drugiej strony jednak, historycy i socjologzy nie są w stanie wyjaśnić, dlaczego pewni ludzie w podobnych warunkach społeczno-ekonomicznych stają się bardziej uprzedzeni lub autorytarni od innych.

Gordon W. Allport, wpływowy humanista, który poświęcił wiele swojego życia badaniu natury uprzedzeń wierzył, iż nie da się stworzyć jednej teorii obejmującej wszystkie typy uprzedzeń. Zaproponował zatem aż sześć podejść mających umożliwić zrozumienie ich specyfiki, biorąc w ten sposób pod uwagę historyczne, psychologiczne i socjologiczne ujęcia powstawania i rozwoju uprzedzeń. Allport podkreśla, iż deprivacja ekonomiczna i frustracja prowadzą do wrogości, która z kolei – gdy nie jest kontrolowana – może zostać skierowana przeciwko mniejszościom etnicznym czy religijnym. Stają się one wówczas kozłem ofiarnym niechcianych uczuć. Struktura osobowości z kolei opiera się na socjalizacji – sposobie wychowania w rodzinie oraz w środowisku szkolnym i sąsiedzkim.

Socjalizacja to proces, dzięki któremu wierzymy, że istnieje „właściwy” sposób myślenia, wyrażania się i działania w społeczeństwie. Wszyscy uczymy się tego, co jest konieczne, aby stać się członkiem danej grupy (Cushner i Brislin, 1996). Dziecko odwzorowuje to, co wokół siebie widzi. Chcąc dobrze dopasować się do grupy, możemy ignorować inne kultury i przyjąć etnocentryczny punkt widzenia (omówiony poniżej). Typy kontaktów między grupami, gęstość zaludnienia oraz poziom bezrobocia to niektóre spośród najważniejszych czynników determinujących wzory potencjalnych uprzedzeń. Sytuacja społeczna odgrywa zatem bardzo ważną rolę, za nią bowiem kryje się struktura społeczeństwa, w którym dana osoba żyje, sytuacja gospodarcza i kulturowa danego kraju, jego tradycje a także uwarunkowania historyczne. Pamiętając o tym, iż

odnosząc się do źródeł uprzedzeń, należy mówić o ich wielorakich przyczynach, spróbujmy wykonać teraz kilka ćwiczeń ilustrujących nie tylko teorię, ale i wnoszących doświadczenie.

Ćwiczenie 12

Różne sposoby podziału tortu

Ćwiczenie to odpowiada na pytanie: „na ile różnych sposobów możemy podzielić naszą wielką grupę na mniejsze podgrupy, korzystając za każdym razem z jednej wyróżniającej je cechy?” Na początek zwykle zwracamy uwagę na cechy fizyczne (chłopcy/dziewczęta, wysocy/niscy), potem na kwestie osobiste (hobby, nawyki związane z jedzeniem, osiągnięcia w szkole). Grupa podsuwa własne sugestie. Dobrze jest tworzyć takie grupy, przechodzić z jednej do drugiej, doświadczać członkostwa licznych grup. Ważne też jest, aby wszyscy zgodzili się z danym podziałem zanim do niego dojdzie. Po wyczerpaniu kategorii, można wprowadzić hipotetyczne linie podziałów (waga ciała, kształt nosa, religia itp.) lub też hipotetyczne okresy historyczne (np. faszyzm, komunizm).

Podczas ćwiczenia lub po jego omówieniu, powinno dojść także do jego oceny. Dobrze byłoby omówić sposób, w jaki codzienne czynności przypisują nas do różnych kategorii i „mówią coś o nas innym”.

Celem edukacyjnym powyższego ćwiczenia jest doświadczanie kategoryzacji – normalnego procesu osławiania świata, będącego jednocześnie czymś, co warunkuje uprzedzenia.

Uprzedzenia wyrażane poprzez postawy – zwykle bazujące na liniach podziałów etnicznych i płciowych – można zaobserwować już u bardzo małych dzieci. Każdy człowiek ma tendencje do kategoryzowania świata: podkreślenia różnic między poszczególnymi kategoriami i ich umniejszania w obrębie danej kategorii. Procesy kategoryzacji generują powstawanie stereotypów. Uprzedzenia mogą pojawiać się też tam, gdzie rywalizujące ze sobą grupy mają sprzeczne cele. Wiele postaw w stosunku do Innych zależy od tego, jak kogoś wychowywano w dzieciństwie, począwszy od nastawień wytworzonych przez rodziców, poprzez nauczycieli, aż do kształtowania nas przez media i środowisko społeczne.

Upředzenia mogą powodować eksterminację milionów ludzi oraz ludobójstwo, wpływają na naszą gospodarkę, politykę oraz na zachowania poszczególnych osób wobec innych osób, narodów wobec innych narodów, a państw wobec innych państw. Stary Testament naucza, by „miłować bliźniego jak siebie samego“, a to oznacza – bez upředzeń. Buddyści uczą, by „traktować Braci jak siebie samego“. Wiele religii uczy jednak, że jedynie one prowadzą ku zbawieniu. Tak nabywamy upředzenia w zakresie przekonań, emocji i zachowań. Ludzie wyrażający uczucia wyższości często czują się gorsi lub zazdroszczą Innym. Frustracje, odrzucenie i zazdrość są tym, co napędza upředzenia.

Wielu ludzi i wiele grup zostaje odrzuconych z powodu upředzeń; a ludzie odrzuceni upředzają się wobec tych, którzy ich odrzucili. Odrzucenie rodzi odrzucenie. Poczucie wyższości jest kompensacją poczucia niższości. Pewne upředzenia są mechanizmami obronnymi przeciwko własnym uczuciom niższości, nieodpowiedniości, zazdrości, niedoinformowaniu bądź błędnej wiedzy o Innych, odrzuceniu przez Innych, poczuciu zagrożenia spowodowanego przez rzeczywiste lub wydumane zagrożenia, identyfikacji z wrogiem, a nawet wrogami przeciwko jakiemuś innemu człowiekowi/narodowi lub ich większej ilości oraz frustracji. Czy jesteśmy w stanie zetrzeć upředzenia z powierzchni ziemi? Nie! Natomiast poprzez prawo, wychowanie i oświatę jesteśmy w stanie ograniczyć wiele poważnych upředzeń.

Ćwiczenie 13

Scharakteryzuj każdą z poniższych grup:

- osoby otyłe,
- Żydzi,
- homoseksualiści,
- bogaci,
- mężczyźni,
- kobiety,
- nauczyciele, itp.

Celem tego ćwiczenia jest uświadomienie sobie niektórych źródeł upředzeń. Negatywne stereotypy, o których słyszymy, z którymi się spotykamy – pochodzące od rodziców, przyjaciół, współpracowników lub nauczycieli –

często przechowujemy w naszej podświadomości. W pewnych okolicznościach – gdy uważamy, że nas skrzywdzono, ośmieszono bądź potraktowano niesprawiedliwie – te stereotypy mogą wpłynąć na nasze uczucia i zachowania. Ćwiczenie ma nas też uczulić na zinternalizowane negatywne stereotypy dotyczące naszej własnej grupy.

- ▼ PODDAWAJ W WĄTPLIWOŚĆ TO, CO SIĘ WOKÓŁ CIEBIE DZIEJE.
- ▼ SZANUJ PRAWA INNYCH LUDZI.
- ▼ NIE PODAŻAJ ŚLEPO ZA „UZGODNIONĄ“ RZECZYWISTOŚCIĄ.
- ▼ ODRZUĆ NAWYK ZRZUCANIA WINY NA INNYCH.
- ▼ DOCEŃ WARTOŚĆ WYBORU I ODPOWIEDZIALNOŚCI.
- ▼ TRAKTUJ LUDZI JAK NIEPOWTARZALNE JEDNOSTKI, NIE W OPARCIU O ICH RASĘ, PŁEĆ, PREFERENCJE SEKSUALNE, ITD.

Od czasu publikacji Allporta *The Nature of Prejudice* (*Natura uprzedzeń*, 1954), naukowcy przeprowadzali liczne studia i eksperymenty, aby określić przyczyny nietolerancji. Wyniki wielu z nich popierają główną tezę Allporta: rodzimy się ze zdolnością zarówno do tolerancji, jak i nietolerancji. To, czy staniemy się tolerancyjni czy nietolerancyjni zależy w dużej mierze od tego, jak traktuje się nas w domu rodzinnym.

Ludzie uprzedzeni są uprzedzeni w podobny sposób. Łączą ich pewne wspólne cechy:

- zwykle boją się porażki,
- nie są w stanie poradzić sobie ze zmieniającymi się sytuacjami oraz z frustracjami,
- nie mają samoświadomości,
- nie wiedzą, że są w pierwszym rzędzie ofiarami nietolerancji wobec samego/samej siebie,
- posiadają niską samoocenę; aby w ogóle mieć jakąkolwiek samoocenę, muszą uznać się za silniejszych, mądrzejszych lub w jakiś sposób lepszych od tych, którzy ich otaczają,
- brak im ufności w stosunku do siebie samych i innych ludzi,

- nie czują się bezpiecznie, nie są też w stanie poradzić sobie z wieloznacznością – tworzą więc światopogląd oraz własne wizje, które służą do maskowania ich prawdziwych uczuć i dają im fałszywe poczucie przynależności,
- niektórzy z nich muszą korzystać z nienawiści, dokładnie w taki sposób, jak inni muszą nadużywać leków uśmierzających ból,
- niektórzy z nich uzależniają się od nienawiści i jej przedmiotu,
- dla niektórych z nich poziom nienawiści w stosunku do grupy obranej za kozła ofiarnego odzwierciedla intensywność ich nieświadomej nienawiści do siebie samych.

Upředzenia to dogodny ekran, na który można dokonywać projekcji własnych problemów oraz ważnych dla nas interpretacji. Wśród cech charakteryzujących upředzenia występuje brak spójności oraz zezwalanie na opis świata w pozornie spójny sposób. Upředzenia dają poczucie kontrolowania rzeczywistości, bezpieczeństwa, na dodatek nie wymagają zbyt wiele, a zatem ułatwiają myślenie i postępowanie. Spełniają funkcję komunikacyjną, mogą mieć wpływ na rzeczywistość i ją kształtować. Kolejnym czynnikiem determinującym ich trwałość są korzyści, jakie grupy dominujące mogą z nich czerpać oraz to, jak silna w naszej podświadomości jest potrzeba stygmatyzacji mniejszości.

Badania eksperymentalne przynoszą pesymistyczne rezultaty odnośnie kontroli upředzeń oraz negatywnych stereotypów i potwierdzają fakt automatycznej aktywizacji upředzeń, co wpływa na zachowania zarówno przedmiotu, jak i podmiotu interakcji. Wszystkie upředzenia wiążą się z utrzymywaniem dystansu społecznego.

Ćwiczenie 14

Napisz esej o tym, jak ludzie mogą wykorzystywać upředzenia do podniesienia własnej samooceny.

Celem edukacyjnym tego ćwiczenia jest refleksja na temat tych funkcji upředzeń, które czynią je tak bardzo trwałymi.

Wszyscy mamy upředzenia, ale – jeśli nie jesteśmy ich świadomi – mamy małe szanse wspierania innych w ich pokonywaniu. Niechęć wielu ludzi wobec

zagłębienia się we własne uprzedzenia często bierze się ze strachu, że nie będą oni w stanie kontrolować gniewu i poczucia winy, które towarzyszą temu procesowi. Poczucie winy, będące spoiwem utrzymującym uprzedzenia w całości, jednocześnie zapobiega analizie własnych uprzedzeń. Wina podnosi poziom obronności, przez co pierwotne sposoby myślenia i działania podlegają „zamrożeniu“. W przypadku innych ludzi, niechęć ta może płynąć ze wspomnień o tym, jak sami zostali skrzywdzeni lub byli poddani dyskryminacji. Deprywacja emocjonalna, innymi słowy niezaspokojenie podstawowych potrzeb emocjonalnych, może często stać się pożywką dla uprzedzeń.

Uprzedzenia mogą także stanowić „samospełniającą się przepowiednię“. Wiara, że człowiek posiada pewne cechy charakterystyczne lub nastawienia, może prowadzić do szukania „dowodów“ takiego przekonania. Uprzedzenia są częściowo odzwierciedleniem norm społecznych i są względnie stałe, gdy normy nie podlegają zmianom.

Ćwiczenie 15

Dokończ poniższe zdania, następnie porównaj wyniki i omów je z kolegą/koleżanką. Kończ zdania spontanicznie i bez konsultacji. Lepiej zwracać się ku opisowi i nie tworzyć osądów.

Powinno być z góry wiadomo, że arkusze są tylko do użytku piszącego i nie będą zbierane. Gdy wśród opinii pojawią się uprzedzenia – w przypadku, gdy tak się stanie – zastanów się, jakie czynniki na nie wpłynęły (telewizja, gazety, przyjaciele, postawy rodziców?).

W grupie omówcie wspólnie wyniki, zdanie po zdaniu. Spytajcie, do jakich wniosków doszli inni uczestnicy warsztatów i omówcie negatywne stereotypy i uprzedzenia tkwiące u podstaw Waszych opinii. Omówcie, jak wpływają one na relacje między poszczególnymi grupami etnicznymi/kulturowymi i co można zrobić, by relacje te poprawić.

- Ludzie na zasiłku są
- W naszym kraju są
- Wszyscy politycy są
- Kiedy spotykam się z.....
- Wszyscy chorzy na AIDS są

- Nie lubię tych którzy/które
- Wszyscy homoseksualiści są
- przyjechali do naszego kraju, gdyż

Celem edukacyjnym tego ćwiczenia jest uświadomienie faktu, że tworzymy założenia dotyczące innych ludzi, których nie znamy oraz poznanie własnych i cudzych negatywnych stereotypów i uprzedzeń.

- ▼ NIE POSŁUGUJ SIĘ OKREŚLENAMI, KTÓRE MAJĄ NA CELU URAŻENIE KOGOKOLWIEK.
- ▼ Z POWODU ZŁEGO DOŚWIADCZENIA Z JEDNYM BĄDŹ KILKOMA LUDŹMI, BĘDĄCYMI CZŁONKAMI DANEJ GRUPY, NIE UCIEKAJ SIĘ DO NADMIERNEJ GENERALIZACJI I NIE TWIERDŹ, IŻ TE SAME NEGATYWNE CECHY SĄ WSPÓLNE DLA CAŁEJ GRUPY.
- ▼ STARAJ SIĘ ZNALEŹĆ WSPÓLNE CECHY Z LUDŹMI, KTÓRYCH POCHODZENIE BĄDŹ SPOJRZENIE NA ŚWIAT MOGĄ SIĘ RÓŻNIC OD TWOJEGO.
- ▼ ZGÓDŹ SIĘ Z TYM, ŻE RÓŻNICE MIĘDZY LUDŹMI, BIORĄCE SWÓJ POCZĄTEK W ODRÓŻNIAJĄCYM ICH POCHODZENIU BĄDŹ PRZEKONANIACH, MOGĄ STAĆ SIĘ CIEKAWE POZNAWCZO.

CO POMAGA PRZEZWYCIĘŻYĆ NEGATYWNE STEREOTYPY I UPRZEDZENIA?

Modlił się – to nie była moja religia.

Jadł – to nie było moje jedzenie.

Mówił – to nie był mój język.

Ubierał się – to nie było to co ja nosiłam

Wziął mnie za rękę – była innego koloru niż moja.

Ale gdy się śmiał – to

Śmiał się tak samo jak ja, a kiedy płakał –

Płakał tak samo jak ja.

Amy Maddox [16 lat]²

Według filozofii taoizmu, zwykle lepiej jest nie poprawiać innych ludzi. Twój własny przykład może w końcu zachęcić innych do naśladowania. Tutaj właśnie spotykają się podejścia Wschodu i Zachodu – ponieważ przeprowa-

²Za: S. Bullard (1996), s. 85.

dzone na Zachodzie badania dotyczące zmian postaw wykazały, iż osoby uprzedzone mają ograniczony wpływ na zmianę uprzedzeń innych ludzi.

Badania te wyodrębniły pewne czynniki mogące, w pewnych warunkach, wpłynąć na podważenie naszych własnych uprzedzeń, a także uprzedzeń innych. Wśród nich warto zwrócić uwagę na:

- zmieniający się klimat społeczny powodujący, że uprzedzenia stają się sprzeczne z normami,
- przyjęcie tolerancyjnych praktyk wychowania dzieci w społeczeństwie,
- kontakty między członkami różnych grup, przy założeniu, iż spełnione zostaną pewne warunki: równy status grup, wsparcie ze strony autorytetu, np. trenera/nauczyciela; bliski, przyjemny, nieformalny kontakt, współpraca między członkami danych grup,
- przykłady pozytywnych postaw wobec innych grup oraz tolerancja w środowiskach masowego przekazu,
- uczenie się o własnym dziedzictwie religijnym i kulturowym,
- uczenie się o religii i zwyczajach innych grup,
- uznanie różnic i podobieństw wśród i między jednostkami oraz grupami,
- zrozumienie faktu, iż każdy człowiek jest niepowtarzalny,
- budowanie świadomości różnorodności pochodzenia (przodków), cech i zwyczajów, którymi wyróżniają się inne grupy etniczne, religijne i kulturowe,
- poprawę samooceny i poczucia własnego bezpieczeństwa,
- rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia po to, by odróżnić rzeczywistość od fikcji, a fakty od opinii,
- zrozumienie, że nadmierna generalizacja może prowadzić do negatywnych stereotypów,
- rozwijanie empatii wobec ofiar uprzedzeń,
- analizę własnych i cudzych zachowań wobec Innych,
- kontakty z ludźmi, którzy różnią się od nas.

Głównym elementem wschodniego punktu widzenia jest spokój umysłu i jego jasność. Biorąc pod uwagę, że element emocjonalny obecny jest w uprzedzeniach – jak w każdej postawie – wyciszenie byłoby stanem pożądanym. Nie oznacza to jednak, że spokój ma równać się brakowi emocji. To stan, w którym doświadczają się emocje i wytwarza w stosunku do nich pewien dystans. Dzięki

temu nie ma odczucia przytłoczenia uczuciami i w ten sam sposób nie akceptuje się automatycznie teorii/idei przyjętych z góry, i czasami, pełnych uprzedzeń.

Ćwiczenie 16

Omówcie następujące kwestie w niewielkich grupach. Jeśli prawa przeciwko dyskryminacji nie działają w pełni, jakie mogą być najlepsze sposoby zwalczania takich zjawisk, jak: rasizm, uprzedzenia, dyskryminacja oraz tworzenie negatywnych stereotypów Innych? Postarajcie się dojść do rozwiązań, które moglibyście spróbować zastosować:

- samemu,
- w ramach akcji społeczności lokalnych,
- w naszym kraju.

Każda grupa przygotowuje plakaty przedstawiające swoje pomysły. Następnie plakaty pokazywane są na szerszym forum, pomysły zostają porównane i omówione.

Celem dydaktycznym tego ćwiczenia jest doświadczenie możliwości zmiany negatywnych stereotypów i uprzedzeń.

▼ PO TO, ABY ZROZUMIEĆ INNYCH I O NICH DBAĆ, MUSIMY ZROZUMIEĆ I DBAĆ O SIEBIE SAMYCH. CZĘSTO BRAK SZACUNKU I DOCENIANIA INNYCH JEST WYNIKIEM NIEODPOWIEDNIEGO POZIOMU SZACUNKU WOBEC SAMEGO SIEBIE ORAZ NIEMOŻLIWOŚCI DOCENIENIA TEGO, CO W NAS DOBRE I POZYTYWNE.

KSENOFOBIA

*Rodzimy się bezradni. Gdy tylko osiągniemy
Pełnię świadomości – odkrywamy samotność.
Potrzebujemy innych fizycznie, emocjonalnie i intelektualnie,
Potrzebujemy ich, jeśli chcemy poznać cokolwiek,
nawet siebie samych.*

C. S. Lewis

Zakresy znaczeniowe i przejawy takich zjawisk, jak: „ksenofobia“, „uprzedzenia“, „nietolerancja“, „etnocentryzm“, a nawet „nacjonalizm“ zachodzą na

siebie, częściowo również w rozważaniach teoretycznych. Tym, co je łączy, są pozytywne postawy wobec własnej grupy oraz negatywne – wobec obcych i nieznanych. Pojęcie „ksenofobia“ dosłownie oznacza strach przed nieznanymi – z greckiego *xenos* – dziwny, obcy oraz *phobos* – strach lub awersja. Według Julii Kristevy, ten rodzaj uprzedzenia wobec nieznanymi bądź outsiderów powoduje w istocie strach przed nieznanymi, tajemnymi sferami w nas samych – przed czymś, co nieznanne i groźne, przed czymś, co zostało stłumione i co w formie projekcji zostaje przerzucone na Nich. Poza czynnikami psychologicznymi, politycznymi, społecznymi i gospodarczymi, ksenofobiczne uczucia mogą być również wynikiem warunków, w których żyjemy. W niektórych krajach panuje obawa przed tymi, którzy nie integrują się z większością, jak ma to miejsce w przypadku Romów i Sinti.

Tego terminu używa się ostatnio zwłaszcza w kontekście ataków na imigrantów oraz uchodźców w Europie Zachodniej. Dzieje się tak, gdyż w ostatnich latach doświadczamy braku stabilności gospodarczej i społecznej oraz niebezpieczeństw spowodowanych recesją w Europie Zachodniej oraz gwałtownymi transformacjami w postkomunistycznych krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Dlatego też imigrantów, uchodźców oraz pracowników migrujących postrzega się jako zagrożenie dla miejsc pracy, warunków dotychczasowego życia i tożsamości kulturowej. Prawicowi politycy często ukazują tych ludzi jako przyczynę wielu problemów, z którymi państwo często nie może sobie poradzić. Kiedy pojawia się ideologia lub relacje siły – wówczas ksenofobia postrzegana jako zjawisko uniwersalne, podobnie jak charakterystyczny dla wszystkich grup etnocentryzm, przekształcają się w rasizm – najbardziej ekstremalny stopień postaw etnicznych.

Warto przytoczyć za Fennesem i Hapgoodem (1997) konsekwencje ksenofobii, poczynając od najbardziej drastycznej – eksterminacji. Wśród przykładów możemy wymienić: ludobójstwo Żydów, Cyganów, homoseksualistów, osób chorych psychicznie, inwalidów oraz przeciwników politycznych nazistów, niedawne ludobójstwo na Bałkanach i w Rwandzie, zbrodnie ery stalinowskiej, eksterminację Indian w Ameryce Północnej i Południowej. Inną konsekwencją ksenofobii może być wygnanie lub przesiedlanie grup mniejszościowych lub ich emigracja powodowana dyskryminacją – jak na przykład wygnanie Niemców

z Europy Środkowej po II wojnie światowej, a także etniczne czystki w byłej Jugosławii, które spowodowały uchodźstwo z miejsca zamieszkania przeszło 2 milionów ludzi. Kolejnym przykładem skutków ksenofobii jest narzucana mniejszościom segregacja. Ma ona na celu stworzenie mniejszości warunków do życia w osobnej społeczności, kontrolowanej przez grupę dominującą, jak stało się w przypadku rdzennej ludności Ameryki Północnej, czy też polityki apartheidu w Afryce Południowej.

Czasem współżyjące na jednym terytorium grupy decydują się na rozwinięcie pluralizmu etnicznego, jak ma to miejsce w Szwajcarii oraz w Belgii, gdzie linie podziałów biegną w zależności od dominującego na danym terenie języka. Strategie asymilacji mają na celu przyjęcie przez mniejszości języka, norm, wartości, zachowań oraz stylu życia grup dominujących. Nie zawsze strategie te są pożądane przez mniejszość... Czasem wybór strategii jest spowodowany tym, że oferuje ona niższy koszt adaptacji do nowego społeczeństwa.

Ćwiczenie 17

Samodzielnie lub w grupie zaprojektuj interaktywną witrynę internetową na temat związany ze sprzeciwem wobec rasizmu lub ze zjawiskiem wielokulturowości. Tematyka witryny może obejmować historię ruchu na rzecz praw obywatelskich, źródła ksenofobii, uprzedzeń, rasizmu i dyskryminacji. W swojej pracy zastanów się nad jej adresatami oraz nad tym, jak jedna witryna mogłaby służyć wielu celom.

Celem edukacyjnym tego ćwiczenia jest podsumowanie informacji, jakie do tej pory uzyskaliśmy o naturze i dynamice uprzedzeń oraz rozwinięcie umiejętności zainteresowania innych poszerzaniem wiedzy na ten temat.

- ▼ POSTARAJ SIĘ INTERWENIOWAĆ, GDY SŁYSZYSZ KSENOFOBICZNE KAWAŁY LUB SŁOWA OBRAŹLIWE DLA MNIEJSZOŚCI ETNICZNYCH, RELIGIJNYCH I KULTUROWYCH.
- ▼ WYPOWIADAJ SIĘ PRZECIWKO DZIAŁANIOM KSENOFOBICZNYM.
- ▼ KWESTIONUJ STWIERDZENIA POMNIEJSZAJĄCE LUDZI (NP. „ONI WSZYSZY SĄ TACY“).

DYSKRYMINACJA

Przemoc jest niemoralna, bo karmi się nienawiścią, a nie miłością. Przemoc nie ma przyszłości – to schodząca w dół spirala kończąca się zniszczeniem wszystkich stron (...) Przemoc kończy się samozniszczeniem. W tych, którzy przeżyli rodzi zgorzknienie, a w tych, którzy niszczą – brutalność.

Martin Luther King

Pojęcie dyskryminacji często utożsamia się z nietolerancją. Powszechnie rozumie się ją jako wpływ uprzedzeń na nasze zachowanie lub dyspozycję do zachowania mającego na celu wyłączenie grupy lub jej członków z pewnych domen aktywności społecznej. Jak wykazały badania, relacje między poznawczymi a emocjonalnymi składnikami postaw nacechowanych uprzedzeniem oraz zachowań dyskryminujących nie są stałe. Część naukowców uważa, iż na zmniejszenie poziomu dyskryminacji innych grup przez większość mają wpływ trzy zasadnicze czynniki. Dyskryminacja zmniejsza się, gdy członkowie danej grupy dyskryminowanej walczą o siebie, gdy członkowie grupy dominującej opowiadają się za zmianą, i gdy wpływowi członkowie grupy dominującej dokonują zmian w prawodawstwie.

Jednak dyskryminacja niekoniecznie musi pojawiać się w relacjach pomiędzy grupami, dotyczy ona również relacji pomiędzy jednostkami. Doświadczenie ofiary dyskryminacji może spowodować dyskryminowanie innych – ludzi zupełnie nie związanych z pierwotnym źródłem dyskryminacji. Mechanizm kierowania naszego uczucia gniewu lub wrogości przeciwko ludziom nie związanym z przyczyną naszego niepokojem nazywa się przemieszczeniem. Wybieramy sobie kozły ofiarne, które potem winimy za przyczynę naszych kłopotów. Sam termin „koziół ofiarny“ pochodzi z hebrajskiego rytuału opisanego w Księdze Kapłańskiej. Rytuał ten pozwalał na symboliczne przeniesienie przez kapłana grzechów ludzi na kozła. Przepędzany na pustynię kozioł zabierał ze sobą grzechy. Tworzenie kozłów ofiarnych opiera się na projekcji – zamiast stawiać czoła niechcianym cechom, dokonujemy ich projekcji na Innych. Często uciekamy się do tego mechanizmu, ponieważ wytwarzamy sobie dzięki niemu pozytywny obraz własnej osoby czy grupy. To, czego nie akceptujemy w sobie możemy próbować przypisać Innym – i już czujemy się dobrze, na właściwym miejscu i mamy pozytywny obraz siebie. To tylko iluzja.

Grupy mniejszościowe o wyraźnych cechach charakterystycznych, np. Romów, Murzynów, Azjatów, Meksykanów, Żydów oraz wszystkich tych, którzy mają niewielkie możliwości obrony, wini się często za problemy bezrobocia, niskich pensji, przestępczości, itp.

Obiekty negatywnych projekcji – jednostki i grupy – często internalizują przypisane im negatywne cechy i często same tworzą bariery między sobą, a osobami bądź grupami, którzy przypominają im o tym fakcie. Prowokowani, będą zachowywać się dokładnie tak, jak się tego po nich oczekuje, uruchamiając w ten sposób mechanizm samospełniającej się przepowiedni.

Dyskryminacja może wydawać nam się czymś odległym, gdy należymy do większości. Nawet jeśli nie jesteśmy tego świadomi, często dyskryminujemy Innych. Aż 56% Murzynów ankietowanych jesienią 1995 przez Time/CNN nie wierzyło, że skierowana przeciwko nim dyskryminacja kiedykolwiek się zmniejszy (dla porównania, pogląd taki wyraziło tylko 27% Białych).

Ćwiczenie 18

Przypomnij sobie chwilę, gdy czułeś się wyrzucony poza grupę. Opisz siebie z perspektywy osoby stojącej z boku – zupełnie jakbyś tę scenę opisywał jako ktoś inny. Jak wyglądałeś? Co mówiłeś? Co zrobiłeś? Jak inni Ciebie potraktowali?

Celem edukacyjnym tego ćwiczenia jest przywołanie doświadczenia bycia celem dyskryminacji.

▼ ZAAKCEPTUJ FAKT, IŻ:

- ISTNIEJE WIĘCEJ NIŻ JEDEN SPOSÓB PATRZENIA NA KAŻDĄ SPRAWĘ.
- MOŻNA DUŻO NAUCZYĆ SIĘ SŁUCHAJĄC INNYCH.
- NIKT NIE ZNA ODPOWIEDZI NA WSZYSTKO.
- TO MY TWORZYMY WŁASNE OPINIE I PODEJMUJEMY WŁASNE DECYZJE – I TYLKO MY SAMI JESTEŚMY ZA NIE ODPOWIEDZIALNI

Ćwiczenie 19

Omówcie w parach, czy kiedykolwiek Tobie lub członkowi Twojej rodziny przydarzyła się dyskryminacja z powodu:

- pochodzenia etnicznego,
- płci,
- wieku,
- religii,
- zdrowia/kondycji fizycznej,
- statusu społeczno-ekonomicznego (klasy),
- subkultury, z którą się identyfikujesz/identyfikowałeś.

Celem edukacyjnym powyższego ćwiczenia jest refleksja na temat doświadczenia dyskryminacji przez innych, różnych dyskryminujących zachowań oraz powodów takich zachowań.

Ćwiczenie 20

Zanalizuj prawa przeciwdziałające dyskryminacji w Twoim kraju. Znajdź pełną nazwę jednego z nich, dowiedz się, kiedy zostało wprowadzone w życie, w jakim celu, a także jak odbywa się jego egzekwowanie.

Celem edukacyjnym tego ćwiczenia jest zapoznanie się z istniejącymi i wdrożonymi w Twoim kraju środkami prawnymi przeciwko dyskryminacji.

- ▼ NAUCZ SIĘ CENIĆ TO, ŻE LUDZIE SĄ INNI. DZIĘKI TEMU WŁAŚNIE SĄ INTERESUJĄCY.
- ▼ NIE USPRAWIEDLIWIAJ UPRZEDZEŃ W FORMIE SŁOWNEJ.
- ▼ NIE IGNORUJ DISKRYMINUJĄCYCH UWAG ANI ZACHOWAŃ.

TOŻSAMOŚĆ

Skąd wiesz kim jesteś, skoro nie wiesz skąd pochodzisz?

Tony Robinson

Tożsamość można zdefiniować jako stosunkowo stabilną strukturę wartości, uczuć i wyobrażeń odnoszących się do nas samych. Tożsamość powstaje zarówno w procesie identyfikacji z rodzicami i innymi znaczącymi dorosłymi,

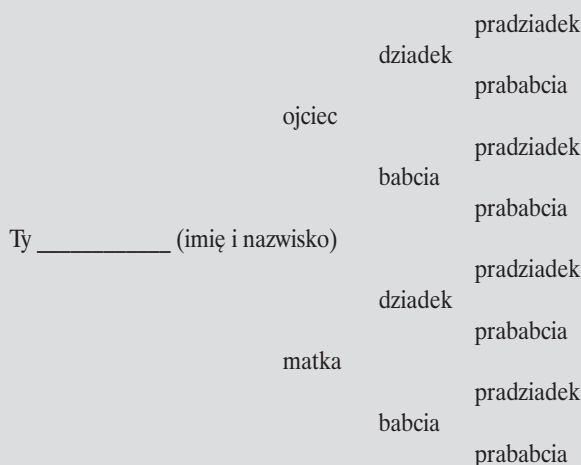
jak i poprzez odróżnianie się od nich. Koniecznością jest postrzeganie swej tożsamości nie jako czegoś statycznego, lecz zmiennego, podlegającego zmianom w całym okresie życia.

Wśród sfer tożsamości można wymienić: historię, terytorium zamieszkania, grupę społeczną, kulturę, język, zwyczaje, religię, tradycję, genealogię, osobowość, stereotypy etniczne, warunki ekonomiczne, potrzeby i cele społeczne oraz życiowe, modele życia, konteksty polityczne i gospodarcze, a także światopogląd. Obok tradycji i/lub religii, język jest jednym z zasadniczych elementów kultury, które determinują tożsamość narodową.

Tożsamość etniczna odnosi się do poczucia wspólnoty pochodzenia, przekaźników, wartości i zwyczajów konkretnej grupy ludzi. Jak już wspomniano, język jest bardzo ważnym elementem tożsamości. Sposób, w jaki szkoła odnosi się do języka ojczystego uczniów i jak go respektuje, jest decyzją polityczną danego kraju i obejmuje całe szkolnictwo.

Ćwiczenie 21

Zainicjuj własne badania genealogiczne. Jesteś po lewej stronie poniższego diagramu. Twój rodzice są bezpośrednio po Twojej prawej stronie, itd. Napisz, skąd pochodzą (miasto, kraj, narodowość), gdzie mieszkali? Gdzie się pobrali? Postaraj się odkryć jak największą ilość przodków. Jeśli możesz – wypytaj swoich krewnych o historię swojej rodziny i jej zwyczaje.

Zastanów się też nad następującymi pytaniami:

- Co znaczy Twoje nazwisko?
- Co znaczy Twoje imię?
- Czy „brzmi“ jakby należało do Twojej grupy kulturowej?
- Co znaczą imiona pozostałych członków Twojej rodziny?
- Czy są to tradycyjne imiona, przekazywane z pokolenia na pokolenie?
- Jak przechowuje się pamięć o minionych pokoleniach?
- Jakie opowieści dotarły do Ciebie o dziadkach i pradziadkach, itd.?

Celem edukacyjnym powyższego ćwiczenia jest zrozumienie i docenienie wartości własnego otoczenia rodzinnego i kulturowego, a także refleksja nad swoją tożsamością.

Porozumiewamy się poprzez nasze role społeczne. Role często łączą się z tym, czego oczekujemy od siebie sami oraz tym, czego oczekują od nas inni. Pewne aspekty naszych ról można opisać następująco (opierając się na: McGrath i Axelson, 1993):

- nasze polityczne, społeczno-ekonomiczne i religijne cechy charakterystyczne, które zakładają zbiór tego, co postrzegamy jako prawa, obowiązki i oczekiwania,
- nasza przynależność do grupy rasowej, etnicznej i kulturowej, której skutkiem może być różne traktowanie ze strony Innych, a także nasz stosunek do Nich,
- nasza rola w rodzinie, płeć, wiek i warunki życia związane z pewnymi stereotypowymi oczekiwaniami,
- nasz status zawodowy i poziom wykształcenia, które również mogą sugerować przypisanie nas do pewnego typu osób.

Posługujemy się etykietami (znakami tożsamości) po to, aby odróżniać się od Innych, porównywać się z Innymi, a także łączyć się w grupy z Innymi. Etykiety te definiują sposób, w jaki wchodzimy z innymi w interakcje.

Ćwiczenie 22

Wszyscy, razem z trenerem, stańcie po jednej stronie sali. Trener wymienia różne kategorie ludzi i Ci, którzy identyfikują się z daną kategorią przechodzą na drugą stronę sali. Uczestnictwo w ćwiczeniu jest dobrowolne.

Trener w trakcie ćwiczenia mówi do uczestników: „zastanów się, co czujesz przechodząc na drugą stronę sali. Przyjrzyj się temu, jak idziesz. Co się dzieje, kiedy przechodzisz na drugą stronę sali? Jeśli nie przeszłaś – zastanów się – dlaczego? Rozejrzyj się i zobacz, kto jest z Tobą. Rozejrzyj się i zobacz, kogo z Tobą nie ma. Kogo zabrakło? Nie komentuj“.

Przykłady:

Na drugą stronę sali przechodzą: wszyscy mężczyźni/chłopcy, wszystkie kobiety/dziewczeta, tolerancyjni, dyskryminowani, katolicy, osoby innego wyznania, muzułmanie, samotni, popularni, nieśmiali, „prześladowcy“, „ofiary“ itp.

Uczestnicy warsztatów mogą tworzyć własne kategorie. Ważne jest, by nie rozmawiać podczas ćwiczenia, lecz podzielić się doświadczeniami dopiero po jego zakończeniu (dla tych, którym jest to potrzebne).

Głównym celem tego ćwiczenia jest doświadczenie przynależności do wielu różnych kategorii/grup; uświadomienie sobie, że dzielimy pewne elementy naszej tożsamości z członkami innych grup.

- ▼ TO, JAK SIEBIE POSTRZEGASZ, ZALEŻY OD TEGO, CO DO SIEBIE CZUJESZ.
- ▼ UCZCIWOŚĆ WOBEC SIEBIE OZNACZA MÓWIENIE SOBIE PRAWDY.
- ▼ TWOJA RODZINA I PRZYJACIELE WPŁYWAJĄ NA TO, JAK SIEBIE POSTRZEGASZ.
- ▼ KIEDY TRAKTUJESZ INNYCH TAK, JAK CHCESZ, ABY CIEBIE TRAKTOWANO, DZIAŁASZ W SPOSÓB POZYTYWNY.
- ▼ CZUJESZ SIĘ DOBRZE, GDY DZIAŁASZ W SPOSÓB POZYTYWNY.
- ▼ NIE CZUJESZ SIĘ DOBRZE, GDY DZIAŁASZ W SPOSÓB NEGATYWNY.
- ▼ POZNAJ SWOJE MOCNE I SŁABE STRONY.
- ▼ PRYZNAWAJ SIĘ DO SWOICH BŁĘDÓW.
- ▼ NIE ZRZUCAJ WINY NA INNYCH.

- ▼ PRZECIWSZTAWIĄ SIĘ NACISKOWI GRUPY.
- ▼ NAUCZ SIĘ KONTROLOWAĆ SWOJE UCZUCIA: DUMĘ, MIŁOŚĆ, WDZIĘCZNOŚĆ, ZŁOŚĆ, ZDENERWOWANIE, ZAZDROŚĆ, STRACH, FRUSTRACJĘ, POCZUCIE OSAMOTNIENIA.
- ▼ SZACUNEK WOBEC INNYCH OZNACZA SZUKANIE W NICH DOBRA.
- ▼ EMPATIA OZNACZA WCZUCIE SIĘ W POŁOŻENIE INNYCH.
- ▼ WSPÓŁPRACA OZNACZA DZIELENIE SIĘ Z INNYMI.

Umiejętność akceptacji licznych, powstających tożsamości zbiorowych staje się pilnym zadaniem dla młodych ludzi i ich wychowawców. Taka zdolność może okazać się potężnym narzędziem w zwalczaniu ksenofobii i rasizmu, zwłaszcza, jeśli będzie miejsce dla jej kształtowania w ramach edukacji międzykulturowej, wpisanej w plan edukacji narodowej.

ETNICZNOŚĆ

Termin ten pochodzi od greckiego wyrazu *ethnikos*, będącego przymiotnikową formą słowa *ethnos* i odnosi się do ludu, nacji czy też narodu. Dziś funkcjonuje wiele definicji etniczności. Można definiować ją przy pomocy cech fizycznych, wspólnego języka, religii, wspólnych przodków oraz/lub historii. Pojęcie „grupa etniczna“ dotyczy grupy ludzi świadomych wspólnego pochodzenia, dzielących te same doświadczenia i interesy.

Badacze dzielą się – jak podsumował to John Rex (1996) – na tych, którzy uważają etniczność za siłę pierwotną i tych, którzy pojmują ją w sposób instrumentalny lub sytuacyjny i uważają ją za wymysł elit, które starają się zmobilizować masy, aby wsparły ich przedsięwzięcia – często z wykorzystaniem symboliki. Sam Rex nie zadawała się wyrażeniem jednej opinii, uważając, że etniczność to element człowieczeństwa i wszyscy ludzie należą do etnicznie ustrukturalizowanego świata.

Aczkolwiek nie mówimy zwykle o etnicznych większościach, każda grupa – mniejszość czy w większość – jest „etniczna“. Innymi słowy, każdy z nas jest „etniczny“. Termin „grupa etniczna“ pokrywa się też czasami z innymi kategoriami: religią, kolorem skóry, narodowością.

Pojawia się tutaj kilka problemów związanych z pojęciem „etniczności“. Jednym z nich jest interakcja pomiędzy grupami etnicznymi a państwami narodowymi. Kolejnym jest problem odradzających się narodów i państw w Europie Środkowej i Wschodniej oraz na terenie byłego Związku Radzieckiego po upadku komunizmu, a także negocjacje z mniejszościami etnicznymi (i pomiędzy nimi samymi) zamieszkującymi terytoria innych państw. Istnieje także problem pracowników migrujących, społeczności uchodźców i państw narodowych.

▼ POSZUKAJ INFORMACJI O SOBIE I SWOIM WŁASNYM POCHODZENIU. PRAWDOPODOBNIIE DOWIESZ SIĘ, ŻE NIE MA TAKIEJ GRUPY RASOWEJ, ETNICZNEJ CZY RELIGIJNEJ, KTÓRA NIE BYŁABY DOTKNIĘTA PRZEZ UPRZEDZENIA.

Ruch etniczny w różnych zakątkach świata ma na celu naprawienie historycznej niesprawiedliwości i tymczasowej nierówności. Powinniśmy jednak też być świadomi, że zbyt wielkie skupianie się na etniczności może przynieść dokładnie odwrotne skutki, budowanie murów między narodami i grupami etnicznymi przez kładzenie nacisku na dzielące je różnice.

ETNOCENTRYZM

Termin „etnocentryzm“ wprowadził w roku 1906 William Graham Sumner w *Folkways*, opisując go jako postawę, w której wartości własnej grupy stają się podstawą opisu wszelkich innych grup. Według Sumnera, etnocentryzm to „widzenie świata, w którym własna grupa staje się środkiem wszechrzeczy, a wszystkie inne są stopniowane i oceniane z jej punktu widzenia“. Słowo to składa się z dwóch greckich wyrazów: *ethnos* (naród) oraz *kentron* (środek).

W teorii osobowości autorytarnej Adorno i innych (1950), etnocentryzm stanowi jeden z przejawów osobowości autorytarnej. Dlatego właśnie, zgodnie z tą teorią, cechuje tylko niektórych ludzi, a nie jest zjawiskiem uniwersalnym. Termin „autorytaryzm“ obejmuje takie cechy, jak brak tolerancji wieloznaczności, konserwatyzm oraz tendencję do projekcji. Autorytaryzm ściśle wiąże się z doświadczeniami dzieciństwa i, jak potwierdzają niektóre badania, koreluje z poziomem etnocentryzmu, antysemityzmu i rasizmu. Etnocentryzm to postawa,

dzięki której ludzie mogą uzyskać pozytywny obraz siebie identyfikując się z własną grupą – postrzeganą jako „lepszą” – oraz uznając wszystkie inne grupy za „gorsze”.

Niektórzy badacze chcą postrzegać w etnocentryzmie cechę wrodzoną (jednym z argumentów jest tu strach niemowląt przed nieznanymi). Antropologiczna teoria etnocentryzmu wyjaśnia: tendencje do traktowania swojej kultury jako moralnie wyższej od innych kultur, wartościowanie innych kultur według własnych standardów, postrzeganie innych kultur jako dewiacji, bez zwracania uwagi na występowanie różnic. Homogeniczne, tradycyjne i odizolowane społeczeństwa, nie mające kontaktu z różnorodnością – w myśl tego podejścia – mają tendencję do oceniania Innych w kategoriach „dobry” – „zły”. Inny zbiór teorii koncentruje się na walce o władzę lub dobra materialne między różnymi grupami etnicznymi i na sprzecznych interesach pomiędzy nimi.

Ćwiczenie 23

W małych grupach wykonajcie serię skojarzeniowych rysunków lub kolaży (na dużych arkuszach papieru) na temat „nasz kraj”. Tytuły rysunków powinny obejmować odpowiedzi na następujące pytania:

- Co jest typowe dla ludzi w naszym kraju?
- Co jest typowe dla mojego kraju, gdy porównać go z innymi krajami?
- Jak obcokrajowcy postrzegają mój kraj?
- Jak ludzie mieszkający w moim kraju chcą być widziani za granicą?

W dużej grupie omówcie, jak rysunki te odzwierciedlają stereotypy na temat własnego kraju i jak te stereotypy mogą wiązać się z etnocentryzmem?

Celem poznawczym tego ćwiczenia jest uświadomienie sobie stereotypów i uprzedzeń dotyczących własnej kultury i zjawiska etnocentryzmu.

▼ PRZYJMIJ DO WIADOMOŚCI, ŻE:

- KIEDY LUDZIE MÓWIĄ O INNYCH KULTURACH, SKUPIAJĄ SIĘ RACZEJ NA RÓŻNICACH, A NIE NA PODOBIENSTWACH.
- TO, CO WYDAJE SIĘ WAŻNE I SENSOWNE DLA CZŁOWIEKA FUNKCJONUJĄCEGO W RAMACH JEDNEJ KULTURY, MOŻE OKAZAĆ SIĘ NIERACJONALNE I NIEWAŻNE DLA OSOBY Z ZEWNĄTRZ.

RASIZM

My... nie tworzymy napięcia. My tylko odsłaniamy ukryte napięcie, które już istnieje. Wydobywamy je na światło dzienne, tam, gdzie można je dostrzec i nim się zająć.

Martin Luther King

Rasizmu nie definiuje się w jeden określony sposób. W naukach społecznych termin ten pojmuje się jako ideologię, specyficzną postawę – i jako taki, poddaje studiom empirycznym – jako pojęcie odzwierciedlające w warunkach politycznych podział sił, włączanie i wyłączenie grup, dominację i podporządkowanie. Poza rozbieżnościami w definicjach, rasizm pozostaje dla liderów, pedagogów, nauczycieli i wychowawców wielkim wyzwaniem. Większość psychologów społecznych uważa go za najszerzej rozpowszechnione uprzedzenie na świecie – uprzedzenie skierowane bezpośrednio ku członkom pewnych grup, zdefiniowanych społecznie, a nie biologicznie. Rasistowskie nastawienia pojawiły się przed wprowadzeniem pojęcia „rasy“, w spuściznie intelektualnej hrabiego Josepha Arthura de Gobineau, a później Adolfa Hitlera, Ku-Klux-Klanu oraz ideologii ekstremistycznych grup prawicowych. Psychologowie wysuwali wiele teorii wyjaśniających przyczyny, dla których rasizm się rozwija. Sam termin ma wiele rozmaitych znaczeń, w zależności od różnych kontekstów i różnych celów, którym służy. Jedno jest pewne: zjawisko to jest niedopuszczalne w nowoczesnych społeczeństwach. I chociaż koncepcja rasizmu funkcjonuje na różne sposoby, zawsze obejmuje ona ideę wyłączenia pewnych etnicznie zdefiniowanych grup z różnych dziedzin życia publicznego. Innymi słowy, rasizm postrzega się jako zbiór czynników, które powodują krzywdę osób/grup z powodu ich przynależności rasowej.

Dwoma najbardziej rozpowszechnionymi znaczeniami tego słowa są: ideologia lub zbiór przekonań o wyższości rasowej, tj. dziewiętnastowieczny rasizm naukowy oraz popularnie funkcjonujący termin „rasizm“, oznaczający opartą na etnocentryzmie tendencję, aby uznawać własną kulturę za uniwersalną, neutralną i lepszą od wszelkich innych kultur. Ponieważ, jak zauważył Walter Lorenz (1996), „gdy wyższości rasy białej nad rasami czarnymi nie da się oprzeć na dowodach biologicznych, wyrasta argument kulturowy wraz z twier-

dzeniami o wielkości własnej »cywilizacji«, która sprawdziła się dochodząc do imperialistycznej dominacji światowej“.

W literaturze z dziedziny psychologii społecznej można wyróżnić aż trzy formy rasizmu: tradycyjny (biologiczny), nowoczesny (symboliczny) oraz awersyjny – zależny od różnic w argumentacji i uzasadnianiu wyłączenia grup etnicznych. Rasiści spod znaku biologizmu wierzą we wrodzoną wyższość ras, rasiści symboliczni wysuwają twierdzenia, iż grupy obce stanowią zagrożenie dla kultury grupy własnej, a rasiści awersyjni czują się nieswojo i niepewnie w kontaktach z innymi grupami etnicznymi. Przekonania rasistów tradycjonalistów związane z biologiczną wyższością Białych powoli zastępuje tak zwany „nowy rasizm“, wyrastający z odczucia, że życiu osoby go głoszącej zagrażają obce kultury. Celem młodych rasistów jest „czyste rasowo“ społeczeństwo. Ruch neonazistowskich skinheadów, którego amerykańskie początki datują się na połowę lat osiemdziesiątych, jest już obecny w 33 krajach i ma na świecie około 70 000 młodych zwolenników.

Ruchy rasistowskie, korzystające z hasel wrogości do imigrantów, nasilają się w Europie od połowy lat osiemdziesiątych. W latach dziewięćdziesiątych, po upadku komunizmu, polityczne ruchy neofaszystowskie szeroko rozprzestrzeniły się zarówno w Europie Wschodniej, jak i Zachodniej. W kontekście oczekiwań, które przyniosły reformy polityczne oraz coraz bardziej powszechnych kłopotów ekonomicznych, ekstremalnym narodowcom udało się przyciągnąć zwolenników poprzez zrzucanie winy za brak dobrobytu społecznego i gospodarczego na mniejszości: Romów, Żydów i uchodźców z innych krajów. W swoich kampaniach politycznych belgijski *Vlaams Blok*, francuski *Front National*, holenderscy *Centrumpdemocraten*, austriacka *Freiheitliches Partei Österreich*, niemiecki *Deutsche Volksunion*, a także włoskie *Movimento Sociale Italiano* oraz *Liga Północna* używają terminu „imigracja“ w roli słowa-kłucza. Aktom przemocy na tle rasowym i etnicznym skierowanym przeciwko mniejszościom: Turkom w Niemczech i Romom na Węgrzech, w Czechach i Rumunii towarzyszy retoryka obrony „narodowości“.

Pierwsze getto od czasów II wojny światowej powstało w Ústí nad Łabą, jesienią 1999 roku, aby „chronić“ Czechów przed romskimi dziećmi. Członek senatu Czech, były burmistrz IV dzielnicy Pragi zaproponował, by osiedlać lud-

ność romską w specjalnie dla niej zbudowanej dzielnicy poza miastem. Przykład ten dowodzi, że „to nie rasy tworzą rasizm, ale to rasizm tworzy rasy“, jak opisała to zjawisko Szwajcarska Komisja Federalna przeciwko Rasizmowi z siedzibą w Bernie. Komisja ta stwierdziła również, że „rasizm posiada zarówno historyczne, jak i społeczne korzenie. Służy oczernieniu ofiary oraz gloryfikacji sprawcy po to, aby zachować przywileje i usprawiedliwić agresję“. Rasizm działa również w wielu subtelniejszych, lecz nie mniej groźnych i szkodliwych formach.

W wielu krajach pojawiły się reakcje przeciwko fali ataków rasistowskich; wiązały się one również ze strategiami obrony własnej wspólnot mniejszościowych, a także z demonstracjami grup antyrasistowskich przeciwko aktom przemocy wymierzonym w obcokrajowców, mniejszości i uchodźców.

Ćwiczenie 24

Zróbcie dużo wolnego miejsca w sali. Sześciu ochotników opuszcza salę. Pozostali są proszeni o stworzenie spójnej grupy zaangażowanej w wykonywanie jakiejś czynności (piosenka, gra itp.) – mogą też stanąć w kole, kładąc ręce na ramionach sąsiadów. Gdy grupa wykonuje już swoją czynność, wprowadza się pojedynczo ochotników, w kilkuminutowych odstępach. Grupie nie daje się żadnych wskazówek, co do warunku przyjęcia nowoprzybyłego do grupy. Prowadzący powinien zadbać, aby nie używano przemocy. Konieczne jest omówienie powyższego ćwiczenia. Omówcie, co czuły obydwie strony, „spójna grupa“ i „wykluczeni“. Jakie strategie zastosowali „outsiderzy“, aby ich „przyjęto“? A jakie były reakcje „własnej grupy“? Powyższe ćwiczenie pozwala odczuć wyłączenie z grupy. Jeśli grupa bardzo się w coś zaangażuje i wstęp do niej nie będzie łatwy, omówienie ćwiczenia pozwoli na podzielenie się uczuciami związanymi z wyłączeniem z grupy.

- ▼ NIE POTĘPIAJ INNYCH ANI TEŻ NIE ŻYW DO NIKOGO UPRZEDZEŃ – BEZ WZGLĘDU NA RASĘ, RELIGIĘ CZY PŁEĆ.
- ▼ POSTARAJ SIĘ, BY W POBLIŻU CIEBIE NIE BYŁO NA ŚCIANACH RASISTOWSKICH, ANTYSEMICKICH CZY ANTYISLAMSKICH GRAFFITI.

Nie trzeba przypominać, że podejście Białych do pojęcia rasizmu jest inne niż ludzi „Kolorowych“. W wielu społeczeństwach zdominowanych przez Białą populację, pojęcie „ras“ wiąże się z kwestiami politycznymi i gospodarczymi. W wielu społeczeństwach z byciem Białym łączą się – oczywiście w tych społeczeństwach – przywileje. Brak świadomości tych przywilejów – będących niejednokrotnie zinstytucjonalizowanymi zbiorami reguł i strategii – prowadzi często w społeczeństwie do pozbawiania mniejszości wielu przywilejów. Pomimo wysiłków organizacji międzynarodowych, państwowych, pozarządowych i charytatywnych na rzecz sprawiedliwości rasowej, wiele społeczeństw nadal kultywuje rasistowskie praktyki – zwłaszcza w takich sferach życia społecznego, jak prawo, emigracja, polityka mieszkaniowa, zatrudnienie i oświata.

Funkcje rasizmu można zobrazować, jak uczynił to Bärbel Kampmann (1996), na wielu poziomach. Na poziomie politycznym rasizm stanowi uzasadnienie i wzmocnienie siły: ukrywa sprzeczności, odwraca uwagę od błędnych osądów politycznych i promuje wyzysk. Na poziomie społecznym, rasizm dostarcza kosztów ofiarnych i służy jako punkt odniesienia dla tożsamości zbiorowych. Na poziomie indywidualnym umacnia poczucie wyższości, broni przed niepokojem, pozwala na eksternalizację negatywnych cech oraz nadaje problemom społecznym etniczny koloryt.

Rasizm jest obecnie szeroko definiowany i obejmuje nie tylko uprzedzenia dotyczące koloru skóry, ale także pochodzenia narodowego, etnicznego oraz religii, języka czy obywatelstwa. Już od lat osiemdziesiątych uważa się, że rasizm nie jest tylko aberracją, która pojawiła się w RPA i nie jest charakterystyczny wyłącznie dla osób uprzedzonych, które nie chcą wynajmować osobom Kolorowym pokoi. Rasizm to problem nie tylko „niemiłych“ ludzi. Rasizm strukturalny odnoszący się do nierówności, stał się gorącym tematem, którym należy się zająć natychmiast. Jak stwierdziła to para współczesnych badaczy, Tore Björge i Rob Witte (1993), „konieczne są międzynarodowe badania porównawcze po to, by rozwinąć i poprawić nasze rozumienie problemu przemocy w rasizmie. Takie badania powinny objąć zarówno różnice, jak i podobieństwa między wieloma krajami. Koniecznymi warunkami tego typu badań są kontakty międzynarodowe, współpraca i dzielenie się wiedzą, faktami, teoriami, odkryciami i metodami badań w tej dziedzinie“.

NACJONALIZM

Termin „nacjonalizm“ powstał po Rewolucji Francuskiej i oznacza ideologię utrzymującą, przede wszystkim, że świat jest w naturalny sposób podzielony na dające się odróżnić grupy. Ponadto nacjonalizm uznaje, że każda z takich grup ludzi posiada swoje cechy charakterystyczne, które identyfikują ją jako „naród“. Po trzecie, nacjonalizm utrzymuje, że grupy te powinny tworzyć instytucje oraz prawa dla określenia swojej własnej przyszłości. Pierwotnie, termin ten wiązał się z ideą samookreślenia głoszącą, iż populacja zamieszkująca dane tereny powinna określać granice państw. Ruchy polityczne oraz strategie, które ideologia ta wyjada od XIX wieku miały znaczny wpływ na sposób organizacji politycznej świata. Pejoratywne konotacje nacjonalizmu pojawiły się dopiero za czasów narodowego socjalizmu w Niemczech.

Ważne jest, aby zdać sobie sprawę z faktu, że nie wszystkie uczucia „narodowe“ są nacjonalizmem. Uczucia narodowe zmieniają się w nacjonalistyczną ideologię, gdy naród (nacja) uznaje się za wyjątkowy z powodu swojej historii, religii i języka, a także własnej misji i gdy zmusza mniejszości do asymilacji lub wygnania. Politycy posługują się ideologią nacjonalistyczną w czasach zamieszania politycznego, strachu, kryzysów społecznych i gniewu, po to, aby odciągnąć uwagę ludzi od rzeczywistych problemów.

Ćwiczenie 25

Po przyjrzeniu się zebranym wcześniej ilustracjom dzieł sztuki, omówcie w grupach, jak artyści z różnych kultur i okresów w historii utrwalali postawy tożsamości narodowej.

Celem edukacyjnym tego ćwiczenia jest uświadomienie sobie swojej tożsamości narodowej.

Ćwiczenie 26

Stwórz listę taktyk, którymi grupy oparte na nienawiści mogłyby posługiwać się do rekrutowania młodych członków. Uwzględnij zwroty, jakimi osoba rekrutująca mogłaby się posługiwać. Następnie spisz odpowiedzi, których można użyć do przeciwstawienia się przedstawianym argumentom.

Celem edukacyjnym tego ćwiczenia jest uświadomienie sobie różnych strategii używanych do tworzenia więzi grupowych.

ANTYSEMITYZM

*Każdy, w końcu, kto nienawidzi – nienawidzi swego brata.
A kiedy brata swego nienawidzi – siebie nienawidzi.*

Elie Wiesel

Antysemityzm znany jest od przeszło dwóch tysięcy lat. Żydzi należą do grupy semickiej. Arabowie to również semici, jednak termin „antysemicki“ zwykle oznacza „antyżydowski“. W starożytności nienawiść do Żydów wiązała się przede wszystkim z brakiem tolerancji religijnej. Przez wieki wielu chrześcijan winiło bowiem Żydów za śmierć Chrystusa.

Termin „antysemityzm“, którego po raz pierwszy użył w roku 1879 niemiecki pisarz, Wilhelm Marr, jest łatwo zrozumiały dla Żydów, lecz bardzo złożony dla naukowców. Antysemityzm można analizować na płaszczyźnie politycznej, gospodarczej, społecznej oraz teologicznej. Nowoczesny antysemityzm, w przeciwieństwie do swoich wcześniejszych form, opiera się nie na kryterium religijnym, lecz na teorii głoszącej, iż Żydzi stanowią niższą rasę.

Skoro Żydów dyskryminuje się jako rasę, antysemityzm powinno się traktować jako przejaw rasizmu. Chociaż, co prawda, np. w USA, rasizm odnosi się bardziej do koloru skóry, powinno się pamiętać również o historycznych konotacjach terminu „antysemityzm“. Koncepcja zakładająca, że Żydzi są rasą, pojawiła się w retoryce nazistowskiej i doprowadziła do prawie całkowitej zagłady blisko 6 milionów Żydów europejskich.

Obecnie antysemityzm bada się razem z nacjonalizmem, dystansem społecznym, etnocentryzmem, stereotypami etnicznymi i uprzedzeniami. Antysemityzm bada się również w odniesieniu do Holocaustu, a także jako wskaźnik frustracji, niepokoju i poczucia beznadziejności w społeczeństwie – objawów typowych w okresach transformacji politycznej, ekonomicznej i społecznej. Trzonem dzisiejszego antysemityzmu jest często przekonanie o wielkim, zbiorowym, konspiracyjnym wrogu.

Antysemityzm ma głębokie korzenie w historii wielu krajów. Po to, by walczyć z antysemityzmem – podobnie jak po to, by walczyć z rasizmem czy jakkolwiek inną dyskryminacją – konieczny jest wspólny wysiłek rządów, organizacji pozarządowych, nauczycieli i wychowawców, społeczeństw obywatelskich i przedstawicieli prawa. O wiele za często dochodzi do incydentów

antysemickich. Co więcej, często eufemizuje się zbrodnie popełnione z nienawiści nazywając je „wybrykami chuligańskimi“ lub skutkami ubocznymi kryzysu na Bliskim Wschodzie – a przecież powinno się je traktować jak poważne naruszenie praw człowieka. Nadal zbyt mało robi się, aby przeciwdziałać powstawaniu postaw antysemickich. Brak jest też odpowiedniego nadzoru, monitorowania aktów przemocy, a nawet brak jest odpowiednich środków mających zaradzić nienawiści do Żydów.

Szef delegacji amerykańskiej i były burmistrz Nowego Jorku, Rudolph Giuliani, wezwał Unię Europejską do podjęcia konkretnych kroków przeciwko antysemityzmowi podczas konferencji OBWE na temat antysemityzmu, która odbyła się w dniach 19-20 czerwca 2003 roku w Wiedniu. Jego wystąpienie było wyjątkowe, gdyż nawoływało do podjęcia konkretnych kroków, które mogłyby przynieść dające się zmierzyć rezultaty. Giuliani zaproponował wówczas ośmiopunktowy program ramowy działań:

- tworzenie statystyk zbrodni popełnianych z nienawiści i ich publiczne ogłaszanie,
- przyjęcie prawodawstwa przeciwko zbrodniom popełnianym z nienawiści,
- organizację regularnych spotkań międzynarodowych dla oceny zwalczania antysemityzmu,
- analizę zawartości podręczników szkolnych pod kątem treści antysemickich,
- wprowadzenie dyscypliny do dyskusji politycznych, aby krytyka państwa Izrael nie była prowadzona w kategoriach antysemickich, które umożliwiają przeradzanie się dyskusji w nawoływanie do nienawiści,
- natychmiastowe odrzucenie kłamstw przepelnionych nienawiścią,
- dbanie o pamięć o Holokauście,
- tworzenie grup ludzi z różnych wspólnot wyznaniowych, reagujących na przypadki nienawiści.

Ćwiczenie 27

Podziel się swoimi własnymi doświadczeniami, które odnoszą się do rasizmu, antysemityzmu lub innych form uprzedzenia bądź dyskryminacji. Jeśli nie czujesz się na siłach mówić o swoich własnych doświadczeniach, opo-

wiedz o uprzedzeniach swoich kolegów lub o pełnych uprzedzeń postawach, na które natknąłeś się w telewizji lub w filmach.

Celem edukacyjnym tego ćwiczenia jest uświadomienie sobie wielości form i rodzajów uprzedzeń wokół nas oraz wyczulenie na to, iż antysemityzm jest szczególnie „zaraźliwą“ formą uprzedzenia.

- ▼ STARAJ SIĘ INTERWENIOWAĆ, GDY SŁYSZYSZ ŻARTY LUB HISTORIE ANTYSEMICKIE, ANTYISLAMSKIE ALBO RASISTOWSKIE.
- ▼ KORZYSTAJ Z TEGO, CO WŁASNE DOŚWIADCZENIE MÓWI CI O LUDZIACH. NIE POZWÓL ABY MIAŁY NA CIEBIE WPŁYW CZYJEŚ POSTAWY PEŁNE GNIEWU I WROGOŚCI.

PŁEĆ UWARUNKOWANA KULTUROWO (*GENDER*)

Często nie udaje nam się zrozumieć koncepcji płci uwarunkowanej kulturowo i rozróżnienia między rolami płci uwarunkowanej kulturowo i płci biologicznej. Termin „płeć uwarunkowana kulturowo“ (ang. *gender*) to kulturowe odróżnienie rodzaju męskiego od żeńskiego. Jedynym naturalnym aspektem tak rozumianej płci są różnice biologiczne. Gdy bierze się pod uwagę różnice płciowe jako coś znaczącego – mówimy o płci uwarunkowanej kulturowo (ang. *gender*), a nie o płci jako takiej (ang. *sex*). Wszyscy zostaliśmy przystosowani społecznie do konkretnych ról płci uwarunkowanych kulturowo w naszych rodzinach, kulturze i społeczeństwie. W wyniku tego możemy przejawiać zachowania, których oczekuje się od naszej płci. Większość z nas zgadza się z różnicami między płciami uwarunkowanymi kulturowo, możemy być jednak nieświadomi tego, że istnieją tacy mężczyźni i takie kobiety, którzy/które mogą się czuć urażeni przez oczekiwania obciążone uprzedzeniami związanymi z rolami płciowymi.

Ćwiczenie 28

Napisz K przy każdym ze słów, którego użyłbyś do opisania dziewcząt bądź kobiet. Napisz M przy każdym ze słów, którego użyłbyś do opisania chłopców lub mężczyzn. Napisz O przy każdym ze słów, którego użyłbyś do opisania obydwu płci.

☐ delikatna/y	☐ emocjonalna/y
☐ żywa/y	☐ akademicka/i
☐ bezradna/y	☐ słodka/i
☐ hałaśliwa/y	☐ twórcza/y
☐ czuła/y	☐ głupiutka/i
☐ agresywna/y	☐ inteligentna/y
☐ cicha/y	☐ ładniutka/i
☐ aktywna/y	☐ atletycznej budowy ciała
☐ pasywna/y	☐ przerażona/y
☐ skąpa/y	☐ awanturnicza/y
☐ cierpliwa/y	☐ odważna/y
☐ delikatna/y	☐ silna/y
☐ wytrzymała/y	☐ słaba/y

Celem tego ćwiczenia jest pomoc w zanalizowaniu własnych postaw wobec płci uwarunkowanej kulturowo.

Ćwiczenie 29

Po zapoznaniu się z zebranymi wcześniej dziełami sztuki, omówcie w grupach, jak fotograficy i artyści z różnych kultur i okresów w historii przekazywali nastawienia do roli i statusu kobiety.

Celem dydaktycznym tego ćwiczenia jest uświadomienie sobie, jak kultura, sztuka i media kształtują nasze nastawienia wobec mężczyzn i kobiet.

Co jest rozwiązaniem dla rosnącej ksenofobii, rasizmu, dyskryminacji na tle etnicznym, religijnym, kulturowym oraz płci uwarunkowanej kulturowo? Pierwszym krokiem jest zapewnienie równych praw wszystkim członkom społeczeństw wielokulturowych. Działanie takie należałoby wesprzeć wprowadzoną przez państwa międzykulturową edukacją dla wszystkich – i to edukacją, która nie tylko uczy o Innych, ale także pokazuje, jak z nimi współżyć i jak wczuwać się w ich położenie. Po to, by zrozumieć znaczenie pojęcia wielokulturowości i międzykulturowości, najlepiej byłoby przypomnieć sobie, co kryje się pod pojęciem „kultury“. Oba interesujące nas tu pojęcia odnoszące się do tego, jak ludzie powinni żyć ze sobą, a zwłaszcza wielokulturowość, wywołują silne reakcje. Kontrowersje związane

z tym terminem wiąże się z brakiem zgody na żądania mniejszości w środowiskach dominującej większości, z polityką państw wobec mniejszości, z prawami i obowiązkami imigrantów wobec przyjmujących ich społeczności. Chodzi tutaj również o granice tolerancji różnorodności kulturowej w społeczeństwie i o to, jak ważne są idee tożsamości narodowej (Kukathas, 1993). Spójrzmy zatem najpierw na słowo stanowiące rdzeń wymienionych terminów.

KULTURA

Jednym z najbardziej skutecznych sposobów poznania siebie jest poważne podejście do kultur Innych. W ten sposób zmuszasz się do zwrócenia uwagi na te szczegóły życia, które odróżniają Ich od ciebie.

Edward T. Hall

Kultura to trudne pojęcie, mimo tego, że bardzo pomaga zrozumieć – jak to stwierdził Trueba – powody, dla których ludzie robią, to co robią. Według Edwarda T. Halla (1973), kultura stanowi formę komunikacji – sposób, w jaki dorośli przekazują swoim dzieciom informacje o najważniejszych elementach swojego społeczeństwa. W *The Silent Language* Hall napisał: „Jednym z najbardziej skutecznych sposobów poznania siebie jest poważne podejście do kultury Innych. W ten sposób zmuszasz się do zwrócenia uwagi na te szczegóły życia, które odróżniają Ich od ciebie“. Kultura powstaje w interakcji z innymi i odnosi się zarówno do widocznych aspektów – jak np. ubrania noszone przez ludzi, jedzenie, które spożywają, przedmioty, które wytwarzają – a także aspektów niewidocznych, jak na przykład postawy, normy, wartości i role. Zwykle uważamy kulturę za zbiór wartości, norm i zachowań – a przecież podlega ona ciągłym zmianom, przekształceniom i reinterpretacjom, którym poddają ją ludzie przekazujący ją w swoich rodzinach i szkołach. Dlatego też powinno się postrzegać kulturę jako zjawisko dynamiczne. Trudno jest zrozumieć własną kulturę, a co dopiero cudzą... Z drugiej jednak strony wyzwanie, jakim jest zrozumienie innej kultury pozwala nam na zrozumienie własnej. Obserwacja nieznanymi nam zachowań stymuluje nas do przeanalizowania zachowań własnych oraz tego, co one dla nas znaczą.

Co oznacza „znajomość“ innej kultury? Jest to przede wszystkim umiejętność przewidywania zachowań innych ludzi. Możemy je zrozumieć, jeśli

zrozumiemy reguły, założenia i wartości, które ludzie ci dzielą. Możemy to osiągnąć, jeśli wiemy, w jaki sposób nadają oni swojemu życiu znaczenie, ponieważ zachowują się stosownie do wytworzonych znaczeń. Co więcej, powinniśmy zrozumieć też proces zmian kulturowych i transmisji kulturowej, które to procesy prowadzą do reinterpretacji kultury. Proces ten jest selektywny. Kontakty z inną kulturą i towarzyszące im zmiany są nieuniknione, i jeśli jeszcze nas wszystkich nie dotyczą, to w przyszłości z wszelką pewnością będą. Obecnie kontakty te wpływają na najbardziej nowoczesne, uprzemysłowione społeczeństwa, które przyciągają największe ilości imigrantów i uchodźców. Nowoprzybyli przyjmują część wartości społeczeństwa, które ich gości, inne wartości podlegają integracji, a jeszcze inne odrzuceniu. Dla pewnych społeczności konieczne do przeżycia będzie opanowanie sztuki polowania, w innych wielką wagę będzie mieć opanowanie krytycznego myślenia. Poza rodzicami, przywódcami religijnymi i mediami, instrumentem umożliwiającym przekazywanie wiedzy, tradycji i wartości w nowoczesnym społeczeństwie jest edukacja, zarówno szkolna, jak i ta poza murami szkoły, formy edukacji oferowane przez organizacje międzynarodowe oraz pozarządowe.

Choć zakrawa to na paradoks, dynamika kulturowego przekazywania społecznych norm, pojęć, kodeksów zachowań, wartości, przekonań, rytuałów, symboli oraz światopoglądu – między pokoleniami oraz między grupami – zakłada zarówno konflikt, jak i dialog. Ogólnie rzecz biorąc, trudno jest mówić o kulturze. Kultura to coś, co grupy powszechnie łączy, a na dodatek wydaje się być „naturalne“ i „normalne“. Czasem dopiero gdy dochodzi do spięcia w czasie kontaktów między ludźmi, zdajemy sobie sprawę, że posługujemy się różnymi punktami widzenia rzeczy. Jak powiedziano w czasie konferencji OBWE na temat roli religii i przekonań w walce z terroryzmem (Baku, październik 2002) – nie istnieje zderzenie między kulturami – jest tylko zderzenie ignorancji, które może okazać się bezbrzeżnie niebezpieczne. A zatem wszyscy powinniśmy dołożyć starań, aby stworzyć lub rozwinąć język, który mógłoby pomóc nam w kontaktach z przedstawicielami Innej Kultury.

Dlaczego tak ważne jest, aby nie być ignorantem w relacji z inną kulturą? Ponieważ, gdy naruszy się wartości kulturowe lub zlekceważy zachowania innych ludzi, należy się liczyć z silnymi reakcjami emocjonalnymi. A niekontrol-

lowane reakcje oparte na uczuciach mogą prowadzić do konfliktów, a w końcu także i do eskalacji przemocy.

Ćwiczenie 30

Czy jesteś w stanie określić stereotypizacje związane z Twoim własnym dziedzictwem kulturowym? Wypisz poniżej rodzaje „uwag ogólnych“, które robi się pod adresem Twojej kultury.

1.	2.
3.	4.

Wybierz jedną lub więcej grup kulturowo różnych od swojej i zidentyfikuj stereotypy, wspólne dla tych dwóch grup. Wypisz poniżej rodzaje „uwag ogólnych“, które robi się pod adresem tamtej kultury.

1.	2.
3.	4.

Weź obie swoje listy i porównaj je z drugą osobą. Z czym zgadzacie się w pełni? Pod jakim względem zupełnie się nie zgadzacie?

Powyższe ćwiczenie odzwierciedla generalizacje, których dokonujemy wobec różnych sposobów postrzegania życia i świata, wartości, stylów życia i zachowań.

▼ PAMIĘTAJ, ŻE:

- ISTNIEJĄ WIĘKSZE RÓŻNICE **WEWNĄTRZ** GRUP KULTUROWYCH NIŻ TE, KTÓRE WYSTĘPUJĄ **MIĘDZY** TYMI GRUPAMI.

KOMUNIKACJA MIĘDZYKULTUROWA

Prawdziwie odkrywczą podróż, to nie poznawanie nowych lądów, a poznawanie nowymi oczami.

Marcel Proust

Komunikacja międzykulturowa odnosi się do tworzenia znaczeń dzielonych przez ludzi pochodzących z różnej kultury. Dotyczy ona identyfikacji kulturowych oraz różnic między Innymi a Sobą. Wiąże się ona też z poznawaniem wiedzy specyficznej dla kultury i stosowaniem jej w różnych kontekstach w spotkaniach z Innymi. Nabyte umiejętności komunikacji międzykulturowej

pomagają odnosić sukcesy w życiu i pracy wśród różnic, zmian, nieznanych i wieloznacznych wartości, reguł i zachowań. Umiejętności te pozwalają nam przejść – w zależności od kontekstu – od dualizmu, poprzez relatywizm do zaangażowania i akceptacji wielu punktów widzenia. Komunikacja międzykulturowa powoduje, iż zdajemy sobie sprawę, że to co nazywamy „zdrowym rozsądkiem“, jest faktycznie „rozsądkiem kulturowym“. Czas już także na przedstawienie koncepcji uzgodnionej rzeczywistości, w której żyjemy i która jest rzeczywista tak długo, jak długo akceptujemy ją. Zrozumienie tego pojęcia jest absolutnie niezbędne, by wyjść poza taką konstrukcję rzeczywistości, w której mój własny punkt widzenia stanowi także punkt odniesienia do zrozumienia Innych.

Efektywna komunikacja między kulturami wymaga zrozumienia pewnych zjawisk:

- te same słowa oznaczają dla różnych ludzi różne rzeczy, a kontekst kulturowy jest jednym z wielu czynników wpływających na ich percepcję,
- słyszymy, widzimy i czujemy rzeczy, których komunikujący się z nami nigdy nie wyraził, a często też i nie zamierzał wyrazić,
- nie słyszymy, nie widzimy i nie czujemy tego, co w komunikacji „nadałiśmy“. Porządkując, źle interpretujemy wiele z przekazów informacji wokół nas,
- każdy z nas odbiera te same rzeczy na wiele różnych sposobów.

▼ **POZWÓL SOBIE NA ROZWÓJ ŚWIADOMOŚCI WŁASNYCH POTRZEB, POGLĄDÓW I UCZUĆ – BĄDŹ TEŻ WRAŻLIWY NA POTRZEBY, POGLĄDY I UCZUCIA INNYCH, W TYM TAKŻE OSÓB POCHODZĄCYCH Z INNEJ KULTURY ORAZ MNIEJSZOŚCI ETNICZNYCH, RELIGIJNYCH, KULTUROWYCH.**

▼ **LICZ SIĘ Z KONSEKWENCJAMI, JAKIE TWOJE SŁOWA I CZYNY NIOSĄ DLA CIEBIE I INNYCH, TAKŻE I TYCH, KTÓRZY POCHODZĄ Z INNEJ KULTURY, RELIGII I MNIEJSZOŚCI ETNICZNYCH.**

▼ **ZROZUM, ŻE LUDZIE – TAKŻE CI Z INNEJ KULTURY, RELIGII I MNIEJSZOŚCI ETNICZNYCH – MAJĄ RÓŻNE POTRZEBY, POGLĄDY I UCZUCIA, KTÓRE NALEŻY TRAKTOWAĆ Z SZACUNKIEM.**

- ▼ ZROZUM, ŻE LUDZIE Z INNEJ KULTURY MOGĄ OCZEKIWAĆ, ŻE INNI BĘDĄ TRAKTOWAĆ ICH POTRZEBY, POGLĄDY I UCZUCIA Z SZACUNKIEM.

KOMPETENCJE MIĘDZYKULTUROWE

Istnieje tylko jeden sposób na zrozumienie innej kultury. Żyć nią, wejść w nią, poprosić, by cię tolerowano jako gościa, poznać język. Kiedyś może pojawi się zrozumienie. Zawsze jednak pozostanie bez słów.

Peter Høeg

Pojęcie kompetencji międzykulturowych obejmuje wiedzę, umiejętności i postawy międzykulturowego nadawcy czy mediatora – kogoś, kto dzięki swojej ciekawości, otwartości i zdolnościom jest zdolny do utrzymywania kontaktów z Innymi. Kogoś, kto jest gotów przyjąć Ich perspektywę i percepcję świata, nie narzucając własnych wartości i przekonań Innym, i nie zakładając, że są to jedyne możliwe wartości i przekonania. Kogoś, kto może podjąć się mediacji pomiędzy różnymi perspektywami, kogoś, kto jest w stanie wyobrazić sobie, jak jego/jej własne wartości mogą być postrzegane z cudzej perspektywy (Byram, Nichols i Stevens, 2001). Kompetencje międzykulturowe nie wymagają koniecznie zaliczenia całego programu studiów kulturowych ani też zdobycia wiedzy na temat innych krajów, chociaż pewnie wymiar międzykulturowości przydałby się w każdym programie nauczania. Kompetencje międzykulturowe można rozwijać w każdym wieku, np. poprzez naukę języków obcych, czytanie tekstów przedstawiających nieznanne nam doświadczenia, uczyć się mitów, które stanowią część spuścizny kulturowej Innych, oceniając krytycznie to, co dociera do nas z mediów czy badając materiał etnograficzny, aby wymienić choć kilka możliwości. Ogólnie rzecz biorąc, gdy chcemy komunikować się z przedstawicielami innych kultur, umiejętności wydają się tu bardziej przydatne od wiedzy, choć oczywiście pewna wiedza jest warunkiem koniecznym udanej komunikacji.

Kiedy podróżujemy, często uczymy się obcych zwyczajów, które nabyte przez Innych w bardzo młodym wieku, uważane są przez Nich za coś oczywistego i naturalnego. Kiedy wyjeżdżamy studiować lub pracować za granicą, uczymy się, że to co w jednej kulturze może uchodzić za przejaw niegrzeczności, inna kultura

może akceptować. Dlatego właśnie nie możemy oceniać zwyczajów, które rozwinęła inna kultura przy pomocy kryteriów poznanych przez nas gdzie indziej.

- ▼ MÓW JASNO I PEWNI OKAZUJĄC SŁUCHACZOWI CHĘĆ ZROZUMIENIA.
- ▼ ZAPOZNAJ SIĘ Z TEKSTAMI MÓWIONYMI I PISANYMI INNEJ KULTURY
- ▼ UTRZYMUJ KONTAKTY Z INNYMI, TAKŻE Z PRZEDSTAWICIELAMI INNEJ KULTURY.

EDUKACJA WIELOKULTUROWA I/LUB MIĘDZYKULTUROWA

Tych, którzy dzieci uczą, należy czczyć bardziej niż tych, co na świat je wydają.

Arystoteles

Wielokulturowość i międzykulturowość to dzisiaj dwa bardzo popularne słowa w teorii edukacji, chociaż sama koncepcja wielokulturowej (międzykulturowej) oświaty funkcjonowała w USA już w okresie międzywojennym. Po II wojnie światowej, terminu „międzykulturowość“ używano w kontekście przygotowywania Amerykanów do efektywniejszych studiów i pracy za granicą. Korzenie tego pojęcia sięgają Ruchu Praw Obywatelskich lat sześćdziesiątych oraz dążenia do równości rasowej. Dzięki temu ruchowi wiele osiągnięto, lecz działania na rzecz równości wszystkich obywateli USA nie przyniosły oczekiwanych rezultatów we wszystkich sferach życia społecznego. Zamiast jedności, koncepcja wielokulturowości przynosiła czasem tendencje separatystyczne.

W Europie koncepcję tę wprowadzono w latach siedemdziesiątych, a związane z nią dyskusje toczyły się jeszcze w następnej dekadzie – zwłaszcza te, które dotyczyły obecności dzieci imigrantów z fali emigracyjnej Południa na Północ z lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Początkowo cel był dwójaki: integrować dzieci w ramach istniejących systemów oświaty oraz dążyć do podtrzymania ich więzi z krajem pochodzenia, zwłaszcza przez zapewnienie nauki języka ojczystego, która pozwoliłaby im na reintegrację po powrocie do domu. Dopiero niedawno w wielu krajach zdano sobie sprawę, że ludność napływowa nie wróci do kraju swojego pochodzenia – zwłaszcza drugie i trzecie pokolenia,

oraz że nowe programy nauczania powinny odzwierciedlać różnorodność całego społeczeństwa. Pedagogika wielokulturowości/międzykulturowości koncentrowała się wyłącznie na stosunkowo niedawnych emigrantach – co było błędem, gdyż pomijano lokalne etniczne, religijne i kulturowe mniejszości zamieszkujące Europę od średniowiecza. Jednak po części to właśnie dzięki tej dyskusji w końcu uznano ich prawa.

W Kanadzie wielokulturowość koncentrowała się przede wszystkim na zachowaniu kulturowego dziedzictwa wielu grup i pojawiła się stosunkowo niedawno. Kanadyjski model wielokulturowości – choć bierze pod uwagę dwa narody, które stworzyły państwo kanadyjskie – koncentruje się wyłącznie na wsparciu mniejszości etnicznych na poziomie kulturowym i może być uważany za znacznie uproszczony.

Wielokulturowość pojawia się w dyskusjach publicznych ilekroć jest mowa o tożsamości narodowej, pamięci historycznej oraz znaczeniu demokracji. Jest również obecna w bardziej ogólnych kwestiach związanych z celami edukacji. Nie trzeba dodawać, że wielokulturowość można definiować poprzez różnorodne konstrukty ideologiczne, jednak stwierdzenie Giroux (2000), który nawoływał do wykorzystania tej koncepcji do promocji praktyk pedagogicznych, wydaje się najbardziej przydatne w kontekście jednoczącej się Europy. Wielokulturowość z pewnością wychodzi poza pluralizm kulturowy w nowoczesnych społecznościach i dąży do stworzenia przestrzeni publicznej, która stanowiłaby odzwierciedlenie różnych społeczności – nie jako grup, które się zaledwie toleruje, ale grup, które mogą wzbogacić kulturę dominującą, cieszyć się swoją własną tożsamością i tworzyć nowe tożsamości.

W praktyce relacje takie mogą rodzić wahania lub niechęć. Często niezrozumiane, mogą prowadzić do mechanizmów obronnych powodowanych strachem przed utratą własnej kultury, a co za tym idzie – tożsamości. Również ideę granic między kulturami można niewłaściwie pojmować. Wielokulturowości nie da się uniknąć w naszym świecie – można ją przyrównać raczej do *continuum*, a nie do przemieszania odrębnych kultur. Takie *continuum* nie stanowi tygła, a raczej mozaikę (inne metafory, z których korzysta się w debacie publicznej na ten temat obejmują także miskę z sałatką i szwedzki stół), gdzie kultury współlistnieją ze sobą i wpływają na siebie wzajemnie – podobnie jak

w komunikacji między ludźmi należącymi do różnych, odrębnych kultur. Granice między kulturami w mozaice (czy składnikami w sałatce) nie muszą ulec zatarciu. Należy rzucić wyzwanie obawom przed utratą swojej własnej tożsamości. Nasze tożsamości to nie monolity. Gdy akceptujemy poszczególne części siebie samych, zaczynamy akceptować różnorodność także na zewnątrz nas.

Odnosząc się do kwestii programów edukacyjnych, zarówno szkolnych, jak i realizowanych przez organizacje pozarządowe, możemy stwierdzić, iż wielokulturowość to coś więcej niż uczenie o innej kulturze, sztuce, folklorze, językach, religiach i kuchniach. Jak podkreślił to Witold Tulisiewicz (1993) – mamy tutaj do czynienia z czymś więcej niż wiedzą (kim są nasi sąsiedzi?), ponieważ pojęcie wielokulturowości obejmuje również umiejętności (jak współżyć z Innymi?) i postawy (jak pokonywać uprzedzenia?). Część badaczy utrzymuje, że zajmowanie się umiejętnościami jest już domeną międzykulturowości, ponieważ wielokulturowość tylko uznaje obecność innych kultur, a międzykulturowość kładzie nacisk na utrzymywanie kontaktów między nimi. Obecnie coraz bardziej przedkłada się pojęcie „międzykulturowość“ nad „wielokulturowość“, ponieważ to drugie może nieść ze sobą skojarzenia z tygłem, co znaczyłoby, że pożądane byłoby łączenie elementów różnych kultur z elementami kultury dominującej. Tego jednak nikt nie oczekuje (poza, być może, skrajnymi przeciwnikami różnorodności kulturowej świata). Natomiast „międzykulturowość“ oznacza relacje wzajemnego szacunku – takie, które nie zagrażają tożsamości kulturowej. Mimo to, w wielu ważnych dokumentach wciąż częściej pojawia się pojęcie wielokulturowości. Na przykład Brytyjska Komisja Równości Rasowej (UK CRE) definiuje wielokulturowość w odniesieniu do uznawania wartości i wagi kultury i traktowania ludzi o różnym pochodzeniu etnicznym i kulturowym jako równych sobie (*Learning for All*, 2000, za: *Tackling Racism ...*, 2001). Definicja ta, jak widać, nie kłóci się z rozumieniem pojęcia „międzykulturowości“.

Edukacja wielokulturowa to szeroki sposób określania dowolnej formy edukacji, która uznaje, ocenia i promuje różnorodność w społeczeństwach pluralistycznych. Podczas ostatnich 20 lat edukacja wielokulturowa stała się sposobem na włączanie grup mniejszościowych w główny nurt kultury. Najpierw do „tygła narodów“ – jak chcieli asymilacjoniści, a następnie do

społeczeństwa odzwierciedlającego różnorodność grup – jak chcieli tego integracyjniści. Edukację wielokulturową można postrzegać jako wypełnienie potrzeb językowych dzieci należących do mniejszości poprzez zapewnienie im nauczania w języku ojczystym lub w języku większości w roli drugiego języka, lecz oczywiście nie ogranicza się wyłącznie do tego. Edukacja ta przygotowuje wszystkie dzieci, bez względu na ich pochodzenie etniczne lub religijne, do życia w harmonii w społeczeństwie wielokulturowym. Edukacja wielokulturowa kładzie wielki nacisk zarówno na dziedzictwo kulturowe indywidualne, jak i grupowe, uważając je za wartości dla całej ludzkości. Obejmuje zarówno „zewnątrzne“ elementy kulturowe (historia, sztuka, święta, folklor, jedzenie), jak i głębsze elementy kulturowe (przekonania, wartości, działania, koncepcje czasu i przestrzeni, tabu, mity). Edukacja wielokulturowa kładzie nie tylko nacisk na wzajemne nastawienia, ale również na potrzebę wprowadzenia zmian do programów nauczania po to, by należycie oddawały wymiar globalny. Przy takim rozumieniu edukacji wielokulturowej, potrzeba jej najbardziej dzieciom w regionach, w których przeważają Biali, ze względu na często monokulturowy charakter programu nauczania w szkołach i poza szkołami w takich właśnie regionach. Podsumowując uzasadnienia edukacji wielokulturowej, możemy stwierdzić, iż wielokulturowy program nauczania:

- odzwierciedla prawdę o świecie, ponieważ nie istnieje jako takie społeczeństwo monokulturowe (poza stwierdzeniami znanymi z komunistycznej retoryki),
- wzbogaca doświadczenia dzieci i młodzieży poprzez włączenie dorobku kultury mniejszości do osiągnięć całej ludzkości,
- poprawia kontakty międzygrupowe w szkole i w społeczeństwie.

W swej istocie, edukacja wielokulturowa przeciwdziała wszelkim formom dyskryminacji (etnicznej, rasowej, religijnej, gospodarczej, językowej i płciowej w jej kulturowym uwarunkowaniu). Wypowiadając się w bardzo jasny sposób, możemy stwierdzić, iż perspektywa wielokulturowości nie oznacza wyłącznie uczestnictwa w świętach grup etnicznych, lecz raczej potrzebę przyjrzenia się całej strukturze społecznej, w tym wzajemnym postawom, a także metodom rozwiązywania konfliktów. To oznacza włączanie, a nie wyłączenie Innych. Oznacza to rozwój umiejętności dla zrozumienia Innych i wczucia się w ich

sytuację. Należy poświęcić w tym miejscu jeszcze kilka słów pojęciu pedagogiki krytycznej. Termin ten oznacza podejście odrzucające tradycyjny jednokierunkowy przekaz wiedzy – ponieważ miniony model nie zwracał uwagi na doświadczenia i punkt widzenia uczestników procesu uczenia-nauczania – nie mógł być ani wielokulturowy ani międzykulturowy (więcej w: Nieto, 2000). Podobna mi się punkt widzenia wymienionej autorki, która mówi, że edukacja wielokulturowa to po prostu dobra edukacja, ponieważ uczniów/uczestników warsztatów bierze się na serio i wykorzystuje ich własne doświadczenie do dalszego poznawania świata. Pomimo tego, ostatnio poddaje się edukację wielokulturową krytyce, jak napisała to Gita Steiner-Khamsi (1996), za promowanie podwójnego spojrzenia na relacje między grupami, podziały grup na Białych i Kolorowych, większość i mniejszość, ludność lokalną i imigrantów, cywilizowanych i dzikusów, lepszych i gorszych itd. Tego typu perspektywa przyczyniła się już do zbyt wielkiej niesprawiedliwości w świecie.

Podsumowując, dobrze jest przytoczyć tutaj refleksje Johna Rexa dotyczące wielokulturowości, odróżniające ją od pojęcia społeczeństwa pluralistycznego. Wyróżnia on domenę publiczną, w której widoczna jest jedna kultura dopuszczająca różnorodność między grupami, oparta na równości, również w dziedzinach takich jak prawo, polityka, edukacja i ekonomia, oraz domenę osobistą obejmującą edukację moralną i religię. Wspólna kultura polityczna domeny publicznej daje równe szanse, natomiast domena prywatna stanowi źródło tożsamości dla ludzi.

Edukacja międzykulturowa to więcej niż uznanie różnic. Nie powinno się jej ograniczać do studiów z dziedziny kultury – dotyczy ona przede wszystkim codziennej komunikacji między ludźmi z różnych grup. Ponieważ ten obszar badań jest stosunkowo nowy (pojawił się w latach siedemdziesiątych), stanowi on część edukacji na rzecz porozumienia międzynarodowego, podobnie jak edukacja na rzecz tożsamości indywidualnej i narodowej, edukacja obywatelska oraz edukacja na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i ochrony środowiska. Co więcej, ta forma edukacji akceptuje współzależności między poszczególnymi grupami etnicznymi, religijnymi i kulturowymi.

Edukacja międzykulturowa zwraca uwagę na różnorodność kulturową w życiu codziennym i przynosi zarówno tym, którzy się uczą, jak i tym, którzy

nauczają możliwość uzyskania i doświadczenia kompetencji międzykulturowych, tj. postaw i umiejętności wymaganych w wielokulturowym świecie.

▼ PRZYMIJ DO WIADOMOŚCI, ŻE:

- NIE MA DWÓCH TAKICH SAMYCH LUDZI.
- KAŻDY PROBLEM MOŻNA ROZWIĄZAĆ.
- IM BARDZIEJ ELASTYCZNY JEST CZŁOWIEK, TYM MA WIĘKSZE SZANSE NA SUKCES.
- KAŻDY DOKONUJE NAJLEPSZEGO SPOŚRÓD WYBORÓW, JAKIE MA W DANYM MOMENCIE.
- PODŁOŻEM KAŻDEGO ZACHOWANIA JEST INTENCJA.
- SAM STANIESZ SIĘ TYM, O CZYM STAŁE MYŚLISZ.
- NIE ZAWSZE JESTEŚ W STANIE DECYDOWAĆ O SAMYM ZDARZENIU, ALE MOŻESZ SAM DECYDOWAĆ O WŁASNEJ REAKCJI NA TO ZDARZENIE.

Bardzo ważne jest zdanie sobie sprawy z tego, że w wielu społeczeństwach edukacja wielokulturowa nadal oznacza rozwijanie pozytywnych uczuć wobec ludzi Kolorowych i pomija takie zjawiska, jak utajony rasizm Białych czy niemal Białych społeczeństw. Rasizm został w wielu społeczeństwach zinstytucjonalizowany, a Biali cieszą się wieloma przywilejami, z których często nawet nie zdają sobie sprawy. Już w 1985 roku w Wielkiej Brytanii, w osiemsetstronicowym raporcie Lorda Swana zatytułowanym *Learning for All*, sformułowano ideę demokracji pluralistycznej, „zarówno spójnej społecznie, jak i zróżnicowanej kulturowo“ wraz z zasadami wielokulturowej edukacji dla wszystkich. Zasady te miały „pomóc uczniom zrozumieć świat, w którym żyją oraz wzajemne zależności pomiędzy ludźmi, grupami i narodami“. Najważniejszą sprawą w przytaczanym tu raporcie był fakt, że uznawał on rasizm za sprawę przynależną edukacji – i dlatego właśnie warto się nań powołać. Niesłuchanie ważne jest zdanie sobie sprawy (za Anną King, 2003), iż edukacja wielokulturowa/międzykulturowa zajmująca się też – a może właśnie szczególnie – sprawami utajonymi w danym społeczeństwie, może zbliżyć nas do wymienionego wyżej celu, poprzez:

- uznanie różnorodności grup kulturowych,
- uznanie współzależności grup kulturowych,

- umożliwienie poznania i docenienia własnej tożsamości kulturowej i tradycji przy jednoczesnym szacunku wobec kultury Innych,
- przygotowanie do aktywnego życia obywatelskiego,
- pomoc w zrozumieniu punktu widzenia innych ludzi,
- ułatwienie współpracy z Innymi,
- zachętę do przeciwdziałania niesprawiedliwości.

Wielokulturowy/międzykulturowy zdecentralizowany program nauczania w szkole, jak i w instytucjach czasu wolnego – jak zauważył Tulisiewicz (1993) – powinien zwracać uwagę na: wiedzę (w tym tematykę interesującą dla młodzieży), postawy (tolerancja i niedyskryminacja), umiejętności (w tym nauka języków i umiejętność podróżowania), wartości (równość i demokracja), i wymianę młodzieży. Wielokulturowe podejście powinno zostać zintegrowane ze wszystkimi przedmiotami w szkole, a nie stanowić „tematu“ uczenia się, a szkoły powinny korzystać w realizacji programów wielokulturowości z doświadczenia organizacji pozarządowych. Powinno się również uznać, że wielokulturowy program nauczania nie stanowi niebezpieczeństwa dla tożsamości narodowej i komponentów skupiających się na zachowaniu narodowego dziedzictwa i tradycji.

Kończąc ten wątek, chciałabym powtórzyć za Banksem (2000), że jednym z celów edukacji wielokulturowej jest „pomoc studentom w nabyciu wiedzy i zaangażowania koniecznych, aby myśleć, decydować oraz podejmować działania społeczne i obywatelskie“. Podejście to jest powszechne w szkołach USA, gdzie promuje się możliwe do wykonania akcje społeczne, i to już od szkoły podstawowej (np. akcje skierowane przeciwko powtarzaniu żartów o grupach etnicznych). Starsi uczniowie i studenci biorą udział we wspólnych przedsięwzięciach w swoich społecznościach. Jakoś nadal trudno zgodzić się z tym, że przedsięwzięcie, które pomaga ludziom o szczególnych potrzebach, a nie jest skierowane tylko na – dajmy na to – dzieci wietnamskie – ma również wymiar wielokulturowy. Nawet w bardzo spójnych etnicznie społeczeństwach – jak Polska czy Islandia – istnieje różnorodność klas społecznych, dialektów, możliwości fizycznych, preferencji seksualnych, a także mnóstwo innych różnic.

W polskich szkołach zbyt często nie widać powiązania między uczeniem się i działaniem. Niewystarczająca ilość akcji społecznych nie jest w stanie uświa-

domić dzieciom, że to właśnie w nich tkwi siła dokonywania zmian. Organizacje pozarządowe mają tutaj ogromne możliwości współpracy ze szkołami. Z drugiej strony, szkolenie nauczycieli powinno m.in. obejmować uświadamianie im wpływu kultury na uczenie się oraz utrwalanie dyskryminacji w szkołach i w społeczeństwie (Nieto, 2000).

Obawa przed utratą tożsamości narodowej nie jest jedyną przeszkodą we wdrażaniu perspektywy wielokulturowej do systemu edukacji. Jeszcze poważniejszą pułapką stał się etnocentryzm, zawarty w szkolnych programach nauczania i obecny w środowisku społecznym. Etnocentryzm narzuca własną perspektywę jako normę – i to jedyną normę. Wszystko inne jest etniczne i egzotyczne. Zanim jednak zmieni się polityka szkoły, ciężko byłoby przecenić rolę organizacji pozarządowych w eliminowaniu wśród uczniów z grupy dominującej poczucia wyższości, a wśród uczniów z grup mniejszościowych poczucia niższości.

Warto jeszcze dodać, że edukacja antyrasistowska – kładąca nacisk na kontekst społeczny i historyczny oraz ukierunkowana na zmiany polityczne – może uzupełniać edukację wielokulturową/międzykulturową. Warto też pamiętać, że polityka Wspólnoty Europejskiej – poprzez przyjętą zasadę jedności w różnorodności – chroni interesy wielokulturowości i edukacji wielokulturowej, która stanowi odbicie różnorodności i wielości narodów Europy.

Ćwiczenie 31

Projekt w lokalnej społeczności

Stwórzcie grupę/grupy od 10 do 30 uczestników. Określcie, jakie problemy/konflikty są aktualnie istotne w waszym środowisku lokalnym lub regionalnym. Poprzez burzę mózgów określcie, które sprawy/konflikty mają kontekst wielokulturowy, narodowy lub międzynarodowy? Podzielcie się na pięcioosobowe grupy. Niech każda z grup wybierze sobie jeden problem/konflikt.

Każda osoba powinna indywidualnie zastanowić się nad następującymi tematami:

- Jaki jest mój pogląd na tę sprawę?
- Jaką rolę odgrywam w odniesieniu do tej sprawy?

- Jakie role odgrywają inni?
- Jaką rolę chcę odegrać?
- Co mógłbym/mogłabym zrobić?

Podzielcie się wynikami w małych grupach i postarajcie się zanalizować sytuację. Omówcie, jak moglibyście (indywidualnie lub jako grupa) konstruktywnie przyczynić się do rozwiązania problemu/konfliktu. Zastanówcie się nad możliwym podejściem lub działaniami. Opracujcie i zaplanujcie jedną konkretną akcję lub projekt, który grupa mogłaby wdrożyć. Podzielcie się planami swojej akcji na forum całej grupy. Zrealizujcie wasz pomysł. Oceńcie przedsięwzięcie na forum całej grupy. Każda mała grupa powinna odpowiedzieć na następujące pytania:

- Jakie wyniki przyniosły podjęte działania?
- Czy przedsięwzięcia były udane? W jaki sposób i dzięki czemu?
- Czego nauczyło wszystkich to przedsięwzięcie?
- Co w przyszłości można będzie zrobić w związku z tą kwestią?

Celem edukacyjnym tego ćwiczenia jest:

- uświadomienie sobie wzajemnych związków między sprawami lokalnymi, regionalnymi, narodowymi i międzynarodowymi,
- wzbudzenie zaangażowania w poszukiwanie rozwiązań,
- zaplanowanie i wykonanie konkretnego przedsięwzięcia.

EDUKACJA ANTYRASISTOWSKA

*Zadajesz sobie pytanie –
Oto jak zaczyna się opór,
A potem zadajesz to samo pytanie komuś innemu.*
Remco Campert

Wielokulturowy i międzykulturowy model edukacji – podobnie jak modele asymilacji i integracji – zostały początkowo stworzone (przynajmniej w Europie) przez Białych nauczycieli i humanistów dla Kolorowych studentów. Model edukacji antyrasistowskiej powstał w latach osiemdziesiątych wśród Czarnych

rodziców, nauczycieli i samych uczniów i stanowił istotną reakcję na istniejący system i praktyki edukacyjne. Czarni rodzice i nauczyciele zgadzali się, iż ich dzieci potrzebują nie edukacji wielokulturowej, ale tego, aby szkoły dawały im równe szanse uzyskania dobrej edukacji. Po pierwsze, jak zauważyli, programy nauczania nie zwracały uwagi na kwestie ras i nie istniały działania przeciwko rasizmowi w szkołach. Jak stwierdził Terry Allcott (1990): „edukacja antyrasistowska zaczęła przyglądać się rasizmowi w społeczeństwie, zarówno na płaszczyźnie jednostki, jak i na płaszczyźnie zinstytucjonalizowanej, a także w kontekście historycznej spuścizny kolonializmu“, gdyż zajmowano się nim zwłaszcza w społeczeństwach postkolonialnych. Na początku doszło do polaryzacji między edukacją wielokulturową i antyrasistowską. Tę pierwszą oskarżano o koncentrowanie się wyłącznie na zwyczajach „innych kultur“ przy zachowaniu monokulturowego programu nauczania i braku zainteresowania dyskryminacją i niesprawiedliwością rasową; natomiast edukacja antyrasistowska interesowała się przede wszystkim rasizmem strukturalnym w ramach dominującej kultury.

Warto wyjaśnić, że edukację antyrasistowską powinno się odróżnić od treningu świadomości rasowej – działania adresowanego przede wszystkim do białej klasy średniej i już krytykowanego za wytwarzanie skutku ubocznego w postaci mało konstruktywnego poczucia winy. W naszym rozumieniu, perspektywa antyrasistowska może się blisko łączyć z wielokulturową. Co więcej, w obydwu ujęciach można znaleźć rozwiązania modelowe. Każdy dobry model edukacji, i to nie tylko wielokulturowej lub antyrasistowskiej, powinien zachęcać uczniów, trenerów, studentów, nauczycieli do mądrego kwestionowania wszystkiego, co czytają.

WNIOSKI

Niniejsza książka łączy ramy teoretyczne i procedury zmierzające do praktykowania równości ras/kultury, możliwe do wykorzystania przez organizacje pozarządowe, międzynarodowe organizacje rządowe, szkoły oraz inne organizacje społeczne. Przyjrzenie się dyskusji wokół pojęcia wielokulturowości pokazuje, że nie istnieje ani jeden uniwersalny model ani jedna uniwersalna teoria wielokulturowości. Edukacja wielokulturowa stała się obiektem krytyki zarówno tych, którzy kładą nacisk na konieczność komunikacji międzykulturo-

wej w społeczeństwach współczesnych, jak i tych, którzy uważają, że podejście wielokulturowe nie odwołuje się do problemu niesprawiedliwości i dyskryminacji rasowej. Obydwie te grupy mają rację. Każde państwo ma odmienną historię, pomimo iż wiele państw posiada część wspólnej historii, podobnie odmiennie jest dziedzictwo kulturowe, choć i ono może być wspólne dla większej ilości, zwłaszcza graniczących ze sobą państw. Dlatego też każde państwo musi wytworzyć i wdrożyć własny model kontaktów międzyetnicznych i międzykulturowych pomiędzy grupami, które tworzą jego społeczeństwo.

W myśl ustaleń Komisji Parlamentu Europejskiego dla Badania Rasizmu i Ksenofobii państwom członkowskim zaleca się wprowadzenie nauczania antyrasistowskiego jako przedmiotu obowiązkowego do programów nauczania oraz intensyfikację wsparcia, jakiego mogą udzielić kampaniom przeciwko rasizmowi, antysemityzmowi i ksenofobii. Wsparcie to może dotyczyć nauczania o prawach człowieka, szkolenia nauczycieli czy badań uniwersyteckich (Klein, 1993). Poza powyższym zaleceniem, sformułowano również kilka innych dotyczących polityki, a wiążących się z równowagą między publiczną i prywatną sferą życia, polityką uznania mniejszości oraz edukacją dla wszystkich. Istotne w zapobieganiu postawom rasistowskim i ksenofobicznym jest także nauczanie historii, nie tylko w szkołach, ale i w organizacjach pozarządowych, takich, jak np. Centrum Kultury Żydowskiej na krakowskim Kazimierzu, Ośrodek Brama Miejska – Teatr NN w Lublinie, Fundacja Pogranicze czy Fundacja Krzyżowa.

A N E K S

WYBÓR I PLANOWANIE ĆWICZEŃ – WSKAZÓWKI PRAKTYCZNE

Nauczanie międzykulturowe to proces długofalowy. Jego pozytywne wyniki zależą raczej od jakości doświadczenia niż ilości. Wzmacnianie doświadczenia poprzez ćwiczenia, zachęci do dalszego poznawania materiału. Podstawowe elementy służące modyfikacji, adaptacji i planowaniu ćwiczeń obejmują:

- **wprowadzenie** – wstęp do problematyki i wyjaśnienie celów ćwiczenia,
- **czas** na indywidualne przemyślenie i refleksję,
- **aktywne zaangażowanie** wszystkich uczestników,
- **utrzymywanie kontaktów** z przedstawicielami innych kultur, jeśli to możliwe,
- **dzielenie się** wynikami w małych grupach oraz z poszczególnymi ludźmi, jeśli to możliwe,
- **omówienie** – ocena ćwiczenia. Czego uczestnicy się dowiedzieli? Jakie pytania nasunęły się dzięki ćwiczeniu, a jakie kwestie pozostały otwarte? Jak można sobie z nimi poradzić? Po zakończeniu ćwiczenia, upewnij się, że wszyscy wyszli z przydzielonych im ról i że w grupie zostaje przywrócone wewnętrzne zaufanie i nikt nie pozostaje nadal wyłączony – zwłaszcza po ćwiczeniach i doświadczeniach opartych na wyłączeniu z grupy.
- **kontynuacja** – zastanowienie się, co robić dalej z rezultatami ćwiczenia?

Aby podjąć konkretne działania w środowisku:

- oceń sytuację,
- ustal cele,
- dobierz odpowiednich partnerów,
- dobierz właściwe metody.

Format ćwiczenia (adaptowanego lub oryginalnego)

Cel nauczania – stanowi wskaźnik tego, co można osiągnąć; tworzy też podstawę do oceny tego, co już osiągnięto. To samo ćwiczenie można wykorzystać dla osiągnięcia różnych celów edukacyjnych.

Czas trwania – zazwyczaj nie został podany w opisach ćwiczeń. Uznano, że powinien on zależeć od prowadzącego, uczestników i kontekstu. Niektóre

ćwiczenia można zamknąć w ciągu 45 minut lekcji/warsztatów, natomiast inne wymagają pracy domowej lub dłuższego czasu pracy.

Ewaluacja – odnosi się do celów dydaktycznych i rezultatów. Dla części ćwiczeń wskazówki do ewaluacji zamieszczono w instrukcjach.

Grupa – różni się w zależności od kontekstu. Niektóre ćwiczenia można prowadzić w dużych grupach, inne wymagają rozbicia na kilka mniejszych. Niektóre ćwiczenia zaplanowano jako pracę indywidualną. Zwykle możliwe jest zaadaptowanie ćwiczenia do innych warunków.

Instrukcje – wskazówki jak, krok po kroku, przeprowadzić ćwiczenie.

Kategoria nauczania – chociaż każde ćwiczenie kładzie nacisk na nieco inny aspekt edukacji dla tolerancji, mogą one odnosić się także do innych pokrewnych dziedzin nauczania.

Techniki stosowane w przedsięwzięciach związanych z nauczaniem tolerancji:

- wykłady,
- lektura,
- wspólne czytanie,
- dyskusje i omówienia tekstów,
- odgrywanie ról,
- symulacje,
- demonstracje,
- ćwiczenia w parach,
- „akwarium” – zewnętrzny krąg uczestników obserwuje uczestników kręgu wewnętrznego,
- negocjacje,
- pisanie dziennika,
- nagrywanie na wideo scenek z odgrywaniem ról.

Wskazówki dla uczestników warsztatów piszących dziennik reakcji na ćwiczenia

- opisz typ ćwiczenia,
- czego dowiedziałeś się o sobie robiąc to ćwiczenie?

- co było dla Ciebie najtrudniejszym aspektem tego ćwiczenia?
- co było w nim dla Ciebie najprzyjemniejsze?
- jakie reakcje własne lub innych najbardziej Ciebie niepokoją?
- podsumuj, czego nauczyłeś się z tego doświadczenia, od innych i o innych, od siebie i o sobie.

BIBLIOGRAFIA

A Workplace of Difference. Diversity Training Program, Anti-Defamation League, A World of Difference Institute.

Action Sheet [arkusz działań]: *What Teenagers Can do about Prejudice*, <http://www.prejudiceinstitute.org/teenagersFS.html>

Allcott Terry, *Race and Education: Constructing a Policy for Racial Justice*, [referat przedstawiony w Fewey Hall, Kornwalia, listopad 1990].

Aluffi-Pentini Anna, Lorenz Walter (red.), *Anti-Racist Work with Young People: European Experiences and Approaches*, Dorset 1996.

Banks James A., *Transforming the Mainstream Curriculum*, [w:] Noel Jana (red.), *Notable Selections in Multicultural Education*, Guiliford 2000, s. 291-298.

Bell Gordon H., *Intercultural Pedagogy and the European Dimension in Education*, „European Journal of Intercultural Studies“, t. 5, nr 2.

Bethlehem Douglas W., *A Social Psychology of Prejudice*, Londyn-Sydney 1985.

Björge Tore, Witte Rob (1993), *Wstęp do: Björge Tore, Witte Rob (red.), Racist Violence in Europe*, Nowy Jork 1993, s. 1-16.

Boal Augusto, *Games for Actors and Non-Actors*, Londyn-Nowy Jork 1992.

Brown Cherie R., *Conflict Resolution and Prejudice Reduction in the Classroom. Leadership Training for Children*, National Coalition Building Institute, Waszyngton.

Bullard Sara, *Teaching Tolerance. Raising Open-Minded, Empathetic Children*, Nowy Jork 1996.

Caritas Sierra Leone, *Community-Based Reconciliation and Trauma Healing. Training Manual for Trainers*, Sierra Leone 1996.

Carnes Jim, *Us and Them. A History of Intolerance in America, Teaching Tolerance*, A Project of the Southern Poverty Law Center.

Cashmore Ellis i in., *Dictionary of Race and Ethnic Relations*, Londyn-Nowy Jork 1996.

Cherbosque Jorge, *The Magic Box: Exploring Stereotypes*, [w:] Seelye H. Ned (red.), *Experiential Activities for Intercultural Learning*, t. 1, Yarmouth-Londyn 1996, s. 71-74.

Conflict Resolution Tools [narzędzia do rozwiązywania konfliktów], <http://members/aol.com/pforpeace/cr/con3.htm>

Cultural Diversity and Tolerance in Latvia. Data. Facts. Opinions, Sekretariat Ministra do Zadań Specjalnych Integracji Społecznej Łotwy, Ryga 2003.

Cushner Kenneth, Brislin Richard W., *Intercultural Interactions. A Practical Guide*, Thousand Oaks 1996.

Declaration of Principles on Tolerance [deklaracja zasad tolerancji], <http://www.fotun.org/declaration.htm>

Dobrosielski Marian, *Tożsamość narodowa a świadomość europejska*, [w:] *Rozmyślenia gdańskie. Materiały z sesji „Miejsce Gdańska w procesie powstawania narodowego państwa polskiego“*, Gdańsk 1998, s. 11-25.

Fennes Helmut, Hapgood Karen, *Intercultural Learning in the Classroom. Crossing Borders*, Cassell-Londyn-Waszyngton 1997.

Giroux Henry A., *Insurgent Multiculturalism and the Promise of Pedagogy*, [w:] Noel Jana (red.), *Notable Selections...*, s. 176-184.

Glanz Jeffrey, *Ten Suggestions for Teaching the Holocaust*, „The History Teacher“ 1999, t. 32, s. 547-565.

Gundara Jagdish S., *Interculturalism, Education and Inclusion*, Londyn 2000.

Hall Edward, *The Silent Language*, Nowy Jork 1973.

Hate Can Hurt. Let's Stop Prejudice, Anti-Defamation League, Nowy Jork.

Kampmann Bärbel, *Anti-racist Youth Work Approaches in Germany*, [w:] Aluffi-Pentini Anna, Lorenz Walter (red.), *Anti-Racist Work with Young People...*, Dorset 1996, s. 120-133.

King Anna S., Wstęp do: King Anna S., Reiss Michael J. (red.), *The Multicultural Dimension of the National Curriculum*, Londyn-Waszyngton 1993, s. 2-20.

Klein Gillian, *Education towards Race Equality*, Londyn-Nowy Jork 1993.

Kołodowski Leszek, *Mini wykłady o maksi sprawach*, Kraków 2000.

Kukathas Chandran, *The Question of Multiculturalism*, [w:] Kukathas Chandran (red.), *Multicultural Citizens. The Philosophy and Politics of Identity*, Centre for Independent Studies 1993, s. 1-3.

Larre Claude, Rochat de la Vallée Elisabeth, *The Seven Emotions. Psychology and Health in Ancient China*, Cambridge 1996.

Lopes M., *Realities of Stereotypes*, National Network for Child Care, <http://www.exnet.iastate.edu>

Lorenz Walter, *Practical Activities for Anti-Racist Work*, [w:] Aluffi-Pentini Anna, Lorenz Walter (red.), *Anti-Racist Work with Young People...*, s. 178-208.

Lorenz Walter, *The Education of the Nation: Racism and the Nation State*, [w:] Aluffi-Pentini Anna, Lorenz Walter (red.), *Anti-Racist Work with Young People...*, s. 1-25.

Mattenson Pearl, *World of Differences*, „Social Studies and the Young Learner“ 1992, November-December, Series 5.

McGrath Patrick, Axelson John A., *Assessing Awareness & Developing Knowledge*, Pacific Grove 1993.

Mindell Arnold, *Cienie miasta. Interwencje psychologiczne w psychiatrii*, Kraków 2000.

Nieto Sonia, *Multicultural Education and School Reform*, [w:] Noel Jana (red.), *Notable Selections...*, s. 299-307.

Noel Jana (red.), *Notable Selections in Multicultural Education*, Guilford 2000.

Northover Mehroo, *Creating Nationalism*, [w:] Theodore M. Singelis (red.), *Teaching about Culture, Ethnicity and Diversity. Exercise and Planned Activities*, Thousand Oaks-Londyn-New Delhi 1998, s. 159-164.

O'Sullivan Tim i in. (red.), *Key Concepts in Communication and Cultural Studies*, Londyn-Nowy Jork 1996.

Oliver A. Erin, Slavin Dvora, *The NCBI Prejudice Reduction Model: A Process for Building a Multicultural Campus Community*, „CUPA Journal“ 1989, jesień, s. 44-47.

Page Anthony, Thomas Ken, *Multicultural Education and the 'All White' School*, University of Nottingham School of Education Publication 1984.

Pegg Willima, *An Account of a Workshop Led by Cherie Brown of the National Coalition Building Institute*, Boston-Londonderry 1991.

Ramsey Sheila, *Creating a Context: Methodologies in Intercultural Teaching and Training*, [w:] Seelye H. Ned (red.), *Experiential Activities for Intercultural Learning*, t. 1, Yarmouth-Londyn 1996, s. 7-24.

Reich Robert, *What is a Nation*, „Political Science Quarterly“ 1991, nr 106, s. 193-209.

Resistance Against Intolerance, United for Intercultural Action, ulotka informacyjna nr 17.

Rex John, *Ethnic Minorities in the Modern Nation State*, Working Papers in the Theory of Multiculturalism and Political Integration, Houndmills 1996.

Seelye H. Ned (red.), *Experiential Activities for Intercultural Learning...*

Shiman David A., *The Prejudice Book. Activities for the Classroom*, Anti-Defamation League 1994.

Sierens, Sven (red.), *Us. Them. Ours. Points for Attention in Designing Interculturally Sound Learning Materials*, Steunpunt Intercultureel Onderwijs, Universiteit Gent.

Sivanandan Ambalavaner, *A Different Hunger*, Londyn 1983.

Steiner-Khamsi Gita, Spreen Carol Anne, *Oppositional and Relational Identity: A Comparative Perspective*, [w:] Aluffi-Pentini Anna, Lorenz Walter (red.), *Anti-Racist Work with Young People...*, s. 26-46.

Tackling Racism and Promoting Multicultural Awareness. Guidance for Schools on Policy, Planning and Practice, Chelmsford 2001.

Teacher Guide to Rapid Ed Project, UNESCO Institute for Education, Hamburg, <http://sierrateacherguide.htm>

Teacher They Called Me A.....!, Anti-Defamation League of B'nai B'rith 1987.

The Danger of Words. Definitions and Concepts Most Used in Anti-Racist Work, United for Intercultural Action 2001, ulotka informacyjna nr 13.

The Shadow of Hate, Teacher's Guide, Teaching Tolerance, Montgomery, Alabama.

Trueba Henry T., *The Dynamics of Cultural Transmission*, [w:] Noel Jana (red.), *Notable Selections...*, s. 84-92.

Tulasiewicz Witold, The European Dimension and the National Curriculum, [w:] King Anna S., Reiss Michael J. (red.), *The Multicultural Dimension...*, s. 240-258.

UNESCO 1982/1983 – *The Year Book on Peace and Conflict Studies*.

Williams Teresa, Green Adrian, *Dealing with Difference. How Trainers Can Take Account of Cultural Diversity*, Aldershot-Brookfield 1994.

Yeh Christine Jean, *Ethnic Identity Development*, [w:] Theodore M. Singelis (red.), *Teaching About Culture...*, 1998, s. 165-172.

You Can Do Something for Better Mutual Understanding and Against Xenophobia, Antisemitism and Discrimination, Racism European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia 1999.

ORGANIZACJE POZARZĄDOWE – WYBÓR

STRONY W JĘZYKU POLSKIM

FEDERACJA ORGANIZACJI ORMIAŃSKICH

http://www.free.ngo.pl/fed_org_ormianskich/index.html

Celem Federacji jest wspieranie i propagowanie kultury i tradycji ormiańskich oraz koordynowanie działalności środowisk ormiańskich w Polsce.

FUNDACJA FORUM DIALOGU MIĘDZY NARODAMI

<http://www.dialog.org.pl>

Celem Fundacji jest upowszechnianie tolerancji i kultury demokratycznej oraz działanie na rzecz zbliżenia między narodami, które na przestrzeni wieków, żyjąc obok siebie, współtworzyły historię, tradycję i kulturę Polski.

FUNDACJA KRZYŻOWA

<http://www.krzyzowa.org.pl>

Fundacja jest niezależną instytucją pozarządową, która za cel postawiła sobie działalność na rzecz tolerancyjnego współistnienia narodów, grup społecznych i jednostek.

FUNDACJA KULTURY CHRZEŚCJAŃSKIEJ ZNAK

<http://www.fundacja.znak.com.pl>

<http://www.tolerancja.pl>

Fundacja powołana w 1992 roku, działa na rzecz tolerancji i dialogu międzyreligijnego i międzykulturowego.

FUNDACJA POGRANICZE

<http://www.pogranicze.sejny.pl>

W styczniu 1991 roku został powołany przez wojewodę suwalskiego ośrodek „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów” z siedzibą w Sejnach. Część działań realizowanych przez Pogranicze ma charakter codziennej, ciągłej pracy.

FUTURE

<http://www.future.ngo.pl>

Strona poświęcona rozważaniom na temat takich pojęć jak: tolerancja, szacunek, dialog. Na stronie znajdują się materiały edukacyjne.

HELŚIŃSKA FUNDACJA PRAW CZŁOWIEKA

<http://www.hfhrpol.waw.pl>

Helśińską Fundację Praw Człowieka powołali do życia w 1989 roku członkowie Komitetu Helśińskiego w Polsce. Jest organizacją zajmującą się kształceniem w dziedzinie praw człowieka oraz działalnością w interesie publicznym. Współpra-

cuje z najbardziej cenionymi prawnikami w kraju, którzy jako przedstawiciele HFPC służą radą członkom komisji parlamentarnych.

LITERARIA

<http://www.literaria.org>

Literaria to organizacja założona przez niemieckich studentów z Frankfurtu i Słubic, zajmująca się problemami kulturowymi pogranicza polsko-niemieckiego.

ORMIAŃSKIE TOWARZYSTWO KULTURALNE

<http://www.otk.and.pl>

OTK zostało założone w Krakowie, jest społeczno-kulturalną organizacją polskich Ormian. Celem Towarzystwa jest integracja społeczności ormiańskiej w Polsce oraz dokumentacja jej historii i kultury.

POLSKA AKCJA HUMANITARNA

<http://pah.org.pl>

Polska Akcja Humanitarna, pierwsza spośród organizacji pozarządowych w Polsce, postawiła sobie za cel organizowanie pomocy innym, bardziej potrzebującym krajom. PAH pomaga ludziom w sytuacjach kryzysowych, w jak najszybszym uzyskaniu samodzielności i przyjęciu odpowiedzialności za własną przyszłość, kształtuje postawy humanitarne i tworzy nowoczesną kulturę pomocy. Naczelną zasadą PAH jest efektywne działanie z poszanowaniem godności człowieka.

STOWARZYSZENIE PRAW CZŁOWIEKA IM. HALINY NIEĆ

<http://www.niecassociation.com>

Specjalizuje się w udzielaniu bezpłatnej pomocy prawnej ofiarom naruszeń praw człowieka, a w szczególności uchodźcom, cudzoziemcom starającym się o legalizację pobytu, repatriantom oraz obywatelom polskim w zakresie prawa cywilnego, prawa pracy, prawa rodzinnego, spraw konsumenckich, oraz przygotowywania skarg do Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu.

STOWARZYSZENIE ROMÓW W POLSCE

<http://www.stowarzyszenieromow.hg.pl>

Podstawowym celem Stowarzyszenia jest tworzenie warunków pełnego uczestnictwa Romów w życiu społeczeństwa polskiego, uznanie Romów za mniejszość etniczną, współdziałanie z organami administracyjnymi i organizacjami społecznymi, popularyzacja tematyki związanej z Romami i ich kulturą.

STOWARZYSZENIE WILLA DECJUSZA

<http://www.villa.org.pl>

Celem Stowarzyszenia jest stworzenie forum dla dialogu kultur. Poprzez swoje projekty promuje pluralizm i tolerancję w życiu publicznym, ze szczególnym

uwzględnieniem praw i kultury mniejszości narodowych. Realizuje program edukacji dla nowej Europy.

TOWARZYSTWO SPOŁECZNO-KULTURALNE ŻYDÓW W POLSCE

<http://www.jewish.org.pl/polskie/fundac/tszk-p.html>

Celem Towarzystwa jest zaspokajanie potrzeb kulturalnych społeczności żydowskiej i jej reprezentowanie wobec władz i organizacji w Polsce.

UNHCR

<http://www.unhcr.pl>

Organizacja zajmuje się pomocą uchodźcom na całym świecie. Podstawowym celem UNHCR jest ochrona praw i zapewnienie podstawowych potrzeb uchodźców. UNHCR stara się, by każdy potrzebujący mógł wykorzystać przysługujące mu prawo do poszukiwania azylu i znaleźć bezpieczne schronienie w innym państwie lub dobrowolnie wrócić do domu.

ZWIĄZEK MŁODZIEŻY BIAŁORUSKIEJ

<http://www.slanko.com>

Związek powołano w celu podtrzymywania rodzimej tożsamości i kultury wśród młodzieży białoruskiej w Polsce.

ZWIĄZEK NIEMIECKICH STOWARZYSZEŃ SPOŁECZNO-KULTURALNYCH W POLSCE

<http://www.vdg.pl>

Celem Związku jest reprezentowanie mniejszości niemieckiej w Polsce wobec władz i organizacji w Polsce oraz w Republice Federalnej Niemiec, ponadto pielęgnowanie i rozwój kultury i oświaty niemieckiej.

ZWIĄZEK UKRAIŃSKIEJ MŁODZIEŻY NIEZALEŻNEJ

<http://www.free.ngo.pl/zumn>

Celem organizacji jest pomoc, edukacja i tworzenie lobby organizacji mniejszości narodowych w Polsce.

STRONY W JĘZYKU ROSYJSKIM

CENTRALNA AZJA I KAUKAZ

<http://www.ca-c.org/info.shtml>

Głównymi celami Centrum Informacyjno-Analitycznego (IAC) jest nauczanie i analiza społecznej i politycznej sytuacji w państwach Azji Centralnej i Kaukazu, a także stworzenie informacyjnej bazy danych oraz jej upowszechnianie.

FEDERACJA INTERNET I WYKSZTAŁCENIE

<http://www.fio.ru>

Na stronie znajdują się linki do programów nauczania. Każdy z tych programów zajmuje się promowaniem równości, tolerancji pośród różnych grup społecznych: nauczycieli, rodziców, uczniów.

FUNDACJA EURASIA

<http://www.efscpc.org>, <http://eurasia.org.ru>

Fundacja Eurazja jest prywatnie zarządzaną organizacją przyznającą fundusze. Dotacje przeznaczone są na programy tworzące demokratyczne instytucje wolnego rynku w dwunastu krajach Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP): Armenii, Azerbejdżanie, Białorusi, Gruzji, Kazachstanie, Republice Kirgizji, Mołdowie, Rosji, Tadżykistanie, Turkmenistanie, Ukrainie i Uzbekistanie.

FUNDACJA MACARTHURA

<http://www.macfound.ru>, <http://www.macfound.org/programs>

Fundacja MacArthura promuje międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo oraz przestrzeganie praw człowieka poprzez przyznawanie pomocy finansowej w formie grantów m.in. lokalnym organizacjom broniącym praw człowieka w Rosji oraz poprzez finansowe wspieranie projektów, poruszających kwestie rozwoju międzynarodowego systemu sprawiedliwości.

GAZETA NAUCZYCIELSKA

<http://www.ug.ru>

Gazeta Nauczycielska jest organem Międzyregionalnego Stowarzyszenia Obywatelskiego Wykształcenie.

HUMAN RIGHTS EDUCATIONAL CENTER (EDUKACYJNE CENTRUM PRAW CZŁOWIEKA)

<http://www.civilsoc.org/nisorgs/belarus/hrecbel.htm>

Human Rights Educational Center (Edukacyjne Centrum Praw Człowieka) jest regionalną, niepolityczną organizacją pozarządową typu non-profit, która została zarejestrowana w Departamencie Sprawiedliwości Białorusi 22 grudnia 1997 roku.

HUMAN RIGHTS ONLINE

<http://www.hro.org/info/index.htm>

Portal Prawa Człowieka w Rosji (Human Rights Online) jest największym i najbardziej dynamicznym serwerem w Rosji zajmującym się ochroną praw człowieka.

KAZACHSKIE MIĘDZYNARODOWE BIURO PRAW CZŁOWIEKA I PRZESTRZEGANIA PRAWORZĄDNOŚCI

<http://www.bureau.kz>

Kazachskie Międzynarodowe Biuro Praw Człowieka i Przestrzegania Praworządności jest kontynuatorem Kazachsko-Amerykańskiego Biura Praw Człowieka i Przestrzegania Praworządności.

MŁODZIEŻOWE CENTRUM PRAW CZŁOWIEKA

<http://www.ycentre.org>

Młodzieżowe Centrum Praw Człowieka jest organizacją zajmującą się nauczaniem młodzieży rosyjskiej o prawach człowieka i tolerancji.

UNESCO

<http://www.unesco.org/russia>

Rosyjskojęzyczna wersja UNESCO przedstawia spis publikacji, głównie autorów rosyjskich, na temat tolerancji oraz nauczania tolerancji na świecie, ze szczególnym uwzględnieniem walki z przemocą i promowania tolerancji oraz kulturowej różnorodności w świecie.

STRONY W JĘZYKU NIEMIECKIM

INICJATYWA NA RZECZ TOLERANCJI

<http://www.toleranz.site.de>

Organizacja swoją działalność skupia głównie na organizowaniu szeregu różnego rodzaju imprez o charakterze masowym: biegów, marszy, koncertów, festynów, których zadaniem jest szerzenie wśród społeczeństwa niemieckiego tolerancji oraz życia bez przemocy.

HILCHENBACHER BÜNDNIS FÜR TOLERANZ UND ZIVILCOURAGE (ZWIĄZEK NA RZECZ TOLERANCJI I ODWAGI CYWILNEJ)

<http://www.hilchenbacherbuendnis.de>

Związek działa na terenie miast niemieckich. Jego zadanie polega na udostępnianiu szeregu informacji na temat ekstremistów prawicowych. Jego działalność popierana jest przez gminę ewangelicką w mieście Hilchen i tamtejszego burmistrza.

STEP 21

<http://www.step21.de>

Młodzieżowy klub Step 21 działa na rzecz promowania tolerancji i odpowiedzialności. Inicjatywa ta wspiera dialog wśród młodzieży dotyczący podstawowych wartości demokratycznych.

STRONY W JĘZYKU FRANCUSKIM

ACADÉMIE UNIVERSELLE DES CULTURES

<http://www.academie-universelle.org>

Académie Universelle des Cultures jest elitarnym klubem zrzeszającym światowe osobistości ze świata nauki, filozofii, literatury i sztuki.

ASSOCIATION DES COLLECTIFS ENFANTS, PARENTS, PROFESSIONNELS. MOUVEMENT ASSOCIATIF, ÉDUCATIF ET PARENTAL

<http://www.acepp.asso.fr>

ACEPP to francuskie stowarzyszenie rodziców i nauczycieli zajmujących się edukacją wczesnoszkolną.

ASSOCIATION MONDIALE POUR L'ÉCOLE INSTRUMENT DE PAIX (EIP)

<http://www.eip-cifedhop.org>

EIP to światowa organizacja pozarządowa działająca na rzecz pokoju i rozpowszechniania praw człowieka.

DIVERSITY IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION AND TRAINING – DECET

<http://www.decet.org>

DECET to portal dla nauczycieli, praktyków i stowarzyszeń poświęcony edukacji wczesnoszkolnej. Jego działalność opiera się na promowaniu samoidentyfikacji dzieci w społeczeństwie, uczeniu ich szacunku i otwartości wobec innych kultur, następnie krytycznego spojrzenia na kwestię uprzedzeń oraz wreszcie na nauczaniu ich odpowiedniego reagowania na uprzedzenia rasowe, kulturowe, społeczne, etc.

EURYDICE, LE RESAU D'INFORMATION SUR L'ÉDUCATION EN EUROPE

<http://www.eurydice.org>

Eurydice to sieć informacyjna o systemach edukacyjnych i metodach kształcenia w Europie.

ÉQUALITY, PEE COMENIUS ACTION 1 1996-1999

<http://www.ping.be/equality>

Strona poświęcona jest projektowi „Equality”, realizowanemu w latach 1996-1999 w ramach programu europejskiego „Comenius” na temat równości płci.

LE RESPECT – ÇA CHANGE L'ÉCOLE

<http://www.education.gouv.fr/dossier/respect/default.htm>

LE RESPECT – ÇA CHANGE L'ÉCOLE to projekt realizowany przez francuskie Ministerstwo Edukacji poświęcony walce z przemocą w szkołach i propagowaniu tolerancji wśród uczniów.

MOUVEMENT CONTRE LE RACISME ET POUR L'AMITIÉ ENTRE LES PEUPLES

<http://www.mrap.asso.fr>

Ruch przeciw rasizmowi na rzecz przyjaźni między narodami.

RADA EUROPY

ECRI – Europejska Komisja przeciw Rasizmowi i Nietolerancji

<http://www.coe.int/ecri>

ECRI działa w ramach Rady Europy na rzecz walki z rasizmem, ksenofobią, antysemityzmem, nietolerancją na szczeblu europejskim, szczególnie z punktu widzenia praw człowieka.

„RUBAN VERT” CZYLI „ZIELONA WSTĄŻKA”

<http://www.rubanvert.net>

Projekt „Ruban vert” czyli „Zielona wstążka” polega na uświadamianiu młodzieży potrzeby zachowania tolerancji w szkole.

STRONY W JĘZYKU ANGIELSKIM

ALLIANCE FOR TOLERANCE

(PRZYMIERZE NA RZECZ TOLERANCJI I WOLNOŚCI)

www.alliancefortolerance.org/index.html

Organizacja prowadzi edukację przez głoszenie idei tolerancji i wolności.

ANTI-DEFAMATION LEAGUE

<http://www.adl.org>

Celem Anti-Defamation League jest walka z nienawiścią i uprzedzeniami. Przygotowuje ona programy i materiały szkoleniowe, które mają pomóc ludziom zwalczyć uprzedzenia i budować tolerancję wobec innych.

CURRY SCHOOL, VIRGINIA UNIVERSITY

<http://curry.edschool.virginia.edu>

Akademiczna strona internetowa. Na stronie można znaleźć podręcznik nauczania o wielokulturowości dostępny on-line, jak również prezentacje innych tego typu podręczników, wskazówki dla nauczycieli, możliwość czatów na tematy edukacji multikulturalnej, bardzo dobrze opracowaną listę amerykańskich stron internetowych prezentujących podobne treści.

D@DALOS

International UNESCO Education Server for Civic, Peace and Human Rights Education (D@DALOS – międzynarodowy serwer edukacyjny UNESCO na rzecz edukacji dla pokoju, praw obywatelskich i praw człowieka)

<http://www.dadalos.org>

D@dalos działa na rzecz budowania kultury pokoju, demokracji i aktywnego obywatelstwa przez programy edukacyjne na rzecz pokoju.

ECMI – EUROPEAN CENTRE FOR MINORITY ISSUES

<http://www.ecmi.de/doc>

ECMI prowadzi badania oraz aktywnie działa na rzecz konstruktywnego rozwiązywania konfliktów dotyczących mniejszości w Europie. Zgromadzonymi informacjami i dokumentacją służy nie tylko rządowi i regionalnym organizacjom międzyrządowym, ale także grupom mniejszościowym. Dostarcza danych i ich analiz mediom, przyczyniając się do informowania opinii publicznej.

EUROPEAN NETWORK AGAINST RACISM

(Europejska sieć na rzecz walki z rasizmem)

<http://www.enar-eu.org>

ENAR łączy liczne europejskie organizacje pozarządowe mające na celu walkę z rasizmem, ksenofobią, antysemityzmem i dyskryminacją na tle religijnym we wszystkich krajach UE.

GINIE – GLOBAL INFORMATION NETWORKS IN EDUCATION

<http://www.ginie.org>

Projekt GINIE stwarza internetowe centra edukacyjne, dając możliwość szybkiego dostępu do informacji m.in. profesjonalistom pracującym w różnych częściach globu, zwłaszcza w krajach objętych lub zagrożonych konfliktami.

HUMAN RIGHTS EDUCATION ASSOCIATES

(Stowarzyszenie na rzecz edukacji o prawach człowieka)

<http://www.hrea.org>

HREA jest międzynarodową organizacją pozarządową zajmującą się rozpo-wszechnianiem wiedzy na temat praw człowieka.

INTERCULTURAL COMMUNICATION

(Komunikowanie Międzykulturowe)

<http://www.immi.se/intercultural>

Intercultural Communication (Komunikowanie Międzykulturowe) to periodyk on-line wydawany w ramach Immigrant Institute (<http://www.immi.se/portale.htm>) – centrum przeprowadzającego badania oraz zbierającego dokumentację dotyczącą imigrantów i uchodźców.

INTERNATIONAL NETWORK – EDUCATION FOR DEMOCRACY,
HUMAN RIGHTS AND TOLERANCE
(MIĘDZYNARODOWA SIEĆ NA RZECZ EDUKACJI W DUCHU DE-
MOKRACJI, TOLERANCJI I PRAW CZŁOWIEKA)

<http://www.tolerance-net.org/index.html>

Działalność Międzynarodowej Sieci na Rzecz Edukacji w Duchu Demokracji, Tolerancji i Praw Człowieka koncentruje się na promocji idei tolerancji i praw człowieka.

LESSONS IN TOLERANCE
LEKCJE O TOLERANCJI

<http://www.ccsf.edu/Resources/Tolerance/index.html>

Celem witryny stworzonej przez kadrę naukową College of San Francisco jest promowanie metod przeciwdziałania nietolerancji i uprzedzoniom.

MCGRAW-HILL HIGHER EDUCATION

<http://www.mhhe.com/socscience/education/multi>

<http://www.mhhe.com/multicultural>

Autorska strona dr Paula Gorskiego, specjalisty od edukacji międzykulturowej.

NATIONAL ASSOCIATION OF SCHOOL PSYCHOLOGISTS
NARODOWE STOWARZYSZENIE PSYCHOLOGÓW SZKOLNYCH

<http://www.nasponline.org>

Narodowe Stowarzyszenie Psychologów Szkolnych to organizacja, której misją polega na dbałości o zdrowe środowisko szkolne dla dzieci i młodzieży.

NATIONAL CLEARINGHOUSE FOR ENGLISH LANGUAGE ACQU-
ISITION & LANGUAGE INSTRUCTION EDUCATIONAL PROGRAMS
WIRTUALNA BIBLIOTEKA PROMUJĄCA POKÓJ W SZKOLE

<http://www.ncela.gwu.edu/library/tolerance.htm>

Priorytetem działalności wirtualnej biblioteki jest udostępnianie pomocy dydaktycznych użytecznych w procesie edukacji w duchu tolerancji i poszanowania inności.

NATIONAL ASSOCIATION FOR MULTICULTURAL EDUCATION
(NAME)

<http://www.nameorg.org>

National Association for Multicultural Education (Name) jest organizacją stawiającą sobie za cel walkę o równe prawa w nauczaniu i społeczną sprawiedliwość.

NATIONAL COUNCIL FOR THE SOCIAL STUDIES
(NARODOWA RADA NA RZECZ STUDIÓW SPOŁECZNYCH)

<http://databank.ncss.org>

Głównym zadaniem założonej w 1921 roku Narodowej Rady na Rzecz Studiów Społecznych jest wspieranie kadry naukowej specjalizującej się w tej dziedzinie.

SEEDS of PEACE

<http://www.seedsofpeace.org>

SEEDS of PEACE jest organizacją pozarządową prowadzącą coroczne warsztaty i obozy dla młodzieży z terenów, na których toczą się konflikty zbrojne.

SIMON WIESENTHAL CENTER

<http://www.wiesenthal.com>

Celem działalności organizacji jest zachowanie pamięci o Holocauście poprzez edukację, akcje społeczne, szerzenie idei tolerancji i wzajemnego zrozumienia.

STOP THE HATE

<http://www.stopthehate.org>

Celem projektu jest stworzenie forum uczniów, nauczycieli, władz lokalnych i działaczy społecznych dla działań przeciw wszelkim przejawom przemocy.

TEACHING TOLERANCE

<http://www.teachingtolerance.org>, <http://www.tolerance.org/teach>

Głównym celem organizacji jest wspieranie wysiłków nauczycieli w promowaniu szacunku wobec odrębności. Strona zawiera informacje dotyczące programów nauczania promujących tolerancję i walkę z uprzedzeniami.

THE ASSOCIATION OF AMERICAN COLLEGES, THE UNIVERSITY
OF MARYLAND AT COLLEGE PARK

<http://www.diversityweb.org>

Celem organizacji jest koordynowanie działań na rzecz promowania wielokulturowości na wyższych uczelniach.

THE COEXISTENCE INITIATIVE (TCI)

(Inicjatywa na rzecz Współistnienia)

<http://www.coexistence.net>

The Coexistence Initiative przyczynia się do budowania świata, w którym każdy może czuć się bezpiecznie bez względu na swą odmienność. Inicjatywa dąży do ułatwienia współpracy różnorodnym organizacjom działającym na tym polu.

THE ELECTRONIC MAGAZINE OF MULTICULTURAL EDUCATION
(EMME)

<http://www.eastern.edu/publications/emme>

The Electronic Magazine of Multicultural Education (EMME) jest bezpłatnym czasopismem ukazującym się od 1999 roku co kwartał pod auspicjami Eastern University. Magazyn przeznaczony jest dla nauczycieli i studentów. Każde wydanie poświęcone jest jednemu zagadnieniu (wielokulturowość, pluralizm itd.).

THE CULTURAL HERITAGE INITIATIVE FOR COMMUNITY
OUTREACH (CHICO)

<http://www.si.umich.edu/CHICO>

The Cultural Heritage Initiative for Community Outreach (CHICO) jest organizacją powołaną do życia przez University of Michigan School of Information przy współpracy z innymi departamentami tegoż uniwersytetu oraz lokalnymi i narodowymi muzeami i bibliotekami publicznymi. Jej celem jest nauczanie wielokulturowości poza szkolnymi salami i pracownikami.

THE NATIONAL CONFERENCE FOR COMMUNITY AND JUSTICE
(NCCJ)

<http://www.nccj.org>

The National Conference for Community and Justice (NCCJ) jest organizacją założoną w 1927 roku w celu walki z uprzedzeniami i rasizmem w Ameryce. Promuje zrozumienie i szacunek między rasami, różnymi grupami religijnymi i kulturalnymi poprzez edukację, rozwiązywanie konfliktów i działalność obywatelską.

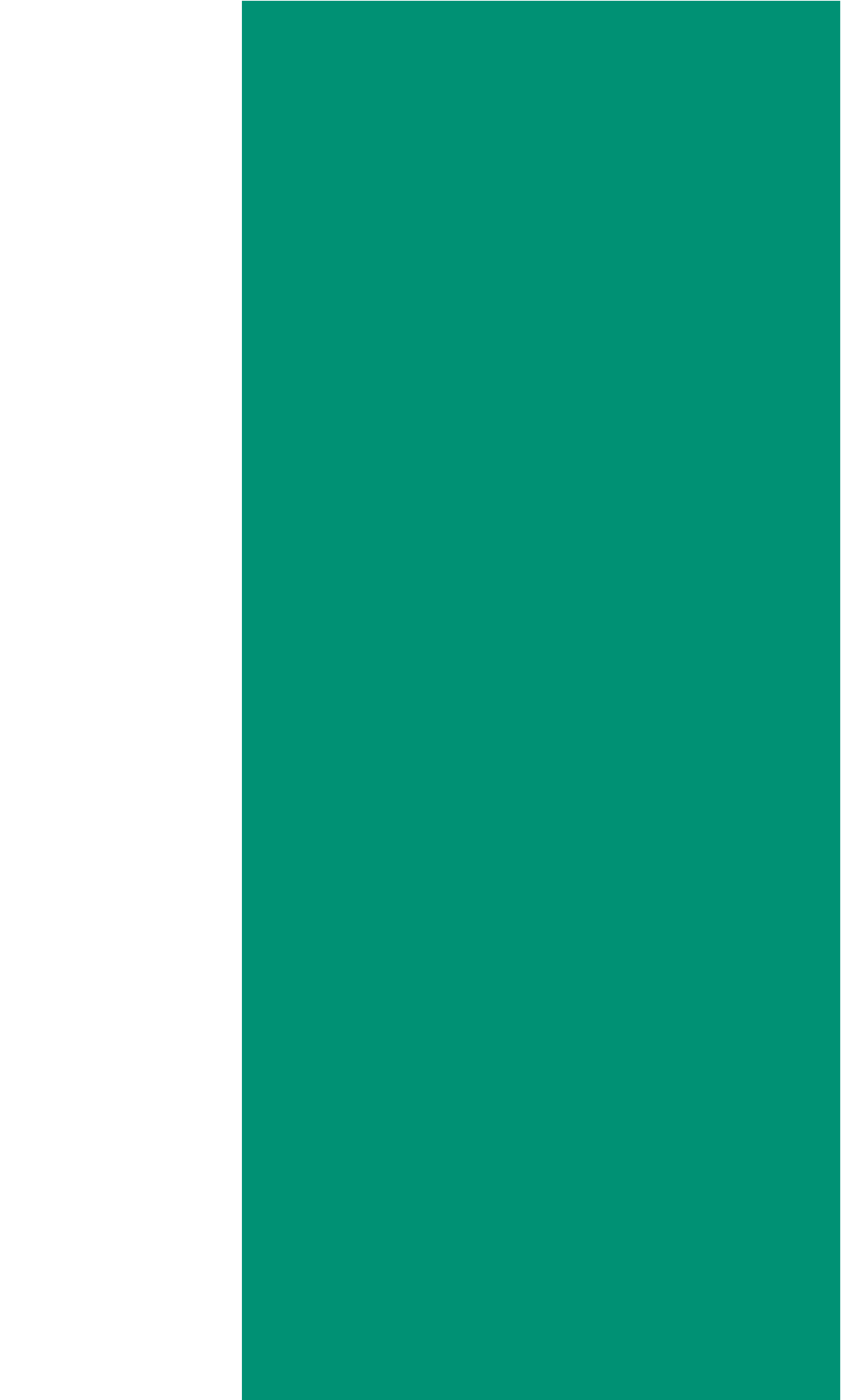
THE SOUTHERN POWERTY LAW CENTER (SPLCENTER)

<http://www.splcenter.org>

Głównym celem organizacji jest walka z nienawiścią, nietolerancją i dyskryminacją poprzez edukację i pomoc w przeprowadzaniu spraw sądowych.

<http://www.civilrights.org>

Celem powołanej przez Leadership Conference on Civil Rights i Leadership Conference on Civil Rights Education Fund jest stworzenie centrum informacji o prawach człowieka.

ISBN: 83-88292-78-1